

Aproksti

Saturs

Pīgulī	«Zidūnis 12» 1928.g.	3
Cyukys	«Olūts 5» 1943.g.	7
Latgolys zemņika ustoba	«Zidūnis 6-7» 1930.g.	16
Sādžys krysts	«Straume 7» 1933.g.	26
Tolkys	«Zidūnis 4» 1938.g.	30
Sīna pļōvā	«Zidūnis 6» 1938.g.	37
Zemņiku apstōkli XVIII gs.	«Zidūnis 4» 1939.g.	41
Latgola XVII gadu symtā	«Sējējs 7» 1937.g.	54
Tautys medicina	«Zidūnis 6» 1939.g.	67
Zemņiku namīri Latgolā	«Zidūnis 8» 1939.g.	71
Seņōk ir bejš cytaidōk	«Zidūnis 9» 1939.g.	80
Viesturis atminis	«Zidūnis 9» 1939.g.	85
Kai mýsu cīmu	«Latgalits 20-22» 1922.g.	89
Kōzys Latgolys cīmūs	«Zidūnis 4-5» 1923.g.	95
Druponys nu Latgolys kulturys	«Latgolas Škola 7-9» 1932.g.	101

Pīguli

Mūsu dīnōs pīgulis tik paṭ kai nav. Sajōj divi kaimini, pīsīn zyrgus, izmeklej pīmārōtu gulis vītu, sadur kūpā golvys, mozlīt pamūrḑ i aizmīgst sáv mīreigi. A agrōk sādžys puišim pīgulá beja vāļ vairōk kai kōzys voi zaļumi, jo ļaužu tī saplyudá vasalym dučim.

Lubōnīšu puiši sastdīnis i svātdīnis vokorūs ai vīnu sovus zyrgus jōja iz muižys pļovu. Tī varāja sazatikṭ ai Peisinīku i Ērglinīšu sādžu pīguļņīkim i jauki pi gunkura pavadāṭ vosorys nakṭš.

Vāsijā augusta svātdīnis vokorā vysu treju sādžu pīguļņīki beja otkon kūpā. Sarunys kai parosti, ritāja ap jaunōkijīm nūtykumim nu pogosta dzeivis. Golvonīs pōrrunu priķšmets šūražiz kai ai vīnu beja kozys attōlōkijā Teirumnīku sādžā. Skaistō Ļukadená jāmá sáv īgōtni. Tō navarāja nazynot ari mūsu stoltī jaunķungi, nu kurim kotrs lobprōt grybātu sevi rādžāṭ šōs malnaceitis sōnūs. Tū labi saprota Ērglinīšu vacīs Jurš. Atsasiedš pi gunkura i laisdams nu peipis gaisā dyumu mōkuļus, tys sōka puišus jīmṭ iz grauda:

«Kas jiusus šūvokor iz pīguli dzyna? Voi to navarājat aizīṭ iz Teirumnīkim i atsasveicynōṭ nu Ļukadenis? Tī labi padejōtu, papļōpōtu i aļtená pa glōzeitái dabōtu.»

«Ka natyka poša Ļukadená, — atsasaucá Lubōnīšu Jōnš — to navajag i ols.»

«Da, kas tū gon bītu dūmōjš, ka jei tik tōli braukš sáv veira svōtōtu. Voi to tápaṭ kaimiņūs puišu tryukst. As jau niu gon vacōks, a tápaṭ Jōnš, Pīters, Ambražs...»

Donš šķeļmāja iz sovīm leidz-bīdrim. Nūsaukti vōrdā napalyka Donām ai komplimentim porōdā i saruna izavārtā par seviški dzeivu i interesantu.

«Kū tī anašejitās par pazaudātu cīlaveni, — zūbōjās Jurš — Aizejmit koč taipaļ pa kluseņom i apzaverit, voi daudzi kōzōs cīmeņū i kaida izaskota poša bryutā.»

«Vajdzātu gon, — atsasaucā Donš, — bet pōrōk tōli i pi tam mās jau naasom tai sazavylkuši, lai ļaudīs rōdātīs.»

Juram māleitā nabeja iz būmim cylojama i puisus tys par kotru cenu gribāja izjūkōt:

«Re, kas šī par večim! Voi to jiusim zyrgu tryukst? Ka kuram sovu žāl, to lai sāsť munam «Laučam» mugorā. Reits vāļ tōli — vāļ nav gaili dzīdōjuši.»

Donš ai Jōni navarāja pretōtis vacō viļtnika kārdynōjumam i izgaisa tymsā iz sprauslōjušu zyrgu pusi.

Pec apmāram stuņdis, obi beja atpakaļ. Vīns nāsā rūkā spani, a ūtrs galis gūrnu i podusi pasystu plōcinā koršu.

«Nu tik bēs dzeivā, — prīceigi īzasaucā Donš. — Mās īzarodom ai pylnom rūkom!»

«Vot, tū as saprūtu! Kai tod jiusim tys izadávā?» Rūkys treidams, mālōja Jurš.

«Zyrgus pīsājam teiruma molā kryumeņūs — lilājās Jōņš, — a poši dāvamās iz reji. Tī nivīna nabeja. Mās īškā. Iz ceplā dag moza lampenā. Pods aizkrauts ai vysaidim iedīnim, a koktā bucys. As tivleit pi vīnys klōt i, atrōvš vysys topys, spani apakšā. Pa tū laiku Donš beja apzaviers, kurs lobōks cepeša gūrnenš i plōcinš. Tod obi zyrgūs i iz tānīti.»

Tam laikam spanš beja iztukšōts i gūrns nūtisōts. Vajdzāja dūmōt par tōlōkū. Juram padūms otkon beja prōtā:

«Ambraž ai Pīteri! Voi to jiuš porōdā paliksīt? Pošlaik tok grīzini, būrkōni i ogūrči ir poši soldonōkī. Ari ōbuli jau taidi brangi. Pajōjit iz kuru styuri! Pīguļņīkam Dīvs audzej!»

Īslyšim puišim ūtru ņaizi vairs navajdzāja atkōrtōt. Ejmūt iz zyrgim, Ambražs Pīteram īzavaicōja:

«Iz kureini to jōsim?»

«Voi niu tōli! Nikam tik brangu ōbuļu nav, kai šam pošam Juram. Ari grīziņu i cytys, smaļksnis jō dōrzā natryukš.»

Par nagaru laiceni būrkōni, ogūrči, ōbeli i zierni jau siļdājās gunkura tyvumā. Pīguļņīki ādā, kū kurs gribāja. Jurš, kurs vysu dorbu parosti veicā tik ai māli, navarāja bīt klusu nivīna minota:

«Nu i ogūrceiši! Lai Dīvs dūd lobu veseleibu tai saimineicai, kas tūs revāja i laistāja. I grīzini! Tī jau tik pať kai iztacyņōti. Ōbuļus gon vajdzāja škeiť gūdeigōk, bez zorim, cytaidi saiminīks — lai Dīvs jam aizmoksoj — reit rādzās, ka pīguļņīki ir bejuši nadorbūs.»

Pīterš paškeļmāja Ambražam i, pazagrīzš iz runōtōji, kircynōjās:

«A-jau tu, Juri, nivīnam naīsi stōstāt, ka i kū dzierdeisi syudzūtis?»

«Kū niu par tū. Voi to muns monts, ka īšu pa pasauli stōstāt.»

«Saprūtams, — Ambražs pīkryta — īsim lobōk pazalauzsim. Maņ tai kai solts.»

«Kū niu ai mani — kratājās Jurš. Āj eukur ai Jōni, tys styprōks.»

Jōnš nalyka iz sevā ilgi gaidāt. Apmaucš apaušus koklā, jys izaicynōja pretinīku darāt tū pošu. Pec tam sasiejuši povodys, tī mātās četrrōpu i niu tik sōkōs vilkšonōs. Tai jī, Jura vadeibā, pyrzōjās, ka, moti viņ kiupāja. Beigōs Ambražam vajdzāja pazadūt. Jīm sekōja ai vīnu jauni pōri i leidz pošam saulis lāktam dorba natryuka.

Reitā tik plašō gunkura vīta, kryutāi golvā apmuktīs spanš i vasals klōjīnš vysaidu atkrytumu māmi licynōja par apkōrtnis pīguļnīku nadorbim.

Stepōns Seiļs

Cyukys

Nu Līpeņu gona dīnys grōmotys

Kod cyukys gonu celā salasāja atseviški, cyuku gons ai šū boru palyka vīns patš. Vīns patš tik ai cyukom!

Kod gūvš i vuškys jau ādā, cyukys, tik agri reitūs izdzeitys gonūs, spīdzā i kneikstāja vīnā laidā i, grīzdamys smáceris iz sātys pusi, tōs naatlaideigi mieginōja bāgļ atpakaļ iz sovom īsiļdeitijōm mygom. Na ŗaizi gadājās, ka reitūs dažys voi paļ vysys cyukys saskrāja mōjōs. Tod nūtyka ūtrāizeja gonūs dzeišona i nabogu cyuku gona bōršona par jō nūlaideibu.

Īmeslis vysam ir tymā, ka cyukys reitūs mīļoj ilgōk par vysim gulāļ. A kas ai cyukom riekinōsīs, voi deļ jōm lai ūtru ŗaizi atsajem gonūs dzeiļ?

Izmontojūt lelū cyuku mīgaineibu, maneigs gons tōs tivleņ varāja sagrīzļ i īmydznōļ, i tōs aiz rejis pakša voi ap kaidu kryumeņu ōtri īzaroka i atsagula. Ka beja sylts, naleja leits i sauleitā glōstāja cyuku apšekstiejušus kermeņus, tōs gulāja, pīzacālā i otkon gulāja, tod vāļ pīzacālā, izakōsāja i otkon gulāja leidz saulā jau beja lelā gobolā.

A na kotru ņaizi varāja ļauļ cyukom gulāt. Cyukys guldynōt beja styngri nūlīgts, seviški tyvu pi sātys tei beja riskanta līta. Labi, ka labi — var īraudzāt kas nu sādžys, tod pateikami nabyš!

Drūsōkīs beja dzeiļ cyukys tōļōk nu sādžys iz teiruma golu, kaidā vacaineitī voi prīdeitōs nu tī ļauļ tōm izagulāt nu tīsys.

I patiši jōs tī labi gulāja! Cytraiz par naapzineigū lūpeni beja jōapzažāloj jō bezmiereigōs vōjeibys deļ. A ka taidys meikstčauļeibys gonam nabeja, to vajdzāja tik grīzļ lūpeņus čupā, īsaunūt ai peicku, kura ceļ golvu, — tod cyukys varāja nūgulāt gondreiz leidz pušdīņom.

Gons, cyukom gulūt, varāja vaļōtīs, āst brūkastš, strōdōt rūkdorbus, i nadūd Dīvs! — ka gadājās, saulis mōmulenis īaijōtam, īmigļ! Tys vīgli varāja gadātīs: oi, kai saulāi syldūt gōja mīgs! Tys nažieleigi mōcās viersā i kotru breidi beja gotovs aiztaisāt ocu plaksteņus. Vajdzāja varūneigi cīnātīs, lai ņaizī ai cyukom naaizbrauktu iz mīga muižu.

Gona aizmīgšonu cyukys apbreinojami otri sajuta. Jo pīlaist, ka lūpi var rādžāt sapynus, to i šei cyuku jiuteiba bŷtu jōizskaidroj ai sapynim.

Pamaniejušs, ka ganenām mīgā nūzalicā golva, jōs vīna pec ūtrys lānom i kluseņom atsadalāja nu sova pulka i dāvās prŷjom. Ka gons vāļ gulāja, tod jōs izgaisa vysys leidz beidzamijai.

Tys nabeja jŷks! Šaidōs ņaizjōs napatikšonys beja naizsmēļamys: cyukys, izsolkušys i izaguliejušys pa celām iz mōjom īzadrōzā buļvu i sakņu dōrzūs. I kas gon lelōku škodņiku par cyuku ir pīdzeivōjš!

Gonam na lobōk klōjās, kod jŷ ai vysom cyukom atroda gulūt.

Borgōks saiminīks jam iz vītyš dāvā pierti, nagaidūt sastdīnis, a ka i atlyka pierīni, to sādžā par nŷtykušŷ zynōja agrōk nakai lūpus varāja paspāt sadzeiļ mōjōs.

I nu polkovnika nabeja žielesteibys, kod atroda cyukys guldynojūt, jo Šnepam (tai saucá tūŗaiz vacōkū Līpeņu gonu) saiminiki beja pīsciejuši vārtīs, lai goni namydzynōtu cyukys. Šneps tū i pīļdāja, i kod sagiva vaineigū, tod pateikami nabeja klausātis.

— Kas bŷtu, ka tevi pošu tai sprōdzynōtu? Āj nūguli patš tik ilgi, to vāļ na tai kōseisi!

Cyuku gonus bīži viņ nažieleigi izcyukōja.

Kaids garum brauciejs voi gōjiejs, gadājās paŗ līpenīš, īraudziejš, ka gons tymā breidī ir īsnaudš voi tōļōk nu cyukom aizgōjš, — satūrķša, lai cyukys skritu mōjōs.

— Trrrr..., Trrrr..., Trrrr.....!

Vajdzāja tik tai satūrķš iz cyukom i jōs tivleņ nu kotrys vītyš dāvās taišni iz sātys pusi. Cik burveigs signals cyukom ir šei skanā «trrr...!»

Lai kai tī ni beja, a guldynōšona beja vīns nu pyrmijīm lobōkijīm papiemīnim cyuku ganeišonā. Kai lai bŷtu cytaiž, kod i vacō paruna tū nūsoka — «Guļ kai cyuka».

Kod cyukys nu gonim atskrāja vairōk izabodōjušys, nakai beja izdzanūt, i kod vyspōri cyukys vosorā izmátá lelōkus kiukumus i izstīpá garōkys smáceris, — tys sādžā beja na vīnu godu i na pi vīna gona.

Ūtrs lobōkīs papiemīnš cyuku ganeišonā beja zámis-riķstu rakšona. Tys gonim na mozōk patyka kai pyrmīs.

Kas dziļōkys dūbis i bīžōk popivī varāja izrakŗ, ka na cyukys? I ai kaidu kaisleibu jōs tū darāja! Paŗ mozi syvāni leidza turāja lelyjōm cyukom i tōs vasalu cielīni varāja nūstrōdōŗ, purņus naizcālušys nu dūbjom. Orumi beja leli, a cik labi cyukys paādá, par tū voi to beja jōvaicoj? I patš gons varāja īzasāš dūbjōs i sameklāŗ šūs riķstus, kas garōs steigōs stīpās pa naradzamom zámis ejom. Malnū čauleni nūpliešūt, ari gonam šī riķsti garšōja.

Taipat̄ kai pļovys izracynōšona, ari teiruma sarakšona dūbjom beja nūlīgta līta. A kas tī kotram gonam klōt izsādās?

I tai nōkušā vosorā sīnu pļauņūt puīši lōdāja gon cyukys, gon gonus, kod izkaptš beja jōstreičej līkū ņaizi i pi tam nūpļauņ navarāja gludi. Taipat̄ lōdājās orōji, kod šņūris vīglōkōs zámōs beja dūb-dūbjom i dzaltonō smīlktš beja izgrīzta iz augšu. Kod orōji sagōja popivjōs ortu, cyuku gonam, ka beja grākōjš, vajdzāja sorgōtīs.

Ai cyukom tōli nabeja īspiejams aizalaist̄, jo pa kryumim, mežu i pūrainom pļovom tōs nikō sáv navarāja sameklāt̄, i ari nabeja nūgonamys. Cyuku ganeibys beja popivis i pļovu ōriskōs, ōbulainōs molys, kur tōs vysmilōk kavājās, leidz ai sakneitōm izplāsdamys i izrušynōdamys pādejū garšēigōkū zōleiti, kur pec tam cytim lūpim lobu laiku nabeja vairs kō darāt̄, cikom pec leita sazajāmá jauna zōlá. Pa šōm soldonō zōlōja maleņom gonam ai sovīm četradesmit leidz pīcdesmit gonamijīm beja jōpōrzalaiž koč dīnā ņaizi, lai apmīrynōtu pec bareibys tik izsolkušūs lūpeņus. Tys beja gūdeiga gona vyslobōkīs pakolpōjums sovam cytkōrt tik naškeistijam gonompulkam.

Vysnalōdžeigōkū dobu cyukys parōdāja, kod, izkōpdama augšōk pi dabasim, saulá teirumus pīlāja ai sovīm korstijīm, capynojūšijīm storim.

Tod cyukys beja namīreigys i gryuši savoldamys, kai parādžadamys sovu nanūvieršamū liktini korstumā tikť vōreitom i izkausātom. Kotra nu jōm tod plāsās i meklāja izdeveigu breidi izbāgt̄ nu gona pōtogys. Tod vajdzāja meklāt̄ cyukom vāsu pakriesli dyunī i iudinī.

Cik malnys leidz ausim i acim nūzataisāja cyukys!

Ka ganeibōs beja šam nūlyukam pīmārōtys vītys, tys gonam sagōdōja vīglōkus breižus jō vīnmulijōs gaitōs.

O, vāļ cyuku maudynōšona!

Ka nabeja kumeļu, to ari cyukys vajdzāja sagrīzīt Lyužonkys leikumā i tod ai straujim peickys ciertīnim, sprungulim i akminim gryusť tōs taišni upeitī īškā. Beja kū vārtīs, kod cyukys mōvā!

I kod iz šū cyuku maudynōšonu īzaroda paleigi, tod gōja daudz leliskōk. Maudynōtoji rozavylka plyki. Pec tam vīns dzyna cyukys, ūtrs dāvās tōm leidza bez māra saduļkōtijā iudinī i, čierīs lelōkijam vepram aiz āstis, mōvā bez bādys. Kod vīns izbaudāja brangū maušonu, dāvās iudinī ūtrs, i tai tys atsakōrtōja, cikom jūku kas īraudzāja, voi jau cyukys palyka pōrōk styurgaļveigys i naīdzanamys iudinī.

Kai gōja leita laikā?

Labi, ka ganeibōs beja kūki, zam kurim varāja atrast gļōbīni, sagrīžūt cyukys vīnā gubā, i tod ai peicku skrīt apkōrt i kotrai, kas pabōž purni, škiuť, lai zyls voi malns jiuk cyukai ap acim.

I cik gon cyukys var bīt naatlaideigys ai sovu kvīkšonu i pliesšonūs iz mōjom leita laikā! Tū var saprast tik tys, kas ir bejš leitā pi cyukom. Tod vairs nav ni iesšonys, ni rakšonys, ni guleišonys, a vīns vīneigīs lūpenā mierkis ir tikt mōjōs zam jumta. Tō pec lelōs leitovōs Līpeņu cyuku gonim atļōvā salaiť sovu gonompulku mōjōs. Tys cyuku gonam beja mozs atvalinōjums, kaida nabeja gūvu gonim.

A vysvairōk cyuku goni leitainijōs dīnōs īzakiulā napatikšonōs, ka nu pulka paspruka kaida cyuka patvareigi iz mōjom i pa celām īleida škodī. Tod stōvūklis beja najiedzeigs — ni varāja atstōť gonompulku, ni skrīt meklāt izbāgušū cyuku. Kū tu, cylvāks, vīns patš padareisi!

Tā pyrmā kōrtā beja jōsorgoj cyukys — bārnu mōtis, kas, laikam ikvīnam cyuku gonam līkās tys vysnamīreigōkīs radiejums pasaulī.

Šōs cyukys, pec Līpeņu sādžys naraksteitīm nūteikumim, beja jōtur sovs laiks klāvā, jo atzyna, ka gonim patīši ai tōm nav vīgli tikt

golā. A kai kotra saimineica nūcīš tik vīgli, kod cytys cyukys pa tū laiku meidāja ari jōš šņūri?

Goni ari varāja nalaikā izdzeitū bārnu mōti palaist mōjōs i par jōš izdareitū škodi gons naatbīldāja. Tys gonam ocu-mirkli beja pa prōtam, a kod cyuka kleisdama nu ganeibom, izdarāja lelu pūstu, tod nu divejom pušom īmontōja sāv nalabvieleibu — nu cyukys īpašņika i nu zaudiejumu cītušō saiminīka. I pi tam cyukys deļ draudzeiba kaimiņu atticeibōs napalyka cīžōka.

Vyspōri nyknijom i gonūs gryuši savoldamijom cyukom Līpeņūs beja nūlamts siņ ap koklu spryudziņus. Spryudziņš beja ap koklu i pušvydim apsītā stryči pakōrts razgalš. Cyukai kustūtis, razgalš syta priškkōjis i naļōvā tai skrīņ.

Cyuku gonam vysjaukōkō līta bītu, kod vysom cyukom pīsītu spryudziņus! Vysom, prūtams, navarāja pīsīņ, a kurys ir tōš nyknōkōš, kurōm bītu vajdzeigs spryudziņš, par tū sādžā beja lelys dūmu starpeibys. Cikom gonu celā kaidražiz sīvys eņcājās kotra par sovu cyuku mīreigumu, pa tū laiku polkovņiks na ŗaizi izgōzā sazacrōjušōš dusmys iz tū pusi, nu kurys ari jū mālā beja aizskōrusā.

— Spryudzini pīsīņ tāv pošai koklā, lai ai sovu māli naryukōtu kai īmauta.

Kotram Līpeņu gonam, seviški cyuku gonam, vyslobōkā pīminī palyka Rūzis-kolna teirums.

Tys beja iz zīmelim nu sādžys, pōri Lyužonkys upeitāi aiz kolna i meža. Šys teirums beja kai sola, kuru vysapkōrņ apjāmā gondreiž napōrtraukts āglōjs i prīdōjs. Senejūs laikūs, kod mīsu molā asūt bejš daudzi vylku, tod tā ganeišona naasūt bejusā drūsa. Tō pec vacōkī cylvāki zynōja stōstāņ naskaitamus pīdzeivōjumus ai vylkim, kas pastōveigi glyuniejuši iz gonompulku i naktīs izbrukuši pīguļņiku zyrgim.

Goni Rūzis-kolna teirumā beja eistijā vītā, kur jī dzeivōja ūkierti nu sādžys i lelcelā kusteibys.

Tō pec tā vysvairōk skanāja gonu dzīsmis, stabuleišona i saukōšonōs.

Kurs gon nu līpenišim tā nabeja pavadiejš sovys jaukōkōs i syurōkōs gona gaitys? Kai tā varāja izaklīgť i izaraudōť, ka vajdzāja!

Cyuku gons, atsalaidīs ai sovu gonompulku, tā kūpā ai putynim i cytim dobys īmītnīkim pavadāja celiņus i dīnys, nivīna narādzāts, tik jō klaigys atgōja pōri Rūzis-kolnam leidz sādžai, a mōkūņainijōs i leita dīnōs ari tōs tīpať pīploka, lai, ŗaizi izklīgtys, vairs nikod naatsakōrtōtu.

Dzeišonōs iz šū teirumu i atpakaļ saistājās ai vysai pateikamu rūtali.

Kod pīnōcā cyuku tūrķšona iz mōjom, tod gons jau pi laika atstōja cyukys vīnys pošys iz teiruma labi tōli. Patš pōri Rūzis-kolnam skrīšus dāvās leidz Lyužonkys tiļtenām. Jau iz kolna stypri satūrķša, lai cyukys sōktu aušōtīs i saprostu, ka niu ir ļauts jōm dūt kōjom vali.

— Trrrr..., trrrr..., trrrr....! — Skaneigi nūtreisāja pa Rūzis-kolna pīrđom i sasnādzā cyuku ausš.

Leidz Lyužonkai nu Rūzis-kolna teiruma nikaidys ūkodis nabeja, tō pec cyuku vysī celi i stygys satācāja pi upeitis tiļtenā. Tā gons nūzastōja i gaidāja, peicku i garu reiksti sajiemš kotru sovā rūkā.

Gons leliski jutōs sovā vītā i uzmaneigi gaidāja, kod Rūzis-kolna smīļktīs pazarōdās pyrmī putekli.

Tys ilgi nabeja jōgaida.

Cyukys, sprauslōdamys i lākdamys, juk-jukom, rip-ripom skrāja i kryta pōri Rūzis-kolna smīļktim, sacaldamys brīsmēigus putekļu mōkūņus i naganteigu traci. Vōvereitis i začēiši laidās meža bīzūknī. Putyni sazatoryka i, spōrnus vācynōdami, cālās gaisā i

bāga prūjom. Ka šymā cyuku skriejīnī gadeitūs cylvāks, jū nūgōztu nu kōjom i apvaltu deveinys ŗaizis. Zyrgs tā sōktu trokōt i kotrs nazynōtōjs pōrzabeitu leidz nōvái.

Šū skotu beja kū rādžāt! I gons tā tod jāmās apturāt i savaļdāt leidz putom nūzaskriejušōs i smiļktīs nūzavōļōjušōs cyukys.

Leidzeigu sportu varāja pikūpt i cytūs teirumūs, tik tī nabeja tō skota, kod cyukys skrāja pa klaju lauku, i vāļ varāja izkleišt pa škodi.

Peicka ir gona naatjemamīs irūcš. Kas bŷtu gons bez peickys? Nikas! Jū pošu tod bŷtu jōgona. Voi tod ai kotrŗaiz pagiutu kūka голу, zámis pyckuli voi akmini vysod svīssi? I pi tam, trōpejūt cyukai kōjī, var izakulŷ napatikšonōs.

Līpeņu goni nu sova polkovnīka izamanāja veit smolkys peickys, i vāļ pōrspāja Šnepu, jo dažs lynūs īveja ari drōtenis, smolkys, lūkonys drōtenis, lai lūpu ōdai taida peicka kūstu cauri i sacaltu ašņainys streipis.

Ai šaidu drōtineicu atvalkūt cyukai, gons ītaupāja sūļus i navajdzāja līkū ŗaizi saukŷ:

— Uš, kur! Uš, kur!

— Lūpenš, kai idzalts, tod īskrāja sovu ciltš brōļu i mōsu borā. Syvāns, sajiemš sōpeigu ciertīni, skrāja pi mōtis i vāļ ilgi trynūs i žieleigi spīdzá.

Šōs drōtineicys dreizi manāja iz lūpu ōdom. I nažieleigijam gonam sova pierstu veikleiba beja jōzamona nūslāpt. Bīži gadājās, ka drōtineica pošam veiejam nūdoncōja pa mīsu. Tys gon beja sovaid nūtykums gona dzeivī!

Tū pošu Līpeņu goni sajámá, kod ai sprunguli voi akmini izvālá cyukai par kōjom i tei lácá iz trejom voi divejom. Gadājās ari cytaiž pōrsišt cyuku, kod tei atsasacāja nāšt rukuļus. Tod jau beja pōrōk lels skandals ai napōrradзамom sekom.

Tai goni mōcājās savaļdeibai, lai gon na ŗaizi cyukys izvylka jūs beidзамū pacīteibu.

Gryušok saiminikim beja rozariekinot ai svešim gonim, kuri pīdarāja nadorbus. Vosorys vydā tūs izdzeiņ nabeja īspiejams, jo tod nabytu kam ganāt — kurā kotrā laikā jaunu gonu navar pajimt. Zaudiejumus cītušam kaiminām vajdzāja atleidzynot, a tū atriekinot rudinī nu gona peļnis nōcās gryuši, jo na vysod gona vacokī tam pikryta. Na vīns līpenītš ilgijūs sādžys laikūs izakiulá napatikšonōs ai svešim gonim, kuru deļ paņ tīsys durovys dagō vyrynōt.

— Koč jau dreižōk paaugtu sovi bārni! Nabytu jōzamūka ai svešim. — Taidōs ņaizjōs ilgōjās Līpeņu tāvi i mōtis.

Ai sovim bārnim var vīglōk tikņ golā. Ka vajdzeigs, i styngrōkus leidzekļus var pīlītōt, lai nu cyuku gona izaugtu cylvāks.

Vysi Līpeņu sādžys ļaudņ nu paaudzis iz paaudzi, pyrms izauga par lelim cylvākim, izgōja gonu gaitys.

O.Svenne

Latgolys zemnīka ustoba

(Etnografiskys pīzeimis)

Loba ustoba ir kotra zemnīka ideals. Ustoba ir patvārums nu nagaisim i soltuma, ustobā izaug zemnīka giminá, ustoba ir zemnīka intimōs dzeivis pasaulš. Kam nav sovys ustobys, tam nav i pamatu zam kōjom, tys ir staigulš, nabogs i nauztycams cylvāks... Deļ tō ikvīns zemnīks, kurs nav galeigi sarōvš vysys saitis ai zámi, ceņšās tikļ pi sovys ustobys, t.i., pi sovys dzeivojamōs ākys, jo taidu parosti sauc par ustobu. Dzeivojamōs ākys izceļšona voi īgiušona ir svareigōkīs nūtykums zemnīka dzeivī. Ap šū nūtykumu saistūs parunys, paragōjumu i dažaidi nūvieliejumi, naiztryukst i mōņticeibys, paļ burveibu. Caldams ustobu, zemnīks ir apzineigs, ka ap jū volda spāks, kura varā ir jō lobklōjeiba, bogoteiba i dzeiveiba. Šys spāks itkai pīprosa uperus i apsūliejumus. Dažūs pogostūs mōjis pyrmō vaiņuka styurī īkaļ naudys gobolus; cyti naudai leidza lik i maizis gabaleni. Bogotōkī cyņražiz zam pyrmōs bolkys lik dzeivsudobra buteleiti. Kod pyrmīs vaiņuks saciersts, saimineica tō vydā nūlik goldu ai plōcinim i sōli. Tod nōk saiminīks ai ols garci i pacīnej strōdnīkus. Kod mōja gotova, jymā pyrmū nakti lik pōrgulāļ gailám. Tod gaidama bogota i jautra dzeivōšona. Kai

pyrmū montu jaunā ustobā īnas vīnmār maizi i sōli, pec tam izkar svātbiļdis i sanas dažaidys cytys lītyš. Tureigōkī mōjis īsvieteišonai atvad bazneickungu, a moztureigī mōjis īsvieteišonu atlīk leidz gadīnām, kod bazneickungam bīš kaidys dareišonys jaunijā mōji voi kur tyvumā, tod jū nu celā īaicynoj īsvietāt mōji. Cyti skaita, ka mōja īsvieteitā ņaizi ai svātbiļžu sanesšonu ustobā.

Parostōkīs materials sātys taiseišonai ir kūki. Latgolā napazeist i naatmiņ zemneicys ni zam zāmis, ni viers zāmis: taipāt svešys ir akmiņū celtnis. Ka taidys šur-tur īraugom, to tōš jōskaita kai rats izjāmums. Lītōdams seņ īrostū kūka materialu, latgalītš šur-tur izmontoj i akmiņus voi mōlu. Kaut gon kūka materials šymā apgobolā skaitōš par parostōkū i vacōkū, tys nanūzeimōj, ka kūka celtnis tā naprogreseitu. Bīži viņ radzom zamys, timsys i aizkvāpušys kūka budkenis, bet sastūpom ari gaišys, varātu pat teikt, modernys ustobys. Akminā voi mōla celtnis nimoz nanūzeimōj progresu ceļtnīceibā, bet gon dreizōk līcynoj par apvyda raksturu: kur meža mozōk i tys dōrgōks, tī izdeveigōk mōjis cālť nu akminim, voi ceglym. Dzeivojamūs āku attīceibā akmini tūmār rōda zynomu progresu: vacu-vacōš sādžu ustobōš bolkys ir lyktys vīnkōrši iz zāmis, partū ka vacijūs laikūs kūka materialu nataupāja; pyrmūs vaiņukus nu ōrpusis apsvīdā ai zāmi i navajdzāja nikaidu fundamentu. Bet pamozam ākys sōka pacālť nu zāmis, zam greidys īreikōja sakņū i cytys nūlyktovys pa zīmys soltū laiku. Rūnās vieleišonōš šū zam greidys telpu paplašynōť iz augšu, kū varāja vīgli izdarāt, ka mōjai īlyka augstōku pamatu. Taidā kōrtā akmiņū pamats cālās ai vīnu augšōk i beidzūt izavārtā par vasalu pogroba stōvu. Tagad šaida mōju ceļšona ai akminā apakšstōvim ir dišgon populara. Kaut gon akmini Latgolā nikō namoksoj, tūmār pogroba stōvs prosa daudz leidzekļu i daudz dorba, deļ tō tys īgiunams tik pi lelym i tureigim saiminikim. Mozsaimnīki parosti cenšās pamatu tik tōli paaugstynōť, lai aiz tō varātu īreikōť pogrobu.

Storp vacūs laiku ākom varom īraudzāt i taidys, kurys caltys iz krāslym. Par krāslym sauc, apmāram aršyni garus prīdis voi ūzula blučus, kurus leidz pusái voi vairōk īrūk stōvu zámī tymōs vītōs, kur mōjai vajdzeigi atbolsti. Tukšōs vītys zam pyrmō vaiņuka aizpylda ai kūka blučim, akminim voi vīnkōrši ai zámom. Tagad krāslu byuvis vairs naceļ, krāslu i kūka bluču vītā ir akmini, kurus zam mōjis nūstyprnoj ai mōlu voi vapnu.

Latgalīšu izlūksnī nav nūteikta populara tautys vōrda, ai kū apzeimāt jiedzīni «fundaments». Bižōk lītōtī vōrdi ir — podmarovka (krīvu) i podstava (poláku): latviski lītoj; pamats, pasīna, zamsīna, myurš: rešōk sastūpams vōrds «temelis», kurs, varbūt, cielīs nu vōrda «tiemāt» — nūjaust, atrast voi ari nu leidzeiga serbu vōrda — «temel». Šei parōdeiba, ka Latgolā leidza fundamentam atgōjuši dažaidi tō slāviskī nūsaukumi, līcynoj, ka fundamenta lītōšona Latgolā bīt īgōjusā nacik seņ atpakaļ i īgōjusā caur slāvu zámom, vylkdama leidza sovus nūsaukumus.

Lai fundamentu aizsorgōtu nu slāpnuma i zīmys soltuma, ap tū aptaisa tai sauktū pamyuri, pīmyuri voi paveli. Šam nūlyukam veršokus 5-6 nu mōjis sīnom sadzan mīteņus voi īrūk stūpeņus fundamenta augstumā. Storp stūpenim īpyn kōrklu žogorus, cik cīži viņ var, pec tam rodušus ryumi storp fundamentu i žogoru pynumu pīpylda ai zámī. Tai mōjai vysapleik rūnās paaugstynōjums, kurs vosorā nūdar siedeīsonai i vysaidu litu likšonai. Vacūs laikūs, kod mežu i kūku beja daudz, pi fundamenta vīnkōrši pīvālā rasnys bolkys, a storpu nu bolkys da fundamentu pīpīldāja ai zámī. Nu tō radīs vacīs vōrds — pavelá, kurs tá gon vairs reši sastūpams. Vairōk lītōšonā ir krīvu vōrdi — zavalīna i podmarouka. Cytur šū fundamenta aizsorgu sauc par pamyuri voi pīmyuri.

Iz fundamenta ceļ dzeivojamōs mōjis ciersni — četrys sīnys sastōvūšys nu opolom voi vyds-pusi nūtāstom bolkom, kurys lik gulu cytu iz cytys vaiņukūs. Vaiņuku skaits var bīt dažaidis, tys ir

atkareigs nu saiminīku tureibys pakōpis i nu bolku rasnuma. Parostōkīs vaiņuku skaits ir 10-15. Cieršná četrōs sīnōs ītylpst vīna ustoba (kambarš). Ka saiminīks ir tureigs, to jys ceļ rādā divus ciersņus i tūs savīnoj ai koridori, kurā dažražiz īreikoj virtuvi. Tai rūnās ustoba ai divejim golym: vīnā golā saimis, dorba i guļamīs kamarš; ūtrā spūdrīs gols ai svātbiļdom deļ cīmenim (gostim). Īsōcieji (seviški tānejī vīnsātnīki) parosti izteik ai vīnu kambari, kurā strōdoj, guļ, ād i kurs tymāpaļ laikā nūdar par virtuvi. Tei ir nalela kvadratveideiga ustoba ai plykom kūka sīnom voi sīnōs bolku salaidumi aizzīsti ai mōlu, rešōk sastūpamys štukaturātys ustobys. Prōvōkōs ustobys var bīt 10-12 aršynu garys i 9-10 aršynu plotys. Ustobys augstums var bīt 2,5-3,5 aršynu. Saprūtams, ir i modernōkys celtnis, bet tōs jōpijem kai izjāmums i jaunīvadums. Golvonū vītu ustobā ījem ceplis, kurs řaizī nūdar apsildeišonai i iediņu pagatavōšonai. Bez ceplā ustoba nav īdūmojama. Dzeivūklām atsateistūt, iediņu vōreišonai teik nūdaleita atseviška telpa — virtuvá, a ceplis ustobā palīk. Pošřaiz ļūti gryuši Latgolā atrasť ustobu bez šķūrstyna (dyumu ustobu), cikom pyrms kara vāļ taidys ustabenis varājam rādžāť dīsgon biži. Par tōm zemniki sacā, ka tī «cepli syltōki i gaisss sausōks». Kod šaidā ustobā īkur cepli, tod vysa giminá izalosa ōrā, a ustobā palīk tik «kukarš», kas gatavoj ceplā priškā iedīni, durovys i lūgu pret cepli attaisa.

Varom atrasť i cyta tipa dyumu ustobu, kur ceplá mutá īreikōta priķšnomā tai, ka dyumi nateik ustobā. Priķšnomā grīsti īreikōti konusa veidā i pa konusa viersyuni dyumi izīt ōrā. Priķšnomā ari īreikōta kulda, iz kurys vosorā gatavoj iediņus i, vyspōr, tod, kod navajag cepli kurynōť. Ikdīniškōkō kulda sastōv nu četrstuyraina kūka ciersná, apm. 0,5 metra augstumā. Ciersnis piļdeits ai zámi i tō vierss nūmyureits ai bīzu mōla kōrtu. Tys ir kuldys pamats. Viers tō cyťražiz taisa nu ceglym voi ploskonim akminim cauru piramidu, kurai vīnu sōnu pamat valī. Šaidu piramidu ceļ viers kuldys, lai

pasorgōtu mōji nu guņš dzierksteņom. Vīns piramidys sōns vali palik deļ tō, lai pa tū varātu ilikt molku i pakōrt kotlu. Acimradzūt šaida kulda jau ir stypri progresiejusá. Pymatnejō kulda drūši viņ ir bejusá bez piramidys viers gunkura, varbūt sastōvāja nu dažim savaltim akminim, viers kurim styprynōja vōramū i capamū, a vydā kurynōja guni. Vālōkā laikā jau radzom kuldu apvīnōtu ai cepli, pādejam priškpūsī rezervāta vīta iediņu vōreišonai i tīpaņ nu ceplá paplašynōts īpašs aizsorgs guņš dzierkšu giušonai.

Vōrdam kulda latgališu izlūksnī ir pavysam cyta nūzeimá, nakai tei kū aprōdājam. «Jimņ nu zemņika kuldys» nūzeimoj: jimņ nu zemņika krōjuma, nu zemņika nūlyktovys, nu kabatys, nu moka. Kaidā kōrtā senejō guņš kulda ir pōrzavārtusá par nūlyktovu, globōtovu? Tys palik saprūtams, jemūt vārā, ka Latgolys sādžōs reši kur īraudzāsīm pogrobus sakņaugu i cytu produktu globōšonai. Sakņaugim voi nu īreikoj syltu telpu ustobā zam greidys, voi ari ceļ īpašu pīlikamū kambari blokus ustobai voi atseviški. Pīlikamū kambari sabyuvej cik cīži viņ varams i grīstus nūber ai bīzu zámis kōrtu, a vydā īreikoj kuldu, kurū kurynoņ soltā laikā 2-3 řaizis nedelī. Deļ tō šūs pīlikamūs kambarus mādzá saukņ par kuldys kambarim. Vosorā šī kuldys kambari pret saulis korstumu aizsorgōti ai cysu jumtu i zámis kōrtu viers grīstim. Tá sanas pīna traukus, globoj likōs drābis, lynus i cytu. Taidā kōrtā jau senejūs laikūs kuldys kambarš patīši beja zemņika nūlyktova i leidz ai tū «kulda» palyka par «nūlyktovys» sinonimu.

Pōreja nu dyumu ustobom iz škūrstynim, pec vacūs ļaužu aplīcynōjumim, nūtykusá dreiz pec dzymtbỹšonys atceļšonys, kod zámá i ustoba palyka par zemņika naatjemamu īpašumu. Škūrstynu cepli, acimradzūt atsateistiejuši řaizī ai vyspōrejū ceļtnīceibu, jo dyumu ustobys ir zamys, šaurys, ai mozim lūgim i mōla klōnu (greidu). Tūmār škūrstynu ceplis nav daudz pōrmainiejš senejōs ustobys raksturu i īkōrtu.

Tei pakōpá, iz kurys pošražiz atsarūn Latgolys ceplis, ir panōkta ai lelom gryuteibom i ilgūs godūs. Šymā laikā tauta kuldys gondreiz̄ galeigi aizmiersusá. Tōs vāļ varom atraš̄ tik dažu nūvodu pīlikamūs kambarūs. Vīnkōršō ceplá celtnī ari tagad nav gryuši īraudzāt̄ kuldys elementus. Ceplá pamatu (piedekli) tá pagatavoj šaidi: tī, kur gryb cāl̄t̄ cepli, izrūk dūbi, tōs dybynu pīber ai mozōkim akminim, a viersu pībleivej ai prōvōkim akminim i nūleidznoj ai smīļktim. Iz šaida pamata līk kūka ciersni voi ceļ četrys akminá sīnys, a tukšū telpu storp sīnom pylda otkon ai akminim i smīļktim. Kod šaidis četrkantainīs ceplá siedeklis pacalts, apmāram, virtuvīs plitys augstumā, tō viersu nūleidznoj i nūklōj ai gludu ceglu kōrtu. Ceplá siedeklis, tai tod, sastōv nu trejom daļom: nu fundamenta, kūka ciersná voi akminá myura i viersejō ceglu klōjīnā. Ceplá apakšdejā dalī nav nīkas cyts, kai senejūs laiku labi īreikōta kulda, cikom ceplá augšdalá ir izaveidōjusá nu augšōk apraksteitōs tukšōs piramidys viers kuldys. Vysvīnkōršōkō piramidys izmainá ir mōla veļvā viers kuldys, kuru īreikoj šaidi: iz īreikōtōs kuldys sakraun molkys pagalis taidā daudzumā, cik lelu gryb cāl̄t̄ veļvi. Lai molkys skaudzi izleidzynōtu, tai apkōr̄t̄ veļvisveideigi salīk dieļus, viers kurim tod nu mōla veidoj veļvi - ceplá caurumu. Pec dīnom 6-7 molku zam mōla veļvis aizdadznoj, i kod tei ir izdagusá, viers kuldys palīk mōla veidōjums, leidzeigs ceplám. Šys beja primitivōkīs dyumu ceplis, kuru lītōja na tikviņ pīlikamūs kambarūs, a i ustobōs. Vālōkā laikā viers kuldys izauga jau dīsgon praktiskīs «krīvu ceplis», kurā varāja vōrāt̄ i cāp̄t̄ maizi, kuram beja dyumu nūvadeitōji i kurs apsīldāja ustobu. Ka krīvu ceplám tyva radnīceiba ai tik kū mynātu, dyumu cepli, tū, storp cytu, līcynoj tys apstōklis, ka vysī dyumu vodi tam atsarūn prīškusī — pōrveidōtā piramidā — kamīnā i deļ tō kai guņš tai dyumi īt ōrā pa ceplá muti caur kamīnu iz škūrstynu.

Greidys ģreikōšona vīnmār atkareīga nu saiminīka tureīguma: pōrtykušam saiminīkam ustobā vysod ir dieļu greida, cikom nabadzeigam — mōla voi zāmis klōns.

Vōrds klōns nazkod ir bejš dīsgon izplateits, jo Ludzys aprinkī ir paļ sādžys Klōni, Klōniški. Vairōkūs nūvodūs klōna vītā tagad lītoj vōrdu pods, kurs šur dīsgon aģri pōrgōjš nu slāvu zāmom, jo vōrdu «pod» rokstūs sastūpam jau XI gs. Šymā laikā tī «pod» nūzeimōj apakšu, bolstu, zūli. Mýsu dīnōs krīvu volūdā ai vōrdu pod apzeimōj greidu apakšu, zāmi, dybynu, dažaida veida pakaišus. Par podu mādž saukļ i maizis ceplā greidu, vysvīns, voi nu mōla, voi nu ceglym. Mōla greidu — klōnu dažūs Latgolys nūvodūs sauc ari par kulu, ai kuru gon parosti apzeimōj kuļamū klōju — reju ai škiuni.

Mōjis lūgi ari līcynoļ par saiminīka tureību: kū tureīgōks saiminīks, tū ģaišōka jō ustoba. Lūgs taidā nūzeimī, kai māš tū lītojom, tá atsateistāja řaizi ai celtņu atteisteibu nu tai saucamō spūdrenā (lūdzenā), kuru vāļ tagad sastūpom pīrkšnomūs, pīlikamūs kambarūs, klietīs i rejōs. Spūdreni ģreikōj, izģrīžūt vīnā vaiņukā (bolku) apm. 0,5 metra ģarumā. Vālōk izģrīzumam pīreikōja nu vyds-pusis aizbeidamu dieleiti. Dzeivojamōs mōjōs šaidus lūdžeņus vairs naatrūnom. Tūs vītā nōkuši lelōki voi mozōki styklu lūgi. Jaunōkā laikā lūgu ramys taisa vōrstamys, ka na vysūs lūgūs, to vysmoz vīnā lūgā. Aģrōkūs laiku ustobōs sastūpom navōrstamūs lūģus. Tá vosorys korstā laikā izjem ramys vīnam voi divim lūģim. Naktīs valeju lūģu aizsadz ai audaklu voi deči. Ģzastōjūt vāsōkam laikam izjimtūs lūģus ģlīk otkon atpakaļ. Vairōkōs vītōs sastūpom lūģus ai sliedžim (duraveņom), kurys pīkōrtys nu ōrpusis. Tōs parosti aiztaisa viņ soltā zīmys laikā. Tī, kurim nav sliedžu, zīmys laikā lūģus nu ōrpusis aizsadz ai cysu sagoļ (matim). Soltā laikā, lītōdams matus, zemnīks narādž seviškys vajdzeibys izģatavōļ dubultlūģus. Tureīgōkōs ustobōs gon tagad vysur sōc ģzavīšļ dubultlūģi.

Lelu viereibu saiminīks pīgrīž ustobys grīstim: cīži salaiž dieli pi dielá, tod vīnu zīmu kurynoj i kaļtej, pec tam vosorā dieļus nu jauna saspundej cīži cytu pi cytā. Iz dielim nūklōj mitrys lopys voi sylnys, kod tōs izkoltušys — viersā izber spaļus voi smīļkṡṡ. Taidā kōrtā viers grīstim rūnās cīta saga, kas ustobā satur syltumu.

Ustobu, taipaṡ kai cytys celtnis, klōj ai cysu jumtu; skaidu, skaleṡu voi daksteṡu jumti dīsgon rati. Juntus tagad ceļ nu divom plakṡom — iz obim mōjis sōnim. Vacōkōs ceļtṡōs sastūpom ari četru plakṡu juntus: iz vysom četrom sīnom. Sastūpom ari pōrejis pakōpi — mōjis ai treju plakṡu (nūgōžṡu) jumtim i mōjis ai sleipom pusglieveļom, kurys leidzeigys vacōm latvišu celtnom Vidzemī i Kurzemī. Jōatzeimōj, ka šōs tipiskōs celtnis pošraiz, sakarā ai sādžu sadaleišonu vīnsātōs, teik nūjauktys, a jaunōs vītōs tōs ceļ cytaidā stilā.

Ustobai pīrkšnomu (siṡcis) mādz īreikōṡ divejaidi: ka dzeivojamō āka sastōv nu divim golym, to siṡcis parosti ir mōjis vydā. Ka mōjai ir tik vīna ustoba, to siṡcis dataisa ōrpusī nu dielim voi cyta materiala. Durovys siṡcom nikod nav preteimā ustobys durovom, a ir vysod taisnā leṡkī pret tōm. Vysizplateitōkīs pīrkšnoma nūsaukums ir siṡcis. Mozkrīvu volūdā pīrkšnomu sauc siṡi, a Harkovys gubernī tīši sinci. Gryuši mināṡ, kaidā kōrtā šys vōrds nu Ukrainys pōrnasts iz Latgolu. Slāvu volūdā vōrds seṡ, sennica nūzeimōj nūjumi pi mōjis, jumteṡu viers īejis, aizsorgu nu korstys saulis. Cytim vōrdim — agrōkūs laikūs pīrkšnomam nav bejṡ nikaida organiska sakara ai ustobu i tys ir bejṡ tik vīgls (kūka) aizsorgs pret leitu i sauli. Jōatzeimej, ka leidz šai dīnai kūka siṡcis skaitōs kai greznums i tureibys pazeimā. Cikom navar izcālṡ kūka siṡcis, zemnīks pi sovys ustobys ōrys durovom ceļ pīrkšeni nu cysu pynuma, nu mōla ai skujom.

Siṡcis, lai tōs lelys voi mozys, nav dūmōtys dzeivōšonai. Korstā vosorā siṡcōs ād, tī naktīs pōrguļ kaidis nu gimīnis lūceklim. Deļ tō

siņčōs naatrūnom nikaidu īpašu īkōrtu, nikaidys pastōveigys lītyš, kas šū mōjis dali seviški raksturōtu. Vacūs laikūs siņčōs stōvāja rūku dziernavenis (tymā gadīnī, ka pi mōjis nabeja īpaša kuldys kambara. Ka taidš beja, to moltuvá atsaroda tī). Bižōk siņčōs sastūpama kūka gryudineica (pīsta) i velis kulámō vōlá. Tūmār ari šūs priķšmetus na vysur sastapsim. Siņcis ir tei vīta, kurā mōjis saiminīks līk tūs priķšmetus, kuri vajdzeigi sezona dorbam, deļ tō kotrā goda laikā siņčōs sastapsim cytaidus dorba reikus. Biži viņ siņcis ir pavysam tukšys. Kai naobligatūs priķšmetus tá var mināt: sūlu, kubulus, iudiná bucu, myltu teini, apkoltū skreini ai vierteigōku montu, spaņus, maizis grūzu i baļvu (abru). Siņčōs ir i pīslīnamōš trapis (drabenis), pa kurom kōp bieneņūs (iz ustobys).

Vyspōr par siņčom jōsoka, ka tá nav nikō taida, kab varātu dūmōt, ka tōš senejūs laikūs bītu izmontōts kai dzeivūklis: tá nav ni gultys, ni ceplá, ni golda, ni svātbīļžu. Par siņču izaveidōšonu jōsoka, ka tys nav naiztryukstūšš dzeivojamōš ākys papyldynōjums, kaut gon šymūs laikūs reši īraudzāsīm ustobu bez siņču. Bez siņču, kai jau augšōk minieju, atrūnom vacōš sādžōš nabadzeigōkūs ļaužu budkenis, kurom ir senejūs laiku celtņū pazeimis. Bez siņču ir gon i jaunōš ustobys, kur vāļ byuvis dorbi nav pabeigti. Saiminīks vyspyrms ceļ dzeivojamū kambari, i, kod tys gotovš tod tik celtni paplašņoj ai blokus pīdavom — siņčom, pīlikamū — kuldys kambari voi ai klieteni. Siņcis saiminīks izceļ godu voi divus vieļōk pec ustobys pabeigšonys. Turpretīm, nabadzeigīs bobulš ap sovys budkys durovu prišķu sadzan mītus cytu pi cyta, tai aptaiseidams sātmalī loba veira augstumā. Šaidam sātmalám klōj cysu nūjumi leidz mōjis sīnai — i soltōš siņcis gotovys. Šaidš priķšnomš teišam ir tik aizsorgš nu leita i saulis. Tys apstyprņoj tū, ka dzeivojamōš ākys kūduls jau senejūs laikūs ir bejusá ustoba, cikom vysys cytys pīdavys ir rodušōš vālōkā laikā.

Stanislavs Sinkevičs

Sādžys krysts

60 metru augsta kolna pīkōjī stōv nūsylnōjš krysts. Ap tū beja izaugusá Krystceļu sādža. Parkū sādžai dūts taidš nūsaukums? — tōš dzeivōtōji dalājās divōš dūmōš. Vīni pastōvāja, ka sādžys nūsaukums cielīs nu divim lelcelim, kuri sādžys centrī krystojās. Tī sādžai asūt kai četri taustekli. Pazateicūt tīm, valī vysys četrys dabasu pusis: pa vīnu tu áj iz bazneicu, pa ūtru brauç iz tiergu, pa trešū skoļ Pelieča patmalis, pa catūrtū pogosta mōji. Ūtrī vōrdū „Krystceli” izskaidrōja ai sādžys krystu, pi kura pīstyprynōti vara burti: „As bīšu pi jums leidz pasaulá golam”. Pi tam sādžā vysī krysteiti. Vysim pīnenī ap koklu krysta zeimá. Pyrmū vogu zemņiks dzan pīlyugdams Krystu i pyrmū gryudu mat teirumā Jō vōrdā. Tai īt gods pec goda, cikom palīk atminī vyss myužš kai sōpeigs krysts. Kod mīsa palīk solta kai zámá. — Skoļ! — nūplieš nu sādžys krysta systū mūku i tei jū īvad atdusys smīļtōji.

Gods pec goda pamazam apklusā dzīsmis pi krysta. Dažš tam garom īdams vairs golvys napalicá. Sīvys i maitys maja mīenesī pōrstōja nāš puçis. Atdzysa kūpejōš jūtys. Izira kūpejōš dūmys. Vysu deļ sevá! Tyvōkū nūst..! Lai cyts nazapyn kōjōš! Vīnsātōš... „Māš grybom vīnsātōš.”

Ai Aļoza jaunū drošku atvadá miernīku, ai Seimaná rotīm iz dzeļža asš — jō reikus.

Pec leiguma i dažu protokolu nūraksteišonys puiši sōcá vilķt ap sādžys kūpejū zámī lentu, kai vara çyusku. Vysūs styurūs īroka

jaunos kapčus. Tīm smaily goly i rūbā īdadzynōts vaļstš gierbūnš. Iz mota kai lats, tik daudzi lelōks!

Sīvys i maitys nanūzaprīcōja, ka kotrā teiruma molā stōveišūt kapču uzbārumi kai meiksti krāsly. Nelá i Vicá iz tīm īstatāja meža rūzis i bleigznys. Aļozs, pīviļceigōkīs puisš sādžā, jōm pīdōvōja sovu pakolpōjumu. Jōs smaidāja. I jys izplāsá pusi nu lelō beseņu kryuma krysta dōrzeni. Vacōkōs sīvys tam pretōjās. Kai jys dreikstiejš izpūstāt krysta dōrzeni? Aļozu mōtá ustobā sabārā, a ļaudis aizstōvāja.

Sōcās streidi, kō vīnsātā lai palīk krysts? Vysi gribāja krystu pi sevá. I Aļozs sovu vīnsātu gribāja jimtš pi krysta — tá daudzi lobōka zámá i vysy celi aiz slīkšnā.

Miernīks pasludynōja torgus, bet nivīns iz teiruma golu napīzateicá. Vysi gribāja paliktš pi krysta. Seimanš vairōkys řaizis atkōrtōja dziedātūs nu Evaželeja vōrdus: „Kas aizalīgš nu maná — tū aizalīgš Dabasu Tāvs.” Miernīks gon mieginōja samīrynōtš, a kurs tāv „ļutari” klausās. Trejs dīnys streidājās i beigōs pijámá tō poša „ļutara” prišklykumu: krystu apkapčavōtš nu vysom četrom dabasu pušom. Tai i nūtyka: īmierāja deveini kvadratmetri lelu vīnsātu krystam. Trejs metri garumā i trejs plotumā. Palykušū zámī lītdereigi nūviertāja i nūlámá vīnsātys viļktš iz lūzjom. Sādžā skaitājās deveini saiminīki, i lai nanūtyktu dryuzmeišonōs, izlūzāja ryndys kōrteibu.

Aļozam pīzanōcá deveitis numerš, i nu tō vysy smājās, ka jō vīnsāta bļūdā palīkšūt pādejō. Seimanám pyrmīs numerš, jys pyrmīs ībōzā rūku bļūdā pec vīnsātys. Vysi izplātuši mutis gaidāja, kod atteiš vali? Daži pať apgolvōja, ka izviļčš centri, kurā krysts, jo lūzá sateita cīta kai kūks. Attyna: „Iz Meža Dryvu!” Tod vylka ūtrīs numerš, tam iz „Vankini”. Tod — 8. — 4. — 5. — 6. bet sādžys centris vāļ dusāja bļūdā. Niu vysys mutis sōcá runōtš, ka septeitō numera īpašneica Bōrbola, tei jau nu gon izviļkšūt centri; jei i terciarūs asūt

īzarakstiejusá, i sváta Ontona jūstenī. Bet izvyľka „Leidumu” pošu zamumu. Tod vysa sádzá nūzastōja Jureiša Ūdená pusī, – jys kotru vokoru gulstūtis pīmineidams Krystu i reitā augšom ceľūtis Tū slaveidams. Drabūšom rūkom jys pacálá sovu laimi. Leli apstōja jū i gaidāja rezultatus, mozi zeišļōja piersteņus i navaineigi smaidāja. „Iz Izdagu!” Vysa sádzá nūkōra golvys. Pylnvarōti lūzi vāļ řaizi apskatāja. „Jā”, raksteits beja skaidri ai malnu iz bolta. Aļozs pajámá pādejū lūzi ai vysu skōrda blūdu i smājās bez sova gola. A sádzys acš iz jū skatājās ai naidu i skauda dzierksteļom. Pylnvarōti skubynōja, lai dreizōk tynūt valī: „Kas zyna, varbūt, centris nabys īraksteits? To vysa lūzeišona sōksīs nu jauna.” Attyna.. Tī raksteits: „Krystceľu centris”.

„Pīzapiļdāja roksti” pec ilga vyspōrejō klusuma sacāja Seimanš, „ka tys Cylvāka Dāls ir nōcš sūdāt i atpestāt tūs, kas pazuduši.”

„Da”, vysi nūzapyutá, „kas pazuduši...”

Miernīks nazkū apriekinoja iz plana i pīzacielis sacāja: „Aļozam ākys bys jōceļ, partū ka jō sātys vītu aizjem vīnsāta numerš 4.”

„Tys ir labi... Tys ir labi”, atskanāja kai vātra saucīni, „kai vīnam, tai vysim...”

Miernīks padává puišim instrumentus i vysi kai bāřōs jam gōja pakalī. Jys pec kōrtys īrōdāja īdaleitōs vīnsātys i rūbežōs īspraudá kapčus. Pař siermgalvi, kuri vysu myužu šū zāmi beja oruši, apbreinōja. Apbreinōja kotru kaļneni, kotru aizaugušū ežmaleiti...

Tik nūplōvā pādejū kūpejū siejumu, sīvys sōcá vilķt sovys gūvš stryčeišūs pi roģim iz īdaleitōm vīnsātom. Puiši plāsá jumtus... Bolkys kryta nu pakšim... I iz kaļnenim, kur kaidu řaiz vylki gaudōja, lyka pamatus jaunai dzeivái.

Tai lauzá i jaucá četri godi, cikom nu sādžys palyka tik rokumi i kūku vītōs osorōja calmi. Paṭ leļyš ūzuls, vacōkō dzeivō byutnā, tyka nūciersts.

Vīneiba izškeida kai kometa druponōs, tik krysts palyka iz vītys.

L. Latkovskis

Tolkys

Lai gon tolkys pazeist vysā m̄ysu vaļstī, tūmār vyspopularōkys tōs ir Latgolā. Tolkom ir miļzeiga kulturviesturiska nūzeimā. Tymōs pazarōda kūpeigim spākim dareitō dorba nūzeimā. Vysus lelōkūs dorbus, kū tagad dora mašinīs, agrōk vajdzāja veikṭ pošam cylvākam i kur vīna spākim tys nabeja īspiejams, tī cyti jōsauc paleigā, vōrdu sokūt jōreikoj tolka. Tolku nūzeimā tagad sakarā ar

izīšonu vīnsātōs i mašīņu īvesšonu ir lelā mārā sazamozynōjusá, bet vāļ nav zudusá. Tolka ir kūpejim spākim dareits dorbs, par kuru nateik moksōta dīnys olga. Gryutū dorbu par vīglu padora sovstarpejōs osprōteibys, jūki, sacēseibys i dzīsmis. Partū tolkom voi vyspōri kūpejim spākim dareitam dorbam ir daudz dzīsmū. Dzīsmī ir ritms voi roksts kai tauta soka. Ari dorbs, kas nūteik ritmā voi rokstā, ir vīglōk veicams nakai naritmiski. Tū vyslobōk zyna kiulieji ar sprygulim. Ka tik vīns jauc ritmu, pōrejūs dorbs ir apgryutynōts. Deļtō tolkys dorbs pīprosa pīzaskaņōšonu kūpejam ritmam — dorba vīneibai.

Tolkys teik taiseitys vysūs goda laikūs pec vajdzeibys. Kod vairōk lelōku dorbu, tod vairōk tolku.

Lobōka pōrskota deļ apzavārsim tolkys pec goda laikim.

Zīmā tolkys taisa, tikleidz īzastōj lobs rogovu ceļš, kod nūsaļ pūri, pļovys, upis i azari. Tod iz vysom pušom ir breivys i eiss ceļš. Teik reikōtys akmiņu, molkys, bolku i sīna vesšonys tolkys. Vysīcīneitōkōs ir pādejōs. Kam pļovys ir tōli nu mōjom, ir jōtaisa sīna tolkys. Saaicynoj tik daudz vedieju, kab par vīnu ņaizi varātu atvāst. Nu sātys izbrauc agrā reitā, prūtams atkareibā nu tō, cik tōls ceļš. Dažreiz izbrauc dreiz pec pušnaktim i gaismai austūt jau ir pi sīna skaudžom. Pīdora vazumus, bet nu skaudžu padibeņom — zorim i lopom — sakur guni. Pi tōs sīldeidamīs paād. Parostīs iedīņš ir capta voi vōreita cyukys galá ar maizi. Leidza teik pajymta ari nalela ols bucená, kas teik izdzarta pi gunkura, vīnā vazumā salik solūņus — skaudžu padibeņu sīnu, kas ir samiercš, sasalš, cytrāiz paļ īpyuš. Tū sīnu nalītoj bareibai, tik pakaišim. Vokorā, kod sīna vedieji ir atbraukuši, vazumus sabōž pyuņōs. Sanōk sīna meideitōji. Nu tōs sātys nōk meideitōji, nu kurys ir brauciejs. Reši kod meideitōji sanōk nu cytom sātom, nu kurom nav braucieja tolkā, jo tū skaita par kaunu. Pec padareitō dorba sekoj vakarinis, kurōs pīzadola tolčōni i pataļči voi sīna meideitōji. Vacī kavejās pi ols

glōzis, runōdami par sovim dorbim i atmiņom, a jaunī dejoj. Parostis sīna tolku laiks ir eisi pec Zīmysvātkim, kod ir tai sauktis «breivīs laiks» leidz gavienām, kod var gali äšt i dejōt.

Zīmā nūteik bolku, molkys i akmiņu tolkys. Bet tōs nav ni tyvu tik jautrys i īcīneitys kai sīna tolkys.

Pavasari reši godōs kaida tolka. Tys lelā mārā partū, ka celi ir slyktōki, produktu mozōk i dorbi taidi, kū var veikt pošu spākim, jo golvonī dorbi ir teirumā i dōrzā.

Vosorā nūteik vairōkys tolkys: māslu, sīna i rudzu tolkys. Parostis māslu tolku laiks ir ap Jōnim. Stypri teik īvārōts dorba daleišonys princyps. Styprōkī puiši ir miezieji, vacōkī — rausieji, bārni — vodōtōji, maitys — vōrdeitōjis. Kod reita cielīnī dorbs ir labi veicīs, vokora cielīnī dalā miezieju īt arč. Kod klāvu izmiež, tī sanas cysys i izklōj. Puiši īt četrropus i mauroj, atdarynōdami vieršus. Saimineica paklōj goldautu, izlīk sīru i svīstu, a saiminīks — ols slauktivi. Tod dzer pa vysai glōzái, palīkus izsvīsdami gaisā, lai aug lobi mīži. Saiminīks tūs paslavej. Vairōkōs vītōs ir īrodums iz tolku braucūt pīsīt zvaneni pi lūka. Dorbam beidzūtis sōcās jūkōšona. Pādejūs māslu vazumūs īlīk škārskūkus, kū apsliep ar māslym, lai rausiejim būtu ap kū komōtis. Cyti vazumā salīk silis, lūpu redelis i traukus, tūs vysus aizvad iz teirumu. Vōrdeitōjis tūs nūmozgoj mōrkā i atvad atpakaļ pogolmā. Ar pādejim zyrgim nu teiruma atvad ōbuleni i sāku, kū izklōj pogolmā. Iz tō apsāst tolčōni. Māslu tolkōs pušdīņu laikā nūteik laisteišonōs ar iudini, jo nu tō asūt atkareiga nōkušō raža. Pec klāva izmiežšonys puiši nūzamazgoj i īt iz teirumu. Tod kūpā ar vōrdeitōjom īt dzīdōdami iz sātu. Pa celām pīplyuc dažaidus zīdus i puškoj saiminīku i saimineicu. Sanōk patalči i sōcās jautrys vīseibys.

Rudzu tolkys parosti īkreit julā beigōs voi augusta sōkumā. Pļōvieji sazadola divejōs daļōs: vīni ar ciersli (vīnrūci), ūtri ar sierpi. Pļōvieji ar sierpi īt borā, kura priķšgolā ir kaida spieceigōkō

plōvieja. Pōreji strōdniki ir kiuļu siejieji i stateitōji. Kiuļus salik pa desmit i viersā izlīk capuri. Stotus līk divejōs paralelōs ryndōs, kū sauc par apcīmu. Sešus stotus sauc par kopu. Pīdzeivōjuši saiminīki zyna, cik nu vīnys kopys var izkuļt. Tō pec tolkys beigōs jau apmāram nūteic ražu. Beigōs nūteik jumá jimšona. Jumi sajem arvīn kaidā styurī — tei ir pādejō rudzu sauvá, kuru sapļauņ lūti lelu i sasīn vīnā kiuleiti. Tū sauc par jumá kiuleiti i tys ir mozōks nakai cyti. Parosti kotra plōvieja lik sovā kiulī, a sovu beidzamū sauvi lik vysys vīnā kiulī, voi vysmoz vairōkys kūpā. Tikai jumá kiuleitš ir vīnys plōviejis sapļauts. Parosti tū sapļauņ bora vedieja. Kaidraž vīna plōvieja pamat sovu sierpi i skrīn pa rudzim klīgdama: jumis aizskrīn! jumis aizskrīn! Tys sacel vyspōreju jautreibu i smīklus. Kaidraž plōviejis iztaisa taidus jūkus: parostō kiulá saišká vītā rudzim nūgrīž vōrpys i sagrīž solmus kai saiškám. Tī viersā salik kiuli; bet siejiejs grybādams sasīt kai jam vyltōtō saišká golus, tai izraun solmus ar vysom sakņom. Vokorā vysi īt iz sātu, dzīdōdami kaidu gareigu voi laiceigu dzīsmi. Nu rudzu vōrpom nūpyn vaiņuku, kur īpyn ari jumi, t.i., divi vōrpys iz vīna solma, ka taidis ir atrosts. Vōrpu vaiņuku izlīk golvā saiminīkam i saimineicai, pec tam tū pakar klieti viers orūda. Vakarinis ād pogolmā, kur ir salykti goldi, voi ustobā, seviški tod, ka traucej leits. Pogolmā vakariņōt ir daudz pateikamōk, jo ustobā ir korsts i traucej myusys. Mōjōs plōviejus sagaida muzykants. Leidzeigi sīna vesšonys tolakai zīmā, rudzu tolka vosorā ir vysjautrōkō, iz kuru vysi lobprōt īt. Vīnā dīnā īt tolkā pi vīna, ūtrā dīnā pi cyta kaiminā īt atstrōdōt. Vosorā teik reikōtys vāļ sīna plaušonys tolkys, bet tōs ir daudz ratōkys.

Rudinī ir daudz tolku: lynu pliesšonys, kartupeļu rakšonys, lynu maļšonys i pādejā laikā cukra batviņu nūvōkšonys tolkys. Nūteiktā datumā teik pasyuteits preču vagons i cukra batviņu nūgōdōšonai stacejī reikoj tolkys. Bez tam vosorys beigōs, cikom vāļ nav sōcīs slāpnīs rudinš, teik reikōtys okys voi lynu mōrku rakšonys

tolkys. Tū dora ilgstūšā sausā laikā. Rudiņūs vāļ teik reikōtys rīkumu rīkšonys i calmu lauzšonys tolkys.

Kai radzom, tolkys nūzeimá ir lela, jo lels ir tūs dorbu daudzums, kas tolkā teik dareiti. Tolkys senōtnī ir taiseitys ari vāļ cytim dorbiem: vierpšonai (spriesšonys tolkys, kas ir sauktys susprāds), lynu paiseišonai i kuļšteišonai taipaļ ari vylņys strīpōšonai, mōjis saciersšonai nu savastom bolkom. Kai radzams, tolku nūzeimá sōk sazamozynōļ. Cylvāka dorba spāku aizvītoj mašinīs i lobi dorba reiki. Ļaudš ir izgōjuši vīnsātōs i palykuši patstōveigi i mozōk atkareigi nu kaimiņu. I na moza nūzeimá ir ari tam, ka cylvāki palīk vairōk materialisti — pyrmijā vītā ir peļná. Tolkom ir sovys tymsōs pusis: pīzadzer i slykti klōjās tīm, kas navar īturāļ māra. Ir dzierzamys izlaideigys, divdūmeigys runys i jūki, kas ir jaunōtnái par ļaunu pīmāru. Nūteik ari izakaušona i lomōšonōs. Tōs ir dzeršonys sekys. Tolkom ir daudz pozitivy nūzeimis. Tōs veicynoj sabīdryskumu i izpaleidzeibu. Bez tam tolkys ir i vīseibys. Pec dorba vokorā sekoj, tai sokūt, naoficialō dalá. Vysi taļcinīki tū zyna i gaida. Tō pec dorbu ceņšās pabeigļ laikā, lai atlyktu laiks pazaprīcōļ. Tolkā aicynoj rodus, kaimiņus, strōdeigus i saticeigus ļaudš, kaškeigus i slynkus naprosa. Tolkā īt tik pi tīm saiminīkim, kas ir vīsmīleigi, kas dūd lobu olu, labi boroj i pōrōk naizmontoj tolčōnus. Pi skūpim i seikstulim tolčōni naīt. Tīm ir jōizteik ar dīnys olgōdžim. Ir saiminīki, kas navar tolku sataisāļ, jo pi jīm nivīns nagryb īļ. Tolkā izapauž individualō osprōteiba, humors i breiva improvizaceja. Vysu uzmaneibys centrī nūzastōj vīns, kam «māla veicās». Tī izastōj ar sovīm pīkšnasumim. Tod laiž vysaidus kalamburus, uzkerūt i izmontojūt situaceji roda smīklus. Tolčōni izpuškōdami i pōrspeilādami stōsta sovus pīredziejumus. Kai pa dorba laiku, tai ari atpyutys breižūs tolčōnus. apstaigoj ols puisš ar appuškōtu slauktivi i pīdōvoj olu. Pi ols daleišonys styngri īvāroj kab

kārta ītu pa saulāi. Tolkā seviški dorba beigōs nūteik saiminīka i saimineicys izceļšona iz krāsla. Par tū atmoksoj ar olu i sīru.

Kai dorbu tai atpyutu tolkā pavoda dzīsmis, kas roda dzeiveibu i pacelġ gora stōvūkli. Ols nesieji īraugūt dzīd:

kas bejot i orōjeni,
pacelit capureitis,
as bej mīžu pļōviejenā,
as nūjiemū vaiņuceni.
niu atgōja ols kannenā
par teirumu leigōdama.

Ir ari daudz cytys dzīsmis, kas cyldynoġ saiminīku vīsmīleibu i tolcōnu strōdeigumu. Pīm.:

Labi tī tolkā īt,
kur prīceigi saiminīki:
ap sovīm gastenīm,
kai biteitis lidynoġ.

Biži viņ tolcōni īzarūn taišni dorbā teirumā voi pļovā, īpriķš naīzarosdami tolkys sātā. Taidus tolcōnus skaita par seviški strōdeigim i kautrim. Leidz brūkoškom strōdoġ, lai «nūpeļneitu brūkoškys» voi reitiškys kai ļaudš sauc. Brūkoškōs olu dzer māroni, ari saiminīks na seviški ceņšās spīstġ dzārtġ, jo īdzārušu tolcōnu dorba spiejis i padareitō dorba vierteiba mozynojās. Pušdīņōs dzer vairōk. Agrōk tolkōs pi pušdīņu golda ir nūtykusā apdzīdōšona. Tagad vairs tō nav. Ar tolkom ir saisteita daža mōņticeiba, pīm. ka pyrms tolkys nu ustobys nas māslus ar sītu, tod tolkys dīnā lej leits.

Gryuši pateiktġ, cik vacs īrodums ir tolka i nu kureinis tys nōk. Tolkys nūsaukums ir kūpejs latvīšīm, leišīm i krīvim. Nu šōm tautom šū vōrdu ir patapynōjušys ari vairōkys sūmu ciltsġ.

Īdūmoġ, ka tolkys ir sōkušōs kūpā ar zemkūpeibu, i mūsu senči jau ir vaca zemkūpu tauta. Gonu i staiguļu tautom nav vajdzeigys tolkys. Drūši varam apġolvōtġ, ka tolkys mūsu tautā ir

veicinājums cilvēku kaimiņu attiecību izveidošanai – satiecību, izpildīšanu un darbu prieku.

J. Klīdzējs

Sīna plōvā

Leitovys beja izasōkušys. Jau vasalu nedeli gondreiž kotru dīn i dabasi nimoz narōdāja, ka laiks nūzaskaidrōš. Nu reita paspeidāja saulá, a iz vokora pusi gōzá otkon.

Pagōjušā svātdīnī Banžavys bazneicā beja atlaidys vacijīm i jaunijīm, aiz bazneicys tiergs i pazastaigōšona. Beja sabraukuši peirādnīki i cerāja daudz pōrdūt, jo parosti puikys pierka daudz konfektis i tīpaž spielāja iz tōm — vīns turāja konfekti pi obim

papeiru golym, a ūtrs pazacālá iz pierstu golym i tai sōvá ai dalnys molu, ka beja pušu kai ai ciervi. Cyti otkon staigōja pylnys kabatys pībōzuši ai boltmaizi, aizgōja atsasāda rotūs iz maisa, iādá i gōja otkon. Lájī zvīdzá zyrgi, augšá zvanāja bazneicys tūrnī. Vyss plyudá kūpā — zámis muzykā.

Puiši sovom bryuṭom pierka pa vasalam maisam soldonumu, a jōs jāmá tai kautreigi pa vīnai, nūsorka, ādá ai zūbu golym i tik tikkū kustynōja lyupys. Tod smājās i runōja par vysu kū i laika beja vāļ dīsgon izarunōt par vysu.

Krystāvi paborōja sovus krysdālus ai bryunim peirāgim, kas beja kīgeļu formā i beja ļūti garšeigi i seiti, tod dzárt viņ gribājās. Aizgōja pi bazneickunga okys, kur vysapleik beja pīlaisteits iudinš i dubļains, padzārā iudiná, gōja atpakaļ, nūpierka vāļ kū leidza pajimt: peirāgus ilyka svōrku kabatōs, a konfektis sabārā bikšu kabatōs i ai laimeigu sirdi gōja iz rotim. Tāvs voi brōļš beja jau nūzagaidiejš. Ek, ka tod spruka braucieji: sprauslōja zyrgi, skanāja dzeļža asš i boltu putekļu mōkūni aizsádzá sauli, leida nōsīs kārdami, i kōrtom nūsāda iz braucieju drābjom.

A pagōjušá svātdīnī beja tukšs tiergs. Kas tī leitā braukš. Sagōja tik tyvejī ai leita sorgim. Ka tymā dīnā Dīvs bītu nūkōpš iz zámis i staigōjš radzamā veidā, kai divys tyukstūšys godu atpakaļ, tik patš Dīvs tū zyna, voi peirādnīki par šū leita svātdīni jam nabītu atsarībuši. Oi kaidys dusmys beja! Kas tū lai zyna — valns voi Dīvs beja nessš tá šū leitu?!

Vysam beja sovs mārs. Dreiz viņ atsagrīzā saulainys dīnys i dabasi beja kai zyls stykllys.

Pīvakarī Kalnīšu sābri pōrstaigōja vīns pi ūtra i nūrunōja braukt iz tōlejom pļovom. Patš pādejīs laiks. Agri nu reita. Vysi řaizī. Nu da, ka vysi řaizī.

Beja traps vokors. Vysi syta izkaptš. Tārauds pacaldams i nūlaisdams bolsu gon vaidāja, gon dzīdōja. Nu vysom sātom

atskanāja vīnāids atbaļšš i drábāja elksnōjs i leidz pošai kopsātai skanāja tys. Sōka satimš. Ričūs jau beidzá, tod apklusā Knibiņūs, arī Aparānūs, a Kalnišūs izkaptš klakstāja ilgōk — tī beja vairōk puisi, vairōk i izkapšu.

Tod klusāja skaista julā naktš. Tik apšā sovōs krōcīs, kai myužeigi šaļcā.

Ūtrys dīnys reitā, vāļ saulā nabeja izlākusā četri zyrgi nu Kalnišu pusis pazagrīzá iz lelcelā i rikšōja iz Lubōna klōnu pusi.

Braucieji sazaklīdzā i runōja šū-tū, tōli reita agrumā jūs bolsus varāja dzierdāt.

Boltš ļelceļš aizvādā caur teirumim, mežim i beja pōrsvīsts par kolnim kai lenta par miļža placu, kas beja apviļcš zalā samta kraklu.

Zylō dabasu stykla mola klīva sorkona saulis gunkurī. Bezdeleigys lidōja augstu.

Puiši nūsprīdā:

— Lobs laiks ir īzastōjis iz ilgu palikšonu.

Jīm beja taisneiba.

Pošim ni Aparānim, ni Kalnišim, Rinčim i Knibinim tōlyjūs Lubōna krostūs pļovys napīderāja, bet jī kotru pavasari tī nūpierka zōli i vīnmār julā mienesī braucā pļauť. Ap tū laiku slāpnijūs Lubōna klōnūs beja sausōks. Tai tys jau beja seņ godus, ka jī pļōvā tymā pošā vītā i laikā. A zōlā, zōlā šūgod beja pīaugusā — nu, kai myurš! Izkaptš kōts līcās vōlu gōžūt. I puiši pļōvā leidz vālai naktái, tai beja vāsōks i lobōk veicās. Pa rosys laiku reitā voi vokorā varāja pagōzť vasalu lārumu.

Sīns sakolta vīnā dīnā tai, ka byrza kai spali. Puiši pagrōbā nu koponys pa sauvái, pabárzá rūkōs, pīlyka pi daguna i teicā: smaržoj kai mads.

Teišam sīns smaržōja kai mads, jo tá beja sakoltuši daudz suleigu mads pylnu zīdu.

Vysi nūtveikuši i steidzeigi násá kliepus, sasveida, i krakly palyka svīdrūs slápnī i sīna gruži, i vōlu putekli pīlypa mīsai i sapīka sovaīdā, spīeīeīgā smaržā, kurai nazynōja vōrdu, bet vysī saījuta.

Kalnišīm beīa vairōk i styprōki puīši, tī sovus dorbus paveīcā pyrmī i Francš aizskrāīa paleīgūs Aparānīm, jo jam vīnmār gribājās bīt Ancīs tyvumā, gribājās kū pateīkīt, pavaīcōīt, a ka nabeīa kū runōīt, to vysmoz aizmátá ai sovu grōbeklī Ancīs grōbeklām i obi sazaskatāja i smājās.

Zemņiku apstākli XVIII gs.

1. ĪVODS

Vaicājums par Latgolys zemņiku stōvūkli dzymtbyušonys («kungu») laikūs ir moz pieteits i vāļ mozōk apraksteits, tō pec Latgolys aktivitatis vysumā ir moz pazeistamys.

Kur jimt zinis?

Olūtu priķš tō ir dīsgon daudz, tik par nūžālōšonu na pi vysim varom tikt klōt, i jau asūsūs pieteišona prosa daudz laika i pyļu.

Kai jau pīminieju, taišni par Latgolys zemņiku stōvūkli aperciejumu, atsevišķu aprokstu nav. Tai ka Latgola beja gon kai Livonejis vaļstš, gon kai pūļu i krīvu vaļstš sastōvdalá, to dažys zinis atrūnamys šūs vaļstu zemņiku stōvūklá aprokstūs. Pīm. krīvi ir rakstiejuši par zīmeļ-rītumu Krīvejis zemņikim. Storp tīm itylpst ari Latgolys ļaudš. Bet krīvi beja lela naceja, zīmeļ-rītumu Krīvejis apgobolā itylpa vairōkys gubernis, i jī sovūs aprokstūs par cyttautišim nazainterēsāja i Latgolys senōtni naaprakstāja. Par tū nu šaidim olūtim máš varam dabōt tik vyspōreigys zinis, kas nadūd piļneiga priķštota par atseviška apgobola apstōklim i ipatneibom.

Ka klaušu laikūs kotrā atsevišķā apgobolā, kotrā starostistī i pať kotrā muižā ir bejš daudz ipatneibu, tū mýsim rōda dokumenti.

Kō deļ varēja būt īpatneibys? Dažaidu sovaideibu rassonōs ir vīgli saprūtama. Gon vysā vaļstš ikōrta beja vīnaida, bet tai ka muižkungim beja naaprūbežōta vara, i tai ka jī kotrs reikōjās pec sova prōta, to zemņiku zāmis daudzums, pīnōkumi i dorbi beja ļūti dažaidi. Šōs dažaideibys kotram apgobolam beja sovys, i deļ tō atsevišku muižu īpatneibys apgryutynoj vuspōreja pōrskota īgiušonu.

Kur dabojamys zinis par atseviška apgobola senōtni? Zinis dūd dokumenti i senejī priķšmeti. Dokumenti globojās arhivūs i cyti arhivi šūs dokumentu nūrokstus ir izdavuši. Pīm. tai ir dariejš Vitebskys arhivs i tai dora m̄ysu vaļstš arhivs i viesturis instituts. Dokumentu ir sazaglobōjš daudz, tī ir dažaida vacuma. (*Sal. B. Brežgo pōrskotus: «Latgola dažū XVI—XIX gs. dokumentu gaismā» i «Daugavpilš školū direkcijis arhivs»*). Nu tīm ļūti svareigi i daudz ziņu dūd muižu inventara saroksti.

2. VYSPŌREJŌS ZINIS PAR LATGOLYS ZEMNĪKU STŌVŪKLI XVIII GS.

Kō pec izvālāts 18.gs.? Tam ir vairōki īmesli. 18.gs. nūteik mainā storp pūļu i krīvu vaļdeibom: Latgola nu pūļu rūkom pōrīt krīvu vaļdeišonā. Pi pūļu vaļdeibys zemņiku stōvūklis beja izaveidōjš skaidrōs nūteiktōs formōs, i šōs formys daudz nazamaināja ari pōrejmūt krīvu rūkōs. Tō pec pādejīs pūļu vaļdeišonys pūsms dūd spylgtōkū Latgolys zemņiku stōvūklā skotu. Bez tō ari attīceibā iz dokumentim 18.gs. ir bogotōks, kļaušu laiku raksturōšonai tys ir pīteikūši izdeveigs i nūzeimeigs.

18.gs. Latgolā ir «kungu laiki» — dzymtbyušona; kļaušys i nūdavys jau ir sasnāgušys gondreiz augstōkū pakōpi.

Pyrms seikōk vārsimās kļaušys i nūdavys, pazavārsim eisumā, kai zemņiks palyka par dzymtcylvāku. Muižņiku tīseibys pastyprynōja 1588.g. Pūlejis vaļdeibys izdūtis statuts. (*Nu 1561. g.*

Latgola palyka zam Pūlejis). Izabeidzá zemņiku tīsys, kur taidys beja, i vysa tīsys vara pōrgōja muižņika rūkōs. Muižņikam pīderāja vara par zemņiku dzeiveibu i nōvi. *(I ka gadājās, kod kaidys muižņiks nūsyta svešys muižys zemņiku, to jam tik vajdzāja par tū samoksōt svešōs muižys īpašņikam. I tys beja vyss)*.

18.gs. dzymtciylvāku stōvūklis jau beja šaidys: 1) zemņiks i jō bārni pīder muižņikam i muižņikam ir tiseiba jū pōrdūt, dōvynōt voi pōrcālt cytā vitā. 2) Aizbāgušū zemņiku kungam ir tiseiba vaicōt i atprasāt. 3) Zemņiks bez sova kunga zinis nadreikst vāst ni civillītu, ni kriminallītu. 4) Zemņikam nav nikaida īpašuma i jys navar nikō nūvielāt nu tō monta, kū lītoj *(partū ka zemņiks ar vysu sovu montu pīder kungam)*. Paļ lauleibu nadreikst nūslāgt bez kunga zinis. Kungs, ka jys tik gribāja sovys tiseibys pīlītōt, beja pīlņeigi nairūbežōts vaļdinīks.

3. ZEMŅIKU LĪTŌJAMŌ ZĀMĀ

Vacōkā laikā zemņiki varāja lītōt zāmis nairūbežōti, tys ir — cik patyka voi varāja apstrōdōt. Muižņiki beja īintereseiti, lai jīm bytu vairōk zemņiku, vairōk dorba spēka, i jī dāvā zāmi zemņikim lītōšonā. Bet dažaidu īmeslu deļ vieļōk pamosam sōka īrūbežōt i nūteikt apstrōdōjamōs zāmis plateibu. Zīmeļ-rītumu Krīvejī tys tyka izdareits 16.gs. — tyka īvastys zemņiku zāmis vīneibys «uvoloki», apm. 19 desetinu plateibā. I Latgolā tyka īdaleiti zāmis goboly «vlokys», kas pec 1766.g. ir 21 ha lely. Atseviška zemņika reiceibā parosti ir bejš 1/4 voi 1/6 voi 1/8 vlokys tai tod apm. 2,5—5 ha apstrōdōjamōs zāmis. Par šōs zāmis lītōšonu zemņiks moksōja muižai nūdavys i gōja klausōs.

Zemņiku grupys

Atkareibā nu tō, iz kaidim nūsaciejumim zemņiki sajāmā zāmi, zemņikus var sadalāt grupōs:

1) Kolpōtōji — muižai pīdereigi ļaudš, storp tīm voits, kas ari dabōja zāmi.

2) Klaušu zemņiki — par zāmis lītōšonu gōja muižys dorbūs cauru godu. Šaidu zemņiku beja vysvairōk. Klaušys saucā par prigonu (*prigon*).

3) Rentis zemņiki (*čīnša*), kam klaušu beja ļūti moz voi nimoz, bet kas par litojamū zāmi dāvā nūdavys. Rentis zemņiki parosti beja tī, kas atsaroda tōli nu muižys.

Muižys beja apvīnōtys starostejōs Latgolā beja 4 starostejis: 1) Viļakys, 2) Ludzys, 3) Riezeknis i 4) Daugavpilš. Starostejis priķšgolā atsaroda starosta. Beja i vaļstš muižys, bet vyss leļš vairums muižu beja nūdūts muižkungim, šlāhtai.

4. VYSPĒREJĪS KLAUŠU I NŪDAVU RAKSTURŌJUMS

Zemņiku klaušys saucās prigons. Regulari nūteiktā laikā vajdzāja īzarasš muižā strōdōt. Cik daudzi? Daudzums atsevišķōs starostistōs i muižōs dīsgon navinaids. Vajdzāja strōdōt pec vajdzeibys. Vielōk specialy apskateišu Viļakys starostistis klaušys. Vysumā prigona dīnu daudzums nedelī ir 4—8 (*parosti tys ir 1 strōdnīks ar zyrgu i paleigs*). Vosorā klaušu vairōk, zīmā mozōk (*vosora nu Jura dīnys leidz Mārtenā dīnai — 11.nov.*), bet tys nav vysur vīnaiž.

Dorbs prigonā jōstrōdoj — kaidu dūd. Jōīzarūn iz dorbu tōlōkīm jau vokorā, lai ūtrā dīnā agri nu reita varātu strōdōt. Dorbs beidzās ar tymsu. Strōdnīki ar zyrgim daboj garijōs dīnōs 3 atpyutys pa 1 stuņdāi (*brūkoškys, pušdīnis, launogs*), pōrejī strōdnīki pa pušstuņdāi.

Bez šōm regularijom klaušom vāļ pastōvāja «gvaltys» voi «zgoni». Tōs beja ōrkōrtejōs klaušys, steidzamōkim dorbim, i iz tīm ŗaizjom vajdzāja iļ vysim dorba spiejeigim cylvākim. (*Seviški sīna pļaušona!*) Šaidu dorbu nabeja mozums: siešona, pļaušona, kuļšona

u.c. Seviški kuļšona ir bejš smogs dorbs i ir bejš jōstrōdoj ari nakti. Tys teik mynāts na viņ tautys dzīsmōs, par tū ir zinis i dokumentūs.

Bez tō vāļ zemņikim vajdzāja iť muižu sorgōť, lobōť muižys ākys, ceļus, tyltus, iť oblovōs, vāst muižai molku i labeibu iz dziernovom, zvejōť deļ muižys, sprāst, aust̄ itt.

Bez prigona i gvaltom kotrs zāmis litōtōjs vāļ muižai moksōja naudā i gryudā nūdavyš. Tūs lelums dažaidōs muižōs i laikūs ir navīnāids. Bet naudā vysā vysumā nūdava ir leidzynōjusās tagadejom lauku saimņiceibu nūdavom, tik tymā laikā klōt vāļ beja dažaidys nūdavyš gryudā: lyni, rudzi, mīži, auzys, apeini, dzeja, audakly, galá, putyni, ūlys, mads, vysaidi trauki itt.

Kai atseviška kļauša i nūdava ir skaitiejīs braucīņš iz Reigu. Cyťraiz jōatkolpoj, cyťraiz jōmoksoj, a kod i jōpylda obi.

Vāļ kai pīnōkums zemņikim ir bejš pierķť dagveinu nu muižņika voi jō rentņika.

Muižu izrenteišona tūlaik beja mūdī i tá jōpīzeimoj, ka rentņikam beja taidys pošys tīseibys kai muižņikam. Šys apstōklis zemņiku stōvūkli paslyktyņōja vāļ vairōk, jo rentņiki ceņťās vairōť i kļaušys, i nūdavyš.

Par kļaušu napiļdeišonu draudāja strōpis: 1) atstrōdōť nūkavātō vītā ūtrcik i 2) tyka pārti. Pieršona i mūceišona — parostīs strōpis veids. Pīm. cytā muižā ir bejš parādzāts par naižarasšonu laikā iz dorbu 15 sitīni ar viervi. Tai ka vysumā nikaidu sevišku strōpeišonys nūteikumū nabeja i muižkungam beja augstōkō vara, to cylvākus pārā cik patyka.

5. ZEMŅĪKU KĻAUŠYS I NŪDAVYS ATSEVIŠKĀ STAROSTEJĪ

Pec tam kod vyspōrejūs viļciņūs asom īpazazynuši ar zemņiku kļaušom i nūdavom, īpazazeisim tyvōk ar kaida atseviška apgobola pīnōkumim.

Pīmāram 1765. i 1770.g. Viļakys starostejis inventara sarokstūs zemnikim ir parādžātys sekūšys klaušys i nūdavys, kas pīzanōk Viļakai i tōs foļvarkom Bolvim, Līpnai i Baļtinovai (saukta ari Purnova i Timšāni):

K l a u š y s.

Nu vīna apstrōdōta zāmis gobola, tys ir nu vīna saiminīka, kura reiceibā ir 1/4 vlokys (*apm. 5 ha*), muižai par lobu pīzanōcā sekūšys klaušys:

1) Vīns strōdnīks ar zyrgu i saiminīka dorba lītom ikkotrā catūrtā nedelī cauru vosoru i zīmu nu pyrmūdīnis vokora leidz sastdīnis tymsai. (*Tys ir 5 dīnys nedelī*).

2) Īpriķš mynātijam klōt paleigs bez zyrga nu Jura dīnys (*23.apr.*) leidz Mārtenā dīnai (*11.nov.*).

3) Lauku aršonai, siešonai, labeibys savōkšonai pa 2 cylvāki nu saiminīka. (*Cik ŗaizis? — Nav pasceits*).

4) Zīmōjus (*rudzus, kvīšus*) i vosorōjus izkuļ tolkōs, pōrejū beidz ar strōdnīkim. (*Tai tod jōit vysmoz 2 tolkōs*).

5) Bolvu i Līpnys voitistōs (*pušmuižys*) dūd 1 strōdnīku nu Jura leidz Mārtenā dīnai kotrā 4.nedelī ar zyrgu bez paleiga, a zīmā nakolpoj pavysam, par tū zīmā strōdoj pi meža materialu gatavōšonys.

6) Tōlōkys pļovys pļauņ, sakaš i mat skaudžōs, tyvōkōs — pļauņ, sakaš i vad iz muižu. (*Cik dīnu kam jōstrōdoj, seikōk nav nūrōdeits*).

7) Muižai i pušmuižom nu klaušu zāmis gobolym pec ryndys dūd 14 sorgus. (*1770.g. inv. sarokstā pīmyņāts, ka jōdūd pa 2 sorgi 9.nedelī*).

Činša zemnīki syuta tik 2 nedelis godā sorgus ģprišķdejīm (*tys ir klaušu zemnīkim*) paleigā.

8) Nu kotrys mōjis muižai i pušmuižai pīvādā klaušu zemnīki 2 asš molkys, a činša — 1 asi.

9) Lai palelynōt muižys īnōkumus, leidumus leist, calmus izrakṭ, kryumus izrauṭ, krauṭ i nūleidzynōṭ, kas vajdzeigs zemnīku nūvītōšonai pīzadola vyss pogosts.

10) Divi braucīni iz Reigu nu zāmis gobola 1 naudā (*tys ir 1 dalderš apm. Ls 10,—*) i ūtrs jōatkolpoj. Mozōkūs brauciņus pogosts izpylda pec ryndys. (*1770.g. inv. sarokstā mynāts, ka vyspōri pīzanōk tik 1 brauciņš, kū var atleidzynōṭ naudā voi gryudā*).

N ū d a v y s.

1) Nu kotra mynātō klaušu zāmis gobola, kura saiminīks muižai dāvā strōdnīku ar paleigu, jōmoksoj 5 dalderi (*apm. 50 latu*), bez paleiga — 6 dalderi (*apm. 60 latu*), činša zemnīki 11 dalderu.

2) Kara nūdava 1 dalderš.

3) Celā nūdava 1 dalderš.

4) Rudzu 2 pyuri (dūd kai klaušu tai činšu zemnīki).

5) Mīžu 2 pyuri (dūd kai klaušu tai činšu zemnīki).

6) Auzu 2 pyuri (dūd kai klaušu tai Činšu zemnīki).

7) Lynu 2 goboly (dūd kai klaušu tai činšu zemnīki).

8) Apeiņu 4 mārčenis (dūd kai klaušu tai činšu zemnīki).

9) Nu sovu lynu sprāstys lynu dzejš — 3% mārčenis.

10) Cyukys galis 4 mārčenis.

11) Nūpeita teikla 3 asš.

12) 1 vysta.

13) Puš korpys ūlu (*30 gobolu*).

14) 2 pōri naizstrōdōtys ōdys postolu.

15) Lyuku veizis i meža materialus muižys vajdzeibom. (*Nav saceits, cik daudz*).

16) Ōrpuš tō nu kotrim 2 klaušu zāmis gobolym 1 maisu i cybu voi 1 spani (*trauki*).

Boldūņu i Nagļu cīmi dūd teiklym murdus. Par aizsprūstōjumim, kū jī līk upōs deļ zyvū, tī dūd 20 pušpudu mada.

Ka zámá lobōka, to jōmoksoj vairōk i jōdūd vāļ klōt 2 lynu goboly.

Nu kotra vacūs bišu strūpa muižai jōdūd 2 mārceņis mada. (*Vysam pogostam jōsanas ņaizī*).

Tymōs voitestōs (pušmuižōs), kur bŷs ceļamys 2 bazneicys i plebanejis, kurynōšonai molku dūš draudzis pa 15 krystosu.

Bazneicai kotrs saiminīks dūd pa pušpyuram rudzu, mīžu i auzu.

Taids ir klaušu i nūdavu saroksts Viļakys starostistī iz 1770.godu (*apm. pyrms 170 godu*). Nu tō radzom, ka paņ 1 starostejī atseviškūs apgobolūs zemņiku pīnōkumi nav vīnaidi i izaverūt vāļ seikōk nūdavu sadaliejumā pa cīmim, radzom vāļ vairōk dažaideibys, deļ tō ir ļūti gryuts uzdavums lelōkā laika spreidī i taidā apgobolā kai vysā Latgolā pareizi raksturōņ zemņiku klaušys i nūdavys.

Paņ šymā starostejī, pōrskotūt augšā mineitū katalogu, ir dīsgon gryuši saviļķņ vysu nūdavu kūpsummu. Pec dūtijōm ziņom apriekinu var mieginōņ sastōdāņ kurs kotrs.

Caurmārā par 1 catūrtū daļu vlokys, tys ir par 5 ha, klaušu zemņiki moksōja nūdavu naudā i gryudā apm. Ls 140—150, a čīnša zemņiki ap Ls 200,—.

Par tik mozu zāmi tei ir ļūti augsta nūdava.

Vīnkōrša dorba strōdnīka dīnys olga iznōk apm. 30 sant. Cik natycami lāts ir bejņ dorba spāks! Vīns dalderņ par braucīni ar zyrgu leidz Reigai (*apm. Ls 10*).

Vot seneji lobī laiki!

Tymā pošā laikā Viļakys starosteja vaļstāi ir moksōjusā 6068 zloti godā, tys ir apm. 7000 latu.

6. ZEMNĪKU NABADZEIBA

Zemņika beztīsiskis stōvūklis, bezgaleigōs klaušys i nūdavyšs i muižkungu untumainō vaļdeišona kūpā ar rentnīkim žydim panōcā tū, ka zemņiks godu simtenim ilgī dzeivōja lelā nabadzeibā.

1) V.Mjakotins grōmotā «Zemņiku vaicōjums Pūleļi tōš sadaleišonys laikā» (*Историко-юридические материалы извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской Дм.Ив.Довгялло. Выпуск 29 и 31*) roksta: «As radzu miljonus cylvāku, nu kurim daži staigoj pušplyki, cyti apsagti ar ōdu voi sveitu; vysī jī ir izkoltuši, paneikuši i nūkvāpuši, dryumi i glupi, dzili īkrytušom acim. Jī pastōveigi nūzapyuš, moz sajiut i moz dūmoj i tymā pastōv jūs lelōkō laimā. Jymūs tik tikkū var sarādžāt preteigū goru. Jūs ōrejīs izskots pi pyrmō ocu izmetinā vairōk rōda leidzeibu ar zvieru kai ar cylvāku. Jūs pōrtyka — maizā nu nasejōtim mylytym i catūrtū daļu nu goda tik palovys; jūs dzierīnš — iudinš i īškys dadzynūšīs dagveins. Par dzeivūklim jīm nūdar olys voi budkys, kas tik drusku pazaceļ nu zāmīs. Saulā tī nateik, i tī ir tik krāsla i dyumi, kas patīsī vāļ paleidz tam, lai jī mozōk vārtūs iz sovu tryukumu. Dyumi samaitoj jīm acš i, lai jīm mozōk būtu jōcīš, dīnu i nakti smacej jūs i saeisynoj dzeivi. Seviški apdraud mozūs. Šymā tymsijā i dryumijā telpā iz mōla klōna atsapyuš saiminīks, pīkusš nu dīnys dorbim. Leidza ar jū plyki guļ bārni iz tō poša klōna, iz kura stōv gūvš ar telim i cyuka ar syvānim. Lobī muižnīki, vot cylvāks, kas jiusus boroj!»

Taidš ir 18.gs. oculīcinīka līcynōjums par zemņikim i jūs dzeivi.

Ka patīsī šys nav nikaidš pōrspeiliejušs, tū līcynōš kaids cyts roksts nu 19.gs. sōkuma.

«Generalgubernators knāzš N.Chovanskis apbraukojūt Boltkrīvejis gubernis, kuru storpā itylpa Latgola, īvārōja, ka vaļstš, bazneicys i seviški muižnīku zemņikim pa lelōkai dalāi nav kōrteigu

āku ni dzeivōšonai, ni lūpim. Zemņiki ar vysu gimini mytynošanās kūpā ar lūpim nabadzeigōs, šaurōs i cytraiz paņ pušsagruvušōs budkeņōs. Tai paņ generalgubernatoram ziņōts, ka daži zemņiki, kas dzeivoj mežainūs apvydūs, kur kūka materialu pīteikūši, ir gon izcāluši lelys ustobys, bet bez ceplim i greidom i tai paņ tī dzeivoj kūpā ar lūpim, ustobā kaļtej ari labeibu, bet telpys apsylda i iedīni gatavoj iz gunkura, kas aizkūrts taišni iz plykys zāmis».

Pec šaidim vārōjumim Vitebskys, Mogilevys, Smolenskys i Kalugys generalgubernators 19.gs. sōkumā ir devš reikōjumu muižu pōrvaldnīkim gōdōt, lai zemņikim būtu lobōkys ākys (*sk. Brežgo «Latgola dažu XVI – XIX gs. dokumentu gaismā 4 lp.»*).

Bet nabeja vīgli zemņikim tikņ iz prišku. Naražys, kari, slimeibys – kur gryuši klōjās, tī, likās, vāļ vairōk nalaimis īt klōt.

Pi moz īstrōdōtys zāmis naražys ir vīgli īspiejamys. I pa kuru laiku zemņiks sovu zāmi varāja apstrōdōt?

Ari karu tymā laikā natryuka. Karōja sovā storpā vaļstš, bet bīži ari muižņiki vīns ar ūtru. Šymā sakareibā dažūs vōrdūs raksturōšu muižņikus (*muižkungus*).

7. MUIŽŅĪKI I JŪS ATTĪCEIBYS PRET ZEMŅĪKIM

Muižņiki sevi skaitāja par cytaidim cylvākim kai zemņiki, kotrā zinī daudz augstōkim, tai kai būtu kaida pavysam cyta radeiba: cyts ašnis.

Ari romanūs i stōtūs jī teik pīmynāti kai krītni, gudri, dižciļteigi cylvāki ar vysaidom cālom brūņņiciskom īpašēibom. Nanūlīgsim, ka storp muižņikim ir bejuši krītni, gudri, aristokratiski cylvāki, pīdavom ari gūdeigi i taisneigi, bet vīna lela dalā (*voi tik na vairums*) ir bejuši pavysam cytaidī. Ari jymūs, tai paņ kai tys pīmynāts par zemņikim, tikkū var sarādzāt prōteigu goru – narunojūt nimos par kaidom cālom īpašēibom, seviški augstprōteibu, augstsirdeibu, taisneigumu, gūdeigumu, izgleiteibu i

gora aristokratiismu. Jī nu zemņikim atsaškeira tik ar tū, ka beja pōrtykuši, lobōku ādā i dzārā, dzeivōja bezdarbeibā i pīzaturāja pi sovom īražom, kurys saucā par muižņiciskom. Cik tōs beja vierteigys, lai rōda dokumenti!

Nu Inflantu (*Latgolys*) knāzistis pilš tīsys izrokstim radzams, ka muižņiki vīns ūtram bīži izbrukuši ar sovim ļaudim, laupiejuši muižys i zemņikus, daudz ir ticš pūsteits i dadzynōts. A īmeslis? Sovstarpejōs nasaskanis. Nūtykumi taidi, kaidi reši godōs storp vystymsōkim mūsliaku ļaudim. Dāly aplaupā tāvu, izbrukst tam i ceņšās nūsist. Taidis nalaimeigīs tāvs — Karnickis nu Ludzys starostistis bejš spīsts dzeivōt pi zemņika dzymtcylvāka. Radzom, cik lela vacōku mīlesteiba!

Muižņiku naidōšonōs i pliesšonōs sovā storpā varāja nūtikť tik daudz, cik tys patyka jūs cālyjam prōtam. Tīsa i izpyldu vara tī tik pať kai nikō navarāja leidzāť. Pīm. tīsojās 2 muižņiki: Moļs i Šolkovskis. Praseiba teik pīsprīsta Moļam par lobu, bet navar pīdzeit. Polockys augstōkō zāmis tīsa izdūd Daugavpilš zamōkijai zāmis tīsay izpīldāť sprīdumu pīaicynojūt militarū paleidzeibu. Tai ari teik dareits. Bet kod Moļa pylņvarņiks ar tīsys veirim īzarūn pi Šolkovskō, tod pādejis ar sovim muižys ļaudim nalaiz jūs īškā. Kod tīsys pōrstōvi tūmār tykuši muižys sātā, tod Šolkovska pylņvarņiks izgryudš tīsnesi pa vōrtim, kō deļ sōkuši izakauť. (1786.g.)

Nu šō pīmāra radzom, ka muižņiki vysumā ir ļūti naatkareigi. Šei naatkareiba řaizjom zemņikim dāvā lobu, bet vairōk gon slykta.

Nu muižņiku pliesšonōs sovā storpā zemņiki daudz cītā, bīži gadājās, ka ībrukstūt svešā muižā tyka pūsteitys zemņiku sātys, a poši zemņiki ar vysu montu aizvasti paceļu. Ir gadīni, kod muižņiki ir izbrukuši atsevišķim cīnim i pīvōkuši zemņikus (*Brežgo «Latg. dažu XVI — XIX gs. dokum. gaismā 104.lp»*).

8. ZEMNĪKU BIEGŠONA

Ir zinīs, ka pastāvūt gryutīm apstōklīm, zemnīki ir raudziejuši bāgūt iz svešīm apgobolym.

Tys nabeja vīgli. Nu vīnys pusis zemnīkim nabeja atļauts atstōt sovys muižys rūbežys, a nu ūtrys pusis, bāgūt ar sovu montu, jī beja padūti piļneigi liktinā varai — jūs kurs kotrs varāja pikaut i aplaupāt.

Vysbeistamōkī šymā zinī beja navys zemnīki, a muižnīki.

Tī iraudziejuši iz celā zemnīkus, kas ceļoj ar sovu manteni (*pōrtyku i lūpim*), saprota, ka tī ir pōrbiedzieji, i, ka patyka, ar sovīm ļaudīm pajāmā sāv, voi aplaupāja, atpārā i palaidā.

Kod īzādūmojom, ka zemnīkam vajdzāja pi bieģšonys atstōt sovu budkeni i izajimūt vysaidys nazynomys bādys, to mās varam saprast, cik patīsi gryuts jō stōvūklis ir bejš.

Kur jys varāja aizbāgūt? Prūtams nikur tōļōk kai kaida cyta muižnīka muižā! Lai ari kaids cyts muižnīks beja ciļvieceigōks i lobōks, tūmār i tī zemnīks beja padūts tai pošai dzymtbyušonys īkōrtai, klaušom i nūdavom. Nazaverūt iz tū zemnīki ir bāguši, ir mekliejuši lobōkus apstōkļus, ir gaidiejuši ciļvieceigōku dzeivi, kaut ari ir bejš jōsamoksoj ar dzeiveibu.

9. NŪSLĀGUMS

Kaut ari tik napylns godu simtenš mūsus škir nu laika, kod ļaudš vāl dzeivōja vacijā dzymtbyušonys īkōrtā, kaut ari vīns ūtrs nu vacijīm cylvākim tū vāl atmiņ, tūmār leidz mūsū laikim nu tō laika pasaulī ir nōkušys tik daudzys pōrmainis, ka piļneigi naīspiejami ar tagadejōs dzeivis priķsstotu i t i vārōt tō laika dzeivi. Tī jōit pavysam ar cytu gaismu, jōipazazeist ar daudzim, daudzim faktim, materialym i dokumentim, tod tik mās varāsim vysā piļneibā sarādzāt tō laika dzeivi i cylvākus. Ka tys nav vīgli sasnādzams, tū rādzās ikvīns, kas mieginōš šū ceļu i t. Ikvīns jauns atrodums

paplašņoj redzis aplūku, bet bīži viņ īvad jaunā labirintā, roda arvīnu jaunus i jaunus vaicōjumus, kuru risynōšona prasās jaunus spākus i entuziastus.

Šymā pōrskotā rādzājam, cik zemņiks ir bejš beztīsisks, nūmōkts i nabadzeigs. Ŗaizī valdāja ari timseiba.

Ka īzaverom bogotijōs tautys tradicejōs i tautys mōkslā, to jōatzeist, ka latvīšu gors absolutā tymsumā nav grimš. Daudzōs tautys dzīsmis, pōsokys, nūstōsti, meiklis i parunys līcynoj, ka latvīša rodūšis gors turpynōjš dorbōtīs. Vysys tō atzinis izapaudā šymā naraksteitā krōtuvī — tautys tradicejōs. Tik ar laiku šys rodūšis gors palyka kyutrōks, bezdarbeigōks. Godu simtenim nūmōktīs cylvāks zaudāja nacionalū dedzeibu i apjiemeibu. Šī pādi vāļ tagad nav gaisuši.

B. Brežgo

Latgola XVII gadu symtā

(Jauni materialy Latvejis viesturāi)

Kazimirs Buinickis, Dagdys muižys īpašņiks Daugavpilš aprinkī, 1842.g. izdává Viļņi pūļu volūdā «Rubona» («Daugova»), pyrmū grōmotu. Šymā grōmotā, kas golvonā kōrtā beja veļteita Latgolai, tyka īspīstys XVII gs. bazneickunga Jordana atminis: «*Pamiētniki Xiēdza Jordana Soc. Jesu*» (*Rubon, Viļņi, 1842., I*). Atmiņu nūlyuks beja snīgt prīškstotu par tō laika Latgali, i tōs īspīdā ostoinu gadu laikā (*Rubon, 1842.—1849., II—X*). Itī roksti īmontōja tik lelu laseitōju interesi, ka K.Buinickis 1852.g. izdává tūs atseviškā grōmotā: «*Pamiētniki ksiēdza Jordana. Obrazek Inflanť v XVII vieku*». (*Viļņi, 1852., I—II, lpp. XVIII + 261 + + 263.*) Grōmotys nūsaukums nūrōda, ka Buinickis, apstrōdojūt i izdūdūt Jordana (atminis) rokstus, gribāja parōdāt XVII gs. Latgolu.

Materialu sovam dorbam Buinickis jiemš, kei jys patš nūrōda (*Rubon, I, lpp. 145.—146. i Pamiētniki, I, lpp. VII—IX*), nu XVII gs. manuskripta, kas beja atrosts storp grōmotom nazkod bogotijā Daugavpilš jezuitu kolegejis bibliotekā. Manuskripts globōjis klūsterī Dagdys tyvumā, i tī tys atrosts nailgi pyrms laika, kod jezuiti

beja spīsti pamāst, Latgolū, sakarā ai krīvu valdeibys reikōjumu. Spriežūt pec šōm ziņom, manuskripts ir globōjis Izvaltā, iz kureini 1814.g. beja pōrcalta Daugavpilš jezuitu kolegeja. 1820.g. kolegeji slādza, a biblioteku pōrvādā iz Polocku.

Mineitis dokuments ir keida Daugavpilš jezuitu kolegejis bazneickunga autobiografeja. Autors sevi sauc par Jordanu. Voi tys ir autora vōrds voi uzvōrds — nav nūskaidrōts. Pec biografejis datim, dzimš jys Latgolā. Jō tāvam, Piltenis pilš dzierīņu pōrzinām, pīderiejusā Latgolā sādža. Šū zāmi, izdolūt no sovys Aulejis muižys, jam dōvynōjš par ilggadeigū dīnasti Lītovys lelknāzistis lauku hetmans Aleksandrs Korvins Gonsievskis. Tá atmiņu autors pavadiejš sovu bierneibu i jauneibu. Jō audzynōtōjš beja keids Auleji dzeivojūšs jezuitu misionars. 1626.g., deveiņpadsmīt gadu vacumā, jys istō hetmanā Gonsievska karaspāka nūdalī i pīzadalā kara operacejōs pret zvīdrim. Par nūpalnym kaujōs Jordanu paaugstynōja par leitinantu, i kei viersinīks jys pīzadalā karā līdz tō beigom 1629.g. Pec kara Jordans istōja Daugavpilš jezuitu noviciatā. Izavuiciejš par bazneickungu, jys dorbōjās misejōs na viņ Latveji, a i cytōs zāmōs. Jordana atmiņu izdeviejs Buinickis pajiemš no Jordana auto-biografejis tik tū dali, kurā it runa par Latgolū.

Itymā dali Jordans aproksta 1625.—1627.g. nūtykumus Latgolā. Raizī ai tū jys snīdz zinis par apgobola stōvūkli i īdzeivōtōjim. Jordans sovys atminis, kei līkās, ir rakstiejš vairōkus gadus pec rokstā mineitīm nūtykumim. Pīrōdiejums tam ir dažaidu viesturisku nūtykumu aproksts, kuri nūtykuši 1631., 1639. i 1673.g. Nu tō varom sprīst, ka Jordans sovu autobiografeji nav rakstiejš agrōk par 1673.g. Šys apstōklis īvārōjami pazamynoj snīgtū ziņu vierteibu. Lai gon Jordans dzeivōja Latgolā i pec tō, tūmār agrōkūs nūtykumu svaigums varāja izgaist, i tī izavārās cytaižōk, na kei nūtykumu laikā. Manuskripta atsarasšonu Dagdā varam izskaidrōt vīneigi tai, ka Jordans drūši viņ mirš Latgolā. Jordana manuskripta

originals nav sazaglobōjš leidz m̄ysu laikim, ir viņ Buinicka p̄rstrōdōjums. Kei Buinickis izdariejš itū dorbu? Buinickis, kei jys patš stōsta, izrakstāja nu originala zinis i aprokstus, kas jū interesāja. Jys izrakstā aprokstus par latvišu dzeivi, partū ka tī, pec jō dūmom, beja Latgolys īdzeivōtōju golvonō kōrta. Buinickis šūs sovus izrokstus snīdz laseitōjim p̄rstrōdōtā veidā, atmatūt latiņu nūsaukumus i arhaismus, i dūdūt tīm literaru formu. Nazaverūt iz taidim p̄rstrōdōjumim, Jordana atmiņu roksti Buinicka izdavumā dūd interesantu materialu, kas izgaismoj Latgolys stōvūkli XVII gs. Vajag vysu likū atmāš, lai atrostu zinis, kas patīasai jymtys nu Jordana manuskripta originala. Izdorūt augstōk mineitū, dabojom zamōk radzamū XVII gs. Latgolys aprokstu.

Latgolu XVII gs. klōjuši plaši meži. Jordana dzeivis vītā, Aulejis muīžys kolnainijā apleicinī bejuši lely meži ai pūrim. Nu šajīnis meži snīgušīs pa Daugovys lobū krostu leidz Aivīkstis upái. Taidi paņ meži storp pūrim i smīļkšōjim stīpušīs nu Leiksnys līdz Višku azaram. Tik aiz Dubnys upis sōcīs kolnains apvyds ai mozōkim mežim. Lel̄y meži sōkušīs otkon nu Rušonys azara iz Riezeknis i Rāznys azara pusi. Storp tīm pazaceļ ai mežu apaugušīs Garīs kolns (*Garykolna*). Taipāņ ai mežu ir bejš klōts kolnainīs apvyds storp Volkenberga kolnu i Ežu azaru. Gryuši caurejams pūrainis mežš atsaradš storp Ludzu i Viļaku.

Latgolys mežu vīnmuleibu raibynōja upis i azari. Jordans sovōs atmiņōs pīmiņ tik dažys upis. Daugovu (*Džvina*) jys sauc par Latvejis upu mōti. Pa Daugovu vādā labeibu i kūkus iz Reigu. Nu Daugovys pītakom Jordans runoj par Līksnānku (*Lixnienka*), Dubnu i Aivīksti (*Evikszta*). Bez Daugovys i tōs pītakom, jys miņ Riezeknis (*Rzežyca*), Maltys i Dagdys upis, i Sapyvušū upeiti (*Gnily ruczaj*), keidu dīsgon plotu pūrainū strautu natōli nu Aulejis sādžys. Jordans aproksta šaidus Latgolys azarus: Rāznys (*Rošno*) azaru, kas asūt gondreiz opols, lels i vysmoz div jūdžis gars; Sīvera (*Sievierz*), kas

asūt cīži lels; Dagdys azaru, kas arī asūt lels, i Rušonys (*Rosson*) azaru, kas asūt lels i skaists. Mineiti vāļ Višku, Viļakys (*Marjenhauz*), Ludzys (*Lucyn*) i Ežu (*Esza*) azari. Ežu azarā asūt naskaitams daudzums solu i azaram apleik kolny, storp kurim nūzaglobōšs azari, kas savinōti sovā storpā ai upom.

Autors Latgolys dobu nav aprakstiejs atseviškā nūdali, par tū eisys zinis atrūnom izkaiseitys storp vairōku nūtykumu aprokstim.

Jordana rokstūs atrūnom zinis par Latgolys satiksmis celim. Ceļš gar Daugovys lobū krostu gōja cauri vysai Latgolai, tys beja zynoms kei Daugavpilš ceļš. Šys ceļš gōja caur Indricu - Daugavpili – Krustpili i tōļok iz Kūknesi i Reigu. Pi Vac-Daugavpilš beja pōrcaltuvá par Daugovu. Tympuš Daugovys sōcās Braslavys ceļš, kas vádá iz Lītovu. Nu Daugavpilš gōja Riezeknis ceļš – gar Višku azaru i Rušonys azara austrumu dali. Tymā vītā, kur Rušonys azars sazavīnoj ai ūtrū – mozokū, beja prāmš. Šys ceļš bejš šaurs, samaitōtim i izskolōtim tyltim. Nu Riezeknis leidz Ludzai vádá tai sauktis Viļakys ceļš, kas nu Ludzys gōja tōļok iz Viļaku. Nu Viļakys ceļš gōjš caur miļzeigu, gryuši caurejamū mežu. Švakōkōs vītōs ceļš bejš izlykts opolom, pūrā isleicynōtom bolkom. Bez mineitīm lelcelim (*trakt*) beja vāļ ceļš (*szlak*) nu Ludzys iz Volkenbergys pusi. Nu šō celá Riezekná palyka pa labi. Itī celi savinōja tō laika dzeivis centrus – pilš.

Pilš Jordans sovōs atmiņōs aproksta seikōk. Jys roksta par divejom Daugavpilš (*Dyneburg*) piļom. Vīnu jys sauc par Jaunū Daugavpili ci vīnkōrši par Daugavpili. Tei atsaroda smiļkšu klajumā ai mežim apleik. Poša piļsāta atsarodusās smiļktis i tik div punkti pazacālušs pōri smiļkšojim. Tī bejuši: augstō aizsorgu skanstá Daugovys krostā, kas bārta Pūlejis karalá Stefana Batorija laikā, i jezuitu misejis kūka bazneica. XVII gs. pastōvāja vāļ Ordená laika Daugavpilš, kas saucās par Vac-Daugavpili voi Vacū pili (*Stary zamek*). Riezeknis (*Rzeżyca*) rītumūs beja pļovys. Dīnvydūs beja

kolny ai ágļu i prižu mežim. Itymā pusī, iz augsta kolna, stōvāja kūka mōja ai kārneņu jumtu. Tei beja Riezeknis starostys pagaidu rezidencá. Riezeknis upis kairijā krostā beja mīsts, a lobijā — pilš. Mīstā varāja saskaitāt dažys desmit mōjenis. Izcyļa āka beja kūka bazneicená, kas bejusá calta iz Ivana Borgō karaspāka nūpūsteitōs bazneicys drupom. Pilšātys austrumus greznōja bārzu mežš, kura molā stōvāja budkená — Vipingys krūgs (*Vypijka*).

Riezeknis pilš stōvāja iz stōva kolna, kas, pec Jordana dūmom, beja cylvāku sanasts. Zīmeļ-rītumūs plots i dziļš grōvš atdalāja piļskolnu nu zámis. Dīnvydūs piļskolnu apskolōja Riezeknis upá. Mozs dambeitš, kas beja sabārts pret pilš vōrtim, pacālá iudinš leimini upī i nūvadāja iudini pilš grōvī, kas, aptakūt piļskolnu, otkon sasnīdzá upi. Ībraukšona pili beja dīnvydu pusī. Tá beja žūgs nu osim mītim i kūka vōrti. Storp žūgu i pilš myurim beja sorga budkená nu kūka, a myurī — nūcītynōtī vōrti. Viers vōrtim pi myura beja pībyuvis nu bolkom bez jumta. Tōļōk, viers šōm pībyuvjom, atsaroda ūtrei sorga budkená, kurai beja dieļu jumts. Pošys pilš korpuss beja kolna rītumu dali. Pilš beja trejsstōvu, calta nu naapstrōdōtim akminim. Zam pilš zamaškā beja eja voi puļvera nūlyktovys. Pilš nu vydspusis izavārās pec ģarona ostoinštyura, i beja 400 sūļu gara i 350 sūļu plota. Pilš beja bez jumta; sīnōs daudzōs vītōs beja radzami lobōjumu pādi. Pilš iškdīnā beja stypri izpūsteita: ustobys tymsys, mitrys, lūgi izdauzeiti, krōsnis i kamīni navylka, virtuvá sazagōzusá.

Ludzys (*Lucyn*) pilš beja lelōka par Riezeknis i lobōk nūcītynōta. Pilš stōvāja kolnā pi azara, kas saucās par Ludzys azaru. Ūtrā pusī piļskolnam atsaroda ūtrs, mozōks azars. Pili no zámis škeira plots grōvš, kuram pōri nūlaidá pacelámū tyltu. Ludzys pilš bejusá skaista, taiseita nu sorkonim ceglym, ai taidu paņ ceglu myuri apleik priškpilái, kas beja nūcītynōta nu ōrpusis ai pībyuvjom i kotrā styurī ai tūrnim. Zinis par Viļakys (*Marjenhauz*) pili stōsta, ka

tei atsaroda iz Viļakys azara solys, deļ tō tū skaitāja par naijemamu. Krustpili (*Kryžburg*) Jordans pīmiņ tik storp cytu. Volkenbergu Jordans sauc gon par pili, gon par nūcītnōtu mōji (*blokhauz*). Sprīžūt pec jō pīzeimom par Volkenbergu — XVII gs. pilš vītā vāļ bejušs dažaidys celtnu atlikys, kurys zvīdru kara laikā otkon savastys kōrteibā aizstōveišanai, i paļ apbruņōtys ai lelgobolym. Jordans aproksta vāļ vīnu nūcītnōjumu, kuru jys vīnražiz nūsauca par Dagdys pileiti (*zameszek*), cytraiz par nūcītnōtu mōji. Kolnu, iz kura šei pilš atsaroda, nu trejom pušom apjāmá iudins, partū ka tymā vītā Dagdys upeitī itak keida cyta, kas sōcās ezerenī. Vīneigi nu zīmelim varāja pītikt pi zámis vaļnim. Nūcītnōjuma vaļņu stōvūklis bejš samārā lobs, bet pileitái šaids nūsaukums gon napīderā. Pileitis sīnys, caltys nu kūka blučim, stōvāja saliekušys i turājās tik iz atbolstim. Jumta atlikys sádzá ākys vīnu styuri. Nu Jordana aproksta secynoms, ka Dagdys pileitá atsaroda latvju Dagdys piļskolnā. Tys nūrōda iz tū, ka latvju nūcītnōjums kolpōjš aizstōveišanai leidz paļ zvīdru kara laikim.

Latgola tymā laikā bejusá moz apdzeivōta. Muižu i sādžu beja moz, tōs beja tōli vīna nu ūtrys. Jordans sovōs atmiņōs atzeimōj tik tōs vītys, kurys jys kara laikā patš beja apmekliejš voi par kurōm dzirdiejš, dūdūt cytraiz seikōku šū vītu aprokstu. Tai jys atzeimōj Plāteru Indricys muižu, Krasnaluku sādžu, Leiksnu i Vōrkovu, kas vysys beja pi Daugavpilš celá. Par Vōrkovu saceits, ka tei stōviejusá sōnim nu šō celá. Krasnaluku sādžu Jordans tāloj sekōjūši: tei atsaroda iz Daugovys krosta vītā, kur upá mat leikumu. Šei vīta bejusá skaista. Boltkrīvu upis kugu dzinieji šū vītu deļ tō nūsaukuši par Krasnaja Luka, kas nūzeimej Skaistis Lūks. Vīns vacs kūka krūgs i dažys zvejniku budkenis sastōdāja Skaistō Lūka sādžu. Riezeknis ceļš iz zīmelim nu Dubnys upis gōja pa apvydu, kur beja mozōk mežu, tys beja vairōk apdzeivōts, i tá varāja rádzāt vairōk apstrōdōtys zámis. Pi šō celá atsaroda Biržu (*Biržagola*) i Jodkys

Feimaņu (*Fejmany*) muižys. Feimaņu muižā beja dīsgon lelys kūka mōjis i kapleica. Pušcelā nu Riezeknis iz Ludzu, sōnim nu celā, beja Veisenhofa Sarkaņu (*Sarkanie*) muiža. Natōli nu muižys beja sādža. Pymijā jūdžī nu Ludzys, natōli nu Viļakys celā, atsaroda Ilgonska muiženā. Lela pūrains meža vydā beja nalels klajums ai apstrōdōtīm laukim i ākom. Muiženis dzeivojamō mōja beja itaiseita vydā, a tai apleik saimnīceibys ākys. Tai Jordans aproksta Ilgonska muiženi. Mōjis vīnā golā dzeivōja patš muižņiks, ūtrs — beja kolpu gols.

Lelyjūs mežūs Viļakys apleicinī, kei stōsta Jordans, beja daudzys sādžys, kurōs dzeivōjuši nakrysteiti latvīši. Pi Rāznys azara beja muiža, kas pīderāja Šadurskim. Šōs muižys dīsgon lelōs ākys stōvāja azara leiča krostā. Ežu azara krostā atsaroda moza Andzeļu sādža; tōs dzeivōtōji beja latvīši. Nu apdzeivōtōm vītom itymā apgobolā Jordans pīmiņ vāļ Okrys sādžu. Jordana vacōku Aulejis (*Aul*) muiža voi sādža atsaroda pi Sīvera azara, meža vydā. Muižai bejušys vīnkōršys kūka mōjis ai saimnīceibys ākom, krūgs i kapleica. Aulejis muižys kapleica beja pyrmō itymā apvydā. Azara ūtrā krostā atsaroda Plāteru muiža.

Seikōk apraksteita keida sādža Aulejis muižys apleicinī, kurā dzeivōjuši nakrysteiti latvīši. Itei sādža atsaroda tai kei iz solys lelu pūru i mežu vydā. Nūgōztī kūki izveidōja gryuši pōrejamū aizsargvaļņi, caur kurū gryuši beja tikļ sādžā. Sādžai garom tēcāja Sapyvušō upeitā (*Gnily ruczaj*). Iz šōs solys atsaroda poša sādža ai sovīm dažīm desmit sātōm. Sādžai apleik gōja žūgs. Šymā Solys sādžā skaitājās ap 40 dzeivōtōju. Keida sādžys ustoba apraksteita šaidi: tai bejusā priškenā i ustobā beja sūls. Seikōk apraksteita sādžys vīrsaiša ustoba. Tei, taipat kei vysys sādžys ustobys, beja calta nu opolom bolkom. Ustobai beja div lūgi kei četrstyraini caurumi, kas no vydspusis beja aiztaisami ai dieli. Grīsti — nu slītnim, apkvāpuši dyumim; greida — nu naapdadzynōta mōla. Pa

kreisi nu ģejis stōvāja mōla krōsnis bez škūrstyna. Pi lūgim nūvītōti sūly nu bīzim dielim. Ustobā atsaroda vāļ golds i guļamō vīta. Pi sīnom karinā vysaidi reiki, golvys, rūku i kryušu rūtys, kei i kokla rindžš ai zalkša golvu, gradzyni, aprūcis, kiedeitā i saktys. Vysys šōs lītys beja dīsgon mōkslinīciski taiseitys nu bronzys voi vara. Tīpaļ beja salykti vysaidi irūči, kei akminš ciervi, škiepu goly, mačugys, škiepi, nāži i lūki ai garōm bultom. Pi sādžys ustobom atsaroda klietenis i škiuneiši.

Bazneickungs Jordans skaitā latvīšus par Latgolys pamata ģdzeivōtōjim. Vōcīšus i pūļus jys nūsauc par ģģōjiejim. Leidz vōcīšu atīšonai zāmis saiminīki bejuši latvīši. Jordans atstōsta keidu legendu par latvju tautys pagōtni, kuru jam stōstiejš Solys sādžys vacōkis. Itei legenda viestej, ka XVII gs. Latgolys latvīšūs vāļ dzeivi bejuši nūstōsti par tautys breiveibys laikim, par jūs dīvim, par Jersikys piļsātu, i par vōcīšu ģbrukšonu Latvejī, par keidu Kobbis kungu, kas patš krystiejīs, i jō pīmāram sekōjuši jō plašū ģpašumu ģdzeivōtōji. Solys sādžu, pec vacōkō nūstōsta, dybynōjuši vīni nu tīm Latgolys ģdzeivōtōjim, kas pec Daugavpilš bruninīku pilš ceļšonys, bāguši nu vōcīšim i gribiejuši palikļ breivi. Solys sādžys pastōveišonys laikā jau div řaizis tōs dzeivōtōju dalā aizģģjusā iz jaunōm dzeivis vītom.

Pec Jordana snģgtōm ziņom, Latgolys XVII gs. latvīši sadolami divejōs daļōs. Lelōkō dalā jūs dzeivōja sādžōs, kas pīderāja muižnīkim. Beja dalā latvīšu, kas dzeivōjuši taidōs sādžōs, kurys muižnīki vāļ nabeja paspiejuši ģrakstāļ sovū ģpašumu skaitā. Pymī beja muižnīku dzimtš ļaudš. Jī moksōja muižnīkim nūdavyš (*remanenta*), dāvā tīm vysaidus produktus i izstrōdģjumus (*danina*), izpiļdāja klaušys (*paņszczyzna, szazvark, gvalt, daremszczyzna*). Zvīdru kara laikā Latgolys zemnīkim beja jģit karā: aizstōvāļ zāmi i aplenkļ pilš. Zemnīki beja stypri apspīsti. Leidumu leisšona i zāmis apstrōdōšona teirumam prasāja itymā mežu bogotijā apvydā lelu,

naatlaideigu dorbu. Zvejņiks, mediniks, putynu giviejs i dravniks bez seviškom pyuļom piļdāja sovys laivys ai giutū mediejumu, a naboga orōjs ilgi miercāja zāmi sovim svīdrim, cikam tei sōka dūt maizi. Muižņiki pīlītōja styngrus leidzekļus pret zemņikim, lai tī strōdōtu i gatavōtu meža zāmi teirumam. Navarādami panāst muižņiku nažieleigū izatureišonu, zemņiki dumpōjās, bāga i slapstājās mežūs. Muižņikim pošim pīderāja tīseibys turāt tīsu i izlikť sūdu zemņikim. Pūlejis karalā Sigismunda Augusta 1561.gada 28.novembrī Latgolys muižņikim dūtō privilegeja piškeira jīm tīseibys sovōs sātōs tīsōť sovys muižys zemņikus, pīsprīžūt pať nōvis sūdu. Atmiņu rokstu autors aizrōda, ka taidi gadīni, kod pīsprīž nōvis sūdu, bejuši reši. Sādžōs, kas vāļ nabeja īskaiteitys muižu zāmī, dzeivōjuši breivī latviši. Taidys sādžys beja Viļakys apleicinī, a vīna sādža beja i Aulejis apleicinī. Tymā latviši dzeivōjuši pec vacōm tradicejom. Solys sādžys dzeivi vadāja diveji sādžys vacōkī. Vīns nu jīm saucās par virsaiti (*vurszajtas*). Jys beja prīsterš (*oflarnik*) i nūzadorbōja ai būršonu (*puzslatajs*). Ūtrs sādžys vacōkīs pōrznōja sādžys saimņiceibys lītys i beja sādžys tīsness. Virsaišam beja lela ītekmā vysys sādžys dzeivī. Kei pyrmō, tai ūtrō vacōkō omoti pōrgōja montōšonys celā nu tāva iz dālu.

Jordana atmiņu rokstūs atrūnamys zinīs par tōs sādžys latvišu tīcejumim, jūs ceremoneju i irodumu aproksti. Solys sādžys latviši dīvynōja pārkiuni (*Perkun*). Kod pārkiunš ryučš tod jī runōja, ka vacīs dusmojās (*vacajs barrahs*). Atmiņu rokstu autors stōsta, ka jys redziejš virsaiša ustobā divejus dīvu attālus; vīns bejš nu vara taiseits zalktš ai cylvāka golvu, kas sazaritiniejš pazacielš iz āstis; ūtrs bejš nu kūka, i attālōjš rupi kubiski taiseitu cylvāka golvu ai rogiim. Pyrmīs, pec autora dūmom, bejš iudinš dīva (*Antrymp*) tāls, ūtrs — latvišu Baha tāls (*Babilos, Bubbulis, Bublos Trvmpus*). Seviški cīniejuši svātū ūzulu (*Baublis*), kas audzš sādžys vydā. Īdzeivōtōji tīciejuši, ka ūzuls viestej paregōjumus i sprīdumus. Tam nasuši

uperus; vīns nu uperim beja svātō gunṣ (*ptomien ofiary*). Uperus nessṣ virsaitṣ. Pymrs lelōs upereiṣonys virsaitim vajdzāja ūkeistātīs gavejūt i koč vīnu dīnu pavadāt vīntuleibā. Virsaiša-prīstera omota zeimis beja: augšā salikta vāza, bolta saga, kuru pi upereiṣonys jys apjūzā, i ūzula lopu vaiņuks. Nu svātkim atzeimōti div: pavasara svātki i myrušū pīminis dīna. Pymī svātki tyka svineiti aprilī; tod jaunōtnā sagaidāja saulis lāktu. Myrušū dīnā (*dieva dienas*) cāpā upereiṣonys blīnus ai simboliskom zeimom. Svineigi nūtyka kōzys i bāris. Pec īroduma, leigavainṣ aizvādā leigovu. Trešā dīnā pec leigovys īiṣonys leigavainā sātā, svināja kōzys. Kōzōs varāja pīzadalāt tagad i leigovys vacōki. Mīlasts sastōvāja nu putrys, mada, blīnim i ols, kas skaitājās par dīva dzierīni. Pec mīlasta dzīdōja dzīsmis, a gosti apdōvynōja saiminīkus i dzīdōtōjus. Ka daži gosti par daudz ilgi kavājās kōzōs, to saiminīks kiura guni i ai dyumim, kas gōja no krōsnis, dzyna gostus paceļu. Jordans aproksta keida Solys sādžys myrušō bāris. Myrušijam beja apvyllktyṣ svātku drābis no vadmolys, ai dažaidim rūtōjumim. Golvā beja apmaukta opola capureitā, taiseita nu plotim bronzys gredzinteni, savārtim iz ōdys aukleņom. Ap koklu jam beja taidṣ paṣ saveits rindžṣ, ōrpusī apkōrtim vara pokavenim, kam beja trejstyura formys plateitis. Iz kryuteža beja bronzys kiedeitis, nu lelōkim i mozōkim gredzinteni, bruņu veidā; a iz rūkom aprūcis nu tō poša materiala. Apovi beja leidzeigi tīm, keidus volkōja kapucinu bazneickungi (*postolys*), ai syksnom, kurys aptyna ap kōji zam lelō kaula. Tai izgreznōtu aizgōjieji nūsādynōja iz krāsla bez atzveltnis, ai mugoru pret sīnu i seju pret durovom: tam vajdzāja izavārtīs pec dzeiva. Aiz jūstys aizgōjiejam aizspraudā ciervi, pi kam sacāja: «āj, nabadzeņ, iz lobōkū pasauli, kur vaļdeisi par vōcīšim, i tī jūs mūceisi tai, kei jī mūka mūsus itā.» Kod sagōjuši gosti beja ustobā sasāduši sūlūs, aizgōjieja tyvōkīs radinīks, kas izpildāja saiminīka pīnōkumus, sōka cīnāt gostus ai olu. Kotrys nu dzārōjim koč kū

vaicōja aizgōjušam. Vīns vaicōja, voi jys nav pametš tānīti par tū, ka tryučš maizis, ūtrs — ka jam nav bejš rotu itt. Kod vyss beja izvaicōts i ols izdzarts, tod aizgōjiejam vielāja lobu nakti i lyudzā, lai jys tymā pasaulī naaizmierst sovus rodus, draugus i pazinis. Tymā laikā aizgōjieja sīva, mōtā i mōsa, i pījymtōs raudōtōjis sōka raudōt i klīgṭ, pa storpom vaicojūt myrušam tō nōvis imesli, i izskaitūt vysu, kas tū saistāja pi dzeivis: mīlū sīvu, skaistūs bārnus, straujū zyrgu, lobū gūvi itt., leidz mozōkijai lītai, kas myrušijam pīderāja i kurys jys navarāja pajimṭ leidza, i vīnmār atkōrtojūt vaicōjumu: par kū jys myra? Itai ceremonejai beidzūtis, myrušū iznásá ōrā i izlyka iz rotim; tod braucá iz kopim. Aiz rotim sekōja, gon zyrgūs, gon kōjom, rodi i draugi, nasūt īrūčus, kurus klīdzūt kratāja gaisā, lai tai aizdzeitu ļaunūs garus (*pokolóv*). Sīvītis, ejmūt aiz rotim, rauduleigi klīdzá. Pavadūt myrušū leidz lauka rūbežai, jōs atsagrīzās sādžā. Aizejmūt pi kūkim apauguša kaļnená, īlaidá myrūni bez groba dzilā dūbī. Kopā pyrms tam beja īlykti meža keiļš i akminá bulta, par zeimi tam, ka myrušis bejš karaveirs; pec tam diveji maizis kukuli, lai myrušam býtu kō āstṭ, i div naudys gabaleni (*pōrcaltuvái*). Beidzūt kopā īlaidá skrūzi ai olu i mozu mōla trauceni ai raudōtōju osorom. Pec kopa aizbieršonys iz tō sataisāja kaļneni, viers kura salyka rindži nu akminim. Zīmā, roksta Jordans, iz kopa lyka kapaneni seikys molkys i kažuku, lai myrušō dvāselá varātu sazasiļdāṭ.

Tai, pec Jordana atmiņu rokstim, dzeivōjuši breivī latvīši Latgolā XVII gs. i tai jī apglobōja sovus myrušūs. Bazneickungi, misionari skaitāja, pamatojutīs iz pāvestu Inocenta III i Gregora IX pavieļom, ka latvīši, kas pijāmuši kristeigū ticeibu, bauda breiveibu. A muižnīki skaitāja cytaižōk. Jī centās krystāt jūs, i leidza ai zāmi īrakstāt sovu muižu inventarūs, voi sajimṭ karalá privilegejis jūs vaļdeišonai.

Jordans atminis rokstūs dūd XVII gs. Latgolys latviša raksturōjumu. Jys stōsta, ka latvišam nav saprasšonys par ārtys dzeivis priku. Leidzeigi vysim gryuta dorba strōdnīkim, jī dzeivis «bagateibu» rādž nikō nadareišonā. Ka jys sakrōj naudu, to tū lobōk irūk zāmī, i nadūmoj tū izlītōt drābjom, iedinām, voi izagōdōt lobōkus rotus i reikus. Tikai lobs klaušu cylvāks. Prōta nabadzeiba dora jū par paklauseigu kunga grybys piļdeitōji. Jys strōdoj kai viersš, ka jū iz tō spīž; cytaiži jys lobprōt nikō nadora. Jys lobprōt it īstaigōtu ceļu, paklausa i strōdoj, a ka keids gadīnš jū izsyt nu tō, to gryuši jū īvadāt vacijōs gaitōs. Gryuši vajag runōt ai latvīti, jōsalauž jō styurgalveiba. Pec dobys mīreigs i ni ai seviški osu prōtu, latvītš apbreinōjami lātticeigs. Itaidu raksturōjumu latvišam devš K.Buinickis pūļu volūdā. (*Tulkōjums ir pareizs, bet dīmžāl, nav īspiejams pōrbaudāt tū pec pyrmlūta — Jordana roksta, kurs leidz šam nav atrosts.*) Ticeiba savīnōta ai mōņticeibu. Pījiemš kristeigū ticeibu, jys gadu simty laikā nav variejš piļneigi atsabreivōt nu pogōnisma pādīm. Jys okly tič vysam, kam bazneica lik ticāt i taipat tič burvim i vylkačim.

Jordana rokstūs atrūnom zinis par XVII gs. Latgolys latvišu ikdīnys apgierbu. Veirīši vosorā volkōja svōrkus bez rūkom, kas snīdzās zam celim. Sīvītis volkōja taidu pať tuniku ai jūstu. Jordans redziejš taidus apgierbus, sašyutus nu naapstrōdōtōm jāra i vōveŗu ōdom, pi kam tōs nosōja ai vylnu iz ōru.

XVII gs. Latgolā bez latvišim dzeivōja vāļ vōciši, pūli, žydi, čygni. Kei vōciši, tai pūli beja muižu īpašniki Latgolā. Pūli sovys muižys sajāmā nu Pūlejis karalim kei atleidzeibu par pakolpōjumim voi dabōja tōs cytā celā: pierkšonys, kilu veidā, apprecūt vōcu muižnīku maitys. Daži vōciši pōrjāmā pūļu kulturu, taidā celā pastyprynojuť pūļu īspaidu Latgolā. Latgolā bez muižnīkim dzeivōja vāļ tai saucamō, seikō (*zaščiankova*) šlāhta, kurai pīderāja vīnsātys. Latgolā dzeivojūši pūli prota latvišu volūdu i sazarunōjās ai

zemņikim latviski. Žydi Latgolā nūzadorbōja ai tierdznīceibu, turāja krūgus, cytraiz ōrstāja sliminīkus (*cerulnik*). Čygani, pec autora ziņom, īgōjuši nu Lītovys. Latgolā jī strōdōja dažaidus omotus, zoga i ōrstāja slymūs.

Bazneickungs Jordans snīdz zinis i par Latgolys administrativū daleišonu. Mineitijā laikā Latgola nabeja atsevišks apgobols. Itymā teritorejī beja Daugavpilš, Riezeknis, Ludzys i Viļakys pilš apgoboly (*trakt*), kas vysi beja Cēsu vaivadejis (*vaivadistes*) sastōvdalis.

Tautys medicina

1. Kod bārns nūzabeist i nav zynoms baiļu cālūņš, tod kaidā bļūdā apmozgoj krystiniski golda styurus, durovu klindžus i stenderus, pec tam tymā iudini nūmozgoj bārnu i iudini izlej iz zīmeļu pusi.

2. Kod ir zynoms baiļu cālūņš, pīm. kaidš cylvāks voi dzeivinīks, tod tū «nūcierp», t.i. cylvākam voi dzeivinīkam nūgrīž motu voi spolvu piceni, voi atplieš kaidu nīku nu apgierba i ar tū nūkiupynoj nūzabeidušū. Ka ir nūzabeidš nu vītys, to tī teik salaseitys kaidys skaidenis, smīldzenis voi žagareni, ar kū apzakiupynoj. Pret nūbaili teik lītōti dažaidu zōleišu čaji.

3. Kōsu zōlej iz korsta ceplā syldūt papīžus.

4. Kod ir īrauta skoborga, tod tū pec izviļķšonys vajag ar zūbim sakūdāt, lai tei vīta, kur skoborga beja īrauta, nasōpātu.

5. Velákauls ir kaidš nanormals izaugums vīnā vītā, cītam sapampumam leidzeigs. Tys nasōp i ari naīt pušu. Taidi velákauļy izaug celá golūs, rūkys lūcaveicōs i koklā zam zūda. Ari dzeivinīkim pīm. zyrgim ir velákauļy. Tūs ōrstej ar aprībšonu: ar lobōs rūkys rōdeitōja pierstu valk rindži pret sauli trejdeveinys ŗaizis. Velákauļy aprībš var tik tys, kas ar sovu rūku ir nūmīdzš kūrmuli.

6. Ādi nu vaiga var nūdzeiņ sasmierejūt ar lūga svīdrim, kod maizá ir ceplī. Sasmiereišona jōizdora saulái rītūt. Tū var izdarāt teipaņ persona, kam ir ādá.

7. Rūzá celās nu nūbailá. Slymō vīta palīk sorkoni zyla i styprī sōp. Zōlej tai: rudzu myltu meikli īlik zylā papeirā i aplik ap slymū vītu, īškā dzer styprus peliejumus (vārmelis). Rūzá var rastīs dažaidōs vītōs. Ka rūzá ir golvā, to ir styprys golvys sōpis. Parosti soka: rūzá pīkryta. Vyspōri slimeibys, kuru cālūni ir naskaidri, pīm. nūbailš, ļaunys acš, nūredzeišona, skaudeiba, teik sauktys par pīkriteņom, partū ka tōs kaidam cylvākam pīkreit (dazamat).

8. Ka bārns tryukstās mīgā, to tū kaiti var nūvāršt tai: vajag bārna dvašu vilkšt sevī i trejs ļaizis nūzasplaut.

9. Tīm bārnim, kas jau labi viņ paauguši, a vāļ slapynoņ gultu, vajag leišt caur steipu. Kas pōrkōp par niešim (ar kū teik nasti iudinā spani), tys slapynoņ gultā.

10. Nalobums īzamat kōjōs voi rūkōs pierstu golūs i sōp. Nu tō valī var tai tikšt: apeiņus, milis, sulenis, tabaku, captu seipulu, īveņu myzys, cyukys taukus (nasōleitus) i palnus samaisa kūpā i līk klōt kai kompresi. Cytus nalobumus (augūņus) tai izzōlej: pajem 9 rudzu vōrpys i salīk pa 3 krystiniski iz nalobuma vītys. Viersā lej sōleju, syltu iudini voi sulenis tik ilgi cikom slymō vīta palīk najiuteiga. Tod nalobums nu slymōs vītys izejmūt i īleinūt vōrpeņōs. Pec tō vōrpys sadadzynoņ.

11. Džielš grīž koklā pec syltys maizis voi dažim cytim iedinim. Pret džieli ir šaidi vōrdi: džielš vyra kotlā, džielá bārni pūdā, voi ari: džielš ādá mani, as iežu džieli; gūvš zaļu zōli, vylks zaļu gali (3 ļaizis).

Dažūs apvydūs pīm. Višku pog. džieli sauc graižš, gen. graiža (ar lauztu intonaceji).

12. Apvārta ir rūkys nogu slimeiba. Leidzekli dažaidi, pīm. 3 ļaizis īmārkt korstā iudinī; smierāt ar kozys pīnu i.c.

13. Koltūņš. Saplaisoj papīži. Saplaisōjums jōsmierej ar vuškys taukim. Ka koltūņš īzamat golvā, to izkreit moti voi sazaveļ. Tī moti ir jōizgrīž. Tū var izdarāt viņ pratiejs, kas zyna pajiemīni, kai

koltūnā savaltī moti izgrīžami. Ka izgrīžš napratiejs, koltūnš savālš motus vāļ.

14. Tryukums voi pōrzaraušona rūnās nu gryuta dorba i smoga priķšmeta ceļšonys. Leidzekli: vajag karināţ, staipātis, laitāţ (masāt) ar zīpom i syltu iudini. Cyti iteic iz vādara likţ pūdu, kurā aizdadzinoj pokulu sauvi i tod apgōţ.

15. Blaums. Sōp kōja voi rūka. Dūmoj, ka blaums dzeivoj iudini i rūnās nu zyrga ostrim. Atrūnūt ivainōjumu, ilein tymā i dzeivoj. Nu tō rūnās sōpis. Blaumu var aizdzeiţ ar lupstōjim, saunamū puļveri, casnāgu i tabaku.

16. Pamašys ir tod, kod izgaist āstgryba, slykta pošsajiuta, nūmōkts gorastovūklis. Leidzekli dažaidi.

17. Dyuriejs īskrīn sōnūs. Leidzeklis: mīreigi pagulāţ.

18. Spōrni ir mozim bārnim, kod tī grūzōs i namīreigi guļ. Leidzeklis: pajem ciervi i ciers iz slīkšnā runojūt: tagad cierssim (pīmiņ bārna vōrdu) spōrnus. Cyts leidzeklis: līk gaili saulāi rītūt trejs ņaizis nu bārna placa iz gūrnu. Soka: spōrni pagolam.

19. Sari ir tod, ka mozi bārni maiga acş. Tūs izzōlej litojūt kvīšu myltu raugu zīpu vītā pi bārna mozgōšonys.

20. Vacumi ir dažaidi saprosta slimeiba. Vysā vysumā tū skaita par vysnalāgōku slimeibu, partū i nagryb paskaidrōţ. Kod vacumi ir mozam bārnim, seja palik vaca, bārns naaug i naatsateista. Ar vacuumim slymoj kai leli, tai mozi. Mozī vōrgst i kolst, lelē pōrzaklōj ar vōtim. Sevišķi iz sejis. Bārni vacuumus daboj nu «apaukleišonys» i «apīšonys piertī». Apaukleišona pastōv īkş tam, ka bārnu ir aukliejš namoralisks cylvāks. Bet īkş kam pastōv apīšona piertī, tauta naizpauţ kai napīdīneigu lītu. Šū slimeibu var izlaist ļaunprōteigi, sevišķi tys nūteikūt aiz romantiskim īmeslim. Sekys nu tō infantilisms i impotencā. Šū kaiti ōrstej tai: nu slīkšnā izdrōţ sausu zoru i tōs skaidenis saber iudini i vōrej. Tymā iudini mozgoj slymū i

drusku dūd īdzārt. Vaci cylvāki na lobprōt īzalaiž sarunōs par šū kaiti.

21. Reibulš voi reibūnš ir golvā, kod pīzalīcūt reibst golva i zvaigznis rōdīs. Kōjōs nav leidzsvora. Leidzeklis: jōdzer bišu i būrkōnu sula.

22. Kod bārnām izkreit pīna zūbs, tod tū patš svīž aceplī saceidams: ša tāv līpys zūbs, dūd maņ kaula zūbu!

23. Kōrbys nu rūkom i sejis var nūdzeiņ tai: 1) īgrīzņ kūceni tik rūbu, cik ir kōrbu i tū nūsvīšņ celā molā. Kas tū kūceni pajem rūkā, iz tū pōrīt kōrbys. 2) Vacā mienesī ar sōlā gryudu deveinys ņaizis apribņ kōrbainū vītu i pec tam tū sōlā gryudu vajag svīšņ gunī, a pošam bāgņ paceļu, lai nadzierdātu spraksteišonu.

24. Pōrzamāšņ. Vysbīžōk tū teicīni lītoj attīceibā iz dzeivinīkim ar nūzeimi *fructum amittere*. Tys varūt nūtikņ nu pōrzapyuleišonys, sazastīpšonys.

25. Pīkritīnā. Ar šaidu vōrdu apzeimōj dažaidys kaitis, kuru cālūni ir naizprūtami, pīm. nu ļaunu ocu, nu nūredzeišonys, skaudeibys, nu nabašnīka (ka pret myrušū nav izdareits kaidis pīnōkums voi nav piļdeits sūliejums).

26. Atsatikņ nūzeimōj paleidzāņ, izaveselōņ; pīm. «atsatyka zōlis» (leidzāja, nūdarāja): «slymīs meklej zōļu, cikom atsateik.»

27. Spindzelis zvona ausī. Tod tam, kam zvona, ir jōprosa nu cytīm, lai atmiņ, kurymā ausī zvona. Tymā strāčī vajag koč kū dūmōņ i gribāņ. Ka atminās, kurā ausī spindzelis zvona, to nūdūms pīzapīļdās; ka naatminās, to napīzapīļdās.

Zemņīku namīri Latgolā

1. APSTŌKLI, KAS IZSAUCĀ ZEMŅĪKU NAMĪRUS

Māš zynom, ka Latgolys zemņīku dzeivā 18. godu simtenī beja ļūti smoga, a 19. g.s. sōkumā tei pazaslyktyņōja vāļ vairōk.

19. godu simtenā pyrmā pusī vaļdeiba atļōvā muižņīkim sovus zemņīkus izrentāt svešūs dorbūs. Tō pec muižņīki sovus zemņīkus syutāja lelom partejom gon iz Īkškrīveji pi dažaidim ceļu dorbim, gon ari šeit Latgolā, pīm., kod byuvāja Pīterpilš — Varšavys dzelzceli (1858.g.). Zemņīka peļni muižņīki paturāja sāv.

Kaut gon lykumā beja nūteikts, ka muižys klaušom zemņīki jemami tik 3 dīnys nedelī, tūmār muižņīki zemņīkus nūdarbynōja tik daudz, ka sovus teirumus tīm laiks atlyka tik apstrōdōt pa svātdīņom. (Tai mynāts Vitebskys gubernatora ziņōjumā keizaram). «Zemņīki apspīsti verdzeibā, muižņīki apstulbuši pōrōkuma apzini.»

Šaidi i cyti nasaskaitami apstōkli izsaucā zemņīku pretōšonūs i namīrus.

2. ZEMNĪKU PRETĒŠONĒS

Ašņainys sadursmis nikam nav pateikamys, deļtō ari zemņiki izmieginōja vysus leidzekļus, lai nu tōm izbāgtu, lai dzeivis apstōkļus izlobōtu mīreigā celā.

Kai māronōkīs leidzeklis beja bieģšona iz cytu apgobolu. Nu zāmis tīsom i revizejom radzams, ka zemņiku bieģšonys ir nūtykušys daudz i plašūs apmārūs. Pīm. nu Ludzys starostejīs 40 godu laikā ir izbāguši 83 zemņiki. Prūtams, jūs meklāja i klaušynōja, i iz kū beja aizdūmys — lyka cītumā i spīdzynōja, lai nūroda, kur atrast bāguļus. Tai pīm. 1786. godā Ludzys cītumā turāti vairōki Zūsenīcu cīma zemņiki partū, ka nav nūrōdiejuši, kur sliepās aizbāguši.

Bieģšona ņaizjom ir pījāmusā masu parōdeibu. Nu Ludzys i Riezeknis aprīnkim ņaizī ir bāguši vasaly cīmi (Kupeļņica, Vydi, Zuji, Repšova, Savčenki, Sokārņica, Strūžānu i.c.), tai 18. g.s. beigōs beja izbāguši vasaly 17 cīmi.

Ir bāguši ari nu dorbim ōrpuš muižys, kur jūs izrentāja muižņiki.

Vyslelōkōs bieģšonys ir nūtykušys 1847. godā Sebežys i Drisys aprīnkūs (blokus Ludzys i Daugavpilš apr.). Ir bejušys izplateitys baumys par zāmis dūšonu, par breiveibu itt. i cylvāki symtim ir davuši iz Neveli i cytom Krīvejīs vītom: veirīši apbruņōti pa prišku, sīvītis, bārni i vazumi aizmugurī. Kū gon šī cylvāki naizcītā! Prūtams, izsaucā karaspāku, izacālā apkaušona i zemņikus atgrizā atpakaļ. Golvonūs vadūņus borgi strōpāja. Kūpā ar Sebežys aprīnka zemņikim ir bāguši nu Ludzys, kūpā ar Drisys — nu Nauļānu muižys.

Cik dedzeigi sovai lītai zemņiki beja nūzadavuši, tū līcynoj kaidys nūtykums nu Nauļānu muižys.

1847. godā nu tōs izbāga dažys zemņiku saimis. Dreizi nūgiva jūs vadeitōji Vincentu Rubānu. Jys tyka atvasts iz tīsu, nūtīsōts; i

policejis kolpōtōja pavadeibā tyka syuteits iz aprīnka policejis prišknīku. Leidzi pavadūnām idūd viestuli ar reikōjumu. Pa celām Rubāns šū viestuli nūzūg i aizbāg. Pec tō atsagrīzīs sovā cīmā pīrunoj cytus bāgṭ: šam, vot, Opočkā idūta viestulá, lai beidziejus muižnīki navarātu aizturāṭ. Zemnīki nūtiṭ, apzabruņojās, i 14 giminis dūdās jam leidza. Policejis prišknīks mieginoj šū parteji aizturāṭ, bet bez panōkumim.

Tai nūzarisynōja zemnīku bieģšonys — laimis i taisneibys mekleišona.

3. ZEMNĪKU SYUDZEIBYS

Sovu taisneibu zemnīki gribāja atrasṭ syudzādāmīs. Bet ari šeit zemnīki vairōk cītá, kai īgiva.

Lai gon vysumā muižnīki beidōs nu syudzeibom, jo iz syudzeibu pamata řaizjom varāja atsaklōṭ daudzys bliedeibys, tūmār šōm syudzeibom ir bejusá moza nūzeimá. Vaļdeiba gon gribāja, lai muižnīki pōrōk naizmontoj i naaspīž zemnīkus, bet beidōs ari krasi nūzastōṭ pret muižnikim, lai navairōtu zemnīku namīrus. Bez tō vāļ syudzeibu saraksteišona i syuteišona zemnīkim dōrgi moksōja. (Syudzātīs atļauts beja nu 1821. goda, a 1826. g. aizlīdzá). Nazaverūt iz vysom gryuteibom, syudzeibys tūmār nūtyka.

PAR KŪ ZEMNĪKI SYUDZĀJĀS?

Parostīs beja par pōrmiereigom klaušom i nūdavom i par nažieleigu i naciļvieceigu apzaišonu. (Par syudzeišonūs, ka navinnāja, - sajāmá strōpi). Apzastōsim pi kaidys syudzeibys seikōk.

4. LUDZYS STAROSTEJIS ZEMNĪKU SYUDZEIBA

1835.g. Ludzys starostejis zemnīki īsnādzá Boltkrīvejis generalgubernatoram syudzeibu. Šymā syudzeibā ir mynāts, ka muižnīki par kotru strōdnīku, kū jī syutāja iz cytu guberni, ir

sajāmuši pa 25—30 rubļu. Šū naudu vajdziejš īskaitāt zemņiku porōdu dziesšonai, a muižņiki pīsovynōjuši sāv. Naražys godūs par aizdūtū sāklu ir jāmuši 2 pyuru vītā 3 pyurus. Kas naspiejš atdūt, ticš strōpāts. Muižņiki pīsovynōjuši 18000 rubļu, kū vaļdeiba davusā zemņikim par 1812.g. (Napoleona karā) pūstiejumim. Pōrvaldnīks Reuts pajiemš nu pogostā kasis 1736 rubļus i naatdevš. Dorba laikā i slyktā celā zemņikim izlyktys pōrmiereigys zyrgu klaušys. Viers izlyktōs nūdūkļu summys, nauda pīdzeita nazynomom vajdzeibom. Deļ muižys zemņikim atjymti lūpi voi nu pavysam par veļti, voi par nalelu moksū. Pi labeibys nūdūšonys magazinā pīpraseits pōri par nūteiktū normu i Mārdzinis zemņikim 4 garnicu vītā — 16, nu Nierzys i Janovolis (Janovolá tagad Raipolá)) 4 vītā — 24. Muiža zemņiku pļovys davusā armejis zyrgu ganeibom, a zemņikim par tū nav moksōts. Zemņiki lasiejuši i vaduši šosejis byuvái akmiņus i strōdōjuši pi šosejis byuvis, a par tū nav moksōts. Vaduši bolkys i vaduši iz Reigu lynus, dažim celā krytuši zyrgi i par tū nav atleidzynōts. Pōrvaldá muižys lobā kotru sastdīni īkasiejusā pa rublām. Bez zemņiku zinis nu nūlyktovys izjymts lels daudzums auzu, kū zemņikim bejš pavieleits sovūs maisūs aizvāsť gvardis kavalerejai. Ni par vesšonu, ni par maisim nikō nasajāmuši.

Tōļōk sovā syudzeibā zemņiki ir pīminiejuši, ka jī jau vairōkys ņaizis ir syudziejušis, bet bez panōkumim i nu vītejōs pōrvaldis sajāmuši tik strōpis. Tagad asūt nūnōkuši galeigā nabadzeibā i mierstūt bodā. Taipať syudzeibys ir bejušys nu Daugavpilš starostejs pret grāfu Plāteri.

5. NAPAUKLAUSEIBA I DUMPI

Syudzeišonōs storp grāfu Plāteri i zemņikim turpynōjās ilgi, i zemņiki sōka napaklausāť. Dumpōšonōs nūtyka nu 1815.g. vairōkys ņaizis i beidzūt Daugavpilš starostejs zāmis pōrjāmā vaļstš i nūdāvā kara ministrejai (1828.g.), kas izveidōja kara zemņiku apgobolu. Itā

pastoveigi atsaroda karaspāks, kū vaļdeiba izlītōja namīru apspīšōnai Latgolā.

Vālōki namīri Daugavpilš starosteji ir nūtykuši 1847.godā. Sazacāluši beja muižnīka Šadurska zemnīki, kū karaspāks tūmār apspīdā i vadeitōjus borgi sūdāja.

6. PYRMĪ NAMĪRI LUDZYS STAROSTEJĪ

Jau īpriķš tyka pīmynāta Ludzys zemnīku syudzeiba, a tai ka ar tū nikaidys taisneibys nadabōja, to zemnīki sōka atklōti napaklausāt i reikōtis pec sova prōta.

Vyspyrms jī atcālā starostu, naļōvā pīdzeiņ nūdūkļus, labeibu, kū vajdzāja nūdūt magazinā, sadalāja sovā storpā, pīprasāja zemnīkus izlaisņ nu cītuma i poši pajāmā pogosta zeimūgu.

Sakarā ar tū teik izsaukts gubernators, bet zemnīki naizalaiž sarunōs i, kod nu jīm prosa zvārastu, jī skali sazarunōdami aizīt nu sapuļcis bez atļōvis.

Tod gubernators nūreikoj karaspāku 653 cylvākus. Tūs nūvītoj zemnīku mōjōs i zemnīkim tys jōiztur. Kaut gon pec nasenejōs naražys tys zemnīkus galeigi pūstāja ōrā, tūmār nu mīra sarunom nīkas naizgōja.

Par Ludzys nūtykumim satraukums rodōs jau paņ Pīterpili. Tyka dūts reikōjums sagiustāt golvonūs namīru vadeitōjus Šestunovu, kas beja rakstiejš syudzeibys, i Timofejevu. Bet tī slāpās mežūs, i zemnīki arvīn palyka napaklauseigi. Tod gubernators lyka dorbōtis kara tīsai.

1836.g. oktobra sōkumā tei mieginōja ībīdāt šaidā veidā. 78 zemnīkus, kuri tyka turāti arestā rejōs, izvādā, 5 nu tīm īkola dzelžūs, nūdzyna pusi motu nu golvys i vīnu pusi bōrdys i pōrejūs atlaidā. Ūtrā dīnā sasaucā zemnīkus. Tod sōka pīlītōņ styngrōkus leidzekļus. Sōka tīsōņ ar pieršonu. Pīsprīdā leidz 1000 reikšu (klūgu) sitīņu. Vyspyrms strōpāja 49, kū dzyna caur īryndu (stroju). Paņ 60

godu vacīs Andrejs Timofejevs sajamā 1000 sitīņu, pec tō jū aizsyutāja iz Sibireji. Taipaž iz Sibireji tyka aizsyuteiti 70 godu vaci Mikelš Timofejevs i Andrejs Vlasovs. Bez tō strōpāja vāļ 40 zemņiku i ar tū namīri skaitājās izbeigti 1836.goda 16.oktobrī.

Tī, kas paspāja pazaslāpž mežūs, nu strōpis palyka breivi.

Bet mīrs, kas tyka nūdybynōts ar varu, nabeja iz ilgu laiku, jo zemņiku taisneiba nabeja īvārōta i jī pretōšonūs turpynōja.

7. LUDZYS ZEMŅIKU ŪTRĪ NAMĪRI

Pec pyrmūs namīru izbeigšonys muižņiki zemņikus apspīdā vāļ vairōk. Zemņiki otkon sōka atkōrtōti syudzātīs i beigōs syudzāja pošam keizaram. Zemņiku praseibys gon tyka atzeitys par pamatōtom, bet jūs lobā nikas natyka dareits. Otkon sōkōs namīri.

Tī zemņiki, kas īpriškdejā ŗaizī beja izbāguši nu kara tīsys soka musynōž Mārdzinis pog. zemņikus. Kod uzraudzeibys istōdis gribāja jūs apcītnōž, zemņiki tūs naizdāvā. Tod otkon šur saucā karaspāku, kazakus, i musynōžji M.Tarasovs, M.Parfenovs i P.Panfilovs tyka sagyusteiti.

Tūmār 1840.godā sōkōs napaklauseibys Cyrmys muižā i Nierzys pogostā. Otkon sōkōs zemņiku pīrunōšona, bet veļteigi. Iz gubernatora aicynōjumu zemņiki sapulcī gon izaroda ap 600 cylvāku iz zyrģim, a gubernatora īteikumim napaklausāja.

Tod tyka izsaukts bataljons karaspāka. Zemņiki šūŗaiz nūlāmā turātīs preteim, apzabruņōti ar mītim, izkapžom i karaspāku padzeiž. Šymā nūlyukā jī zvierāja, ka cyts cytu nanūdūs, lai kaut vysus syuta iz Sibireji.

Šū zemņiku nūdūmu dabōja zynōž karaspāka prišknīks (pulkv. Arnolds). Jys atnōcā agrōk, kai zemņiki beja ceriejuši i zemņikus sajamā, aizlidzá jīm sovā storpā sazarunōž, sastatāja cīmu īdzeivōtōju sarokstu itt. Trejs golvonūs nūstrōpāja, pōreji apsūlāja

mīru i paklauseibu. Otkon oktobra beigōs beja mīrs i karaspāku dreiž aizvādā prūjom.

Tōļōk muižys pōrvaldā poša gōdōja par mīru. Jī daudzus zemņikus vāļ strōpāja ar reikštom, pi kam 5 cylvāki tyka nūpārti leidz nōvāi, vīnu lyka pamāšt dūbī naaproktu...

8. LUDZYS STAROSTEJIS TREŠĪ NAMĪRI

1841.g. marta sōkumā otkon uzlismōja tymōspaļ muižōs jauni namīri.

Janovolis muižys zemņiki padzyna policeji, ijāmā muižu, izdzyna muižņikus, apcītyņōja starostu, izlauzā klietš i nūdybynōja sovu kōrteibu. Daudzys omotpersonys pīkōvā policejis prišknika klōtbyutnī. (Golvonīs namīru vadeitōjs Moisejs Matvejevs.)

Zemņiki zynōja, ka otkon nōkš karaspāks i soka gatavātis, lai varātu pretōtis. Matvejevs pīspidā Sebežys dākonu sarakstāļ izsaukumu. Tymā tyka pīmynāts, ka zemņikim bēšūt karaspāks 800 cylvāku apmārā. Tōļōk lai natyktu izpausts, kas storp zemņikim nūteik, jī aizlīdzā svešinīkim apzamāšt krūgūs i cīmūs.

Namīru izbeigšonai īzaroda pulkv. Arnolds, kas jau tā beja ūtrijūs namīrūs. Jys, sasauč zemņiku sapuļci, pastōstāja, ka grybūt nūskaidrōt zemņiku lītu. Labi. Zemņiki stōsta, deļ kō tū ir darejuši: jī tykuši stypri systi deļtō, ka navariejuši samoksōt nūdavys, jīm tykuši atjymti zyrgi, lūpi, lyni i kas tik bejš atjimšonys vierteigs. Muižys klietš šī asūt izlauzuši deļtō, ka nabejš kū āšt.

Pulkvedš par tū jīm ir sōčš draudāt ar kara tīsu, i zemņiki skali klīgdami i klaigōdami izkleida.

Nu keizara tyka atsyuteits vāļ kaidis augsts īriednis (grāfs Tizenhauzens), lai zemņikus pīrunōtu ar lobu. A tai, ka zemņiku praseibys nabeja īvārōtys, to zemņiki otkon atjāmā nūlyktovu atslāgys. Šymā sanōksmī namīrs ir pījiemš augstōkū pakōpi. Klīgšona asūt bejusā tik lela, ka pec pulkveža ziņōjuma, tū naasūt

beļš īspiejams aprakstāt. Bet dusmōs zemņiki izpauļ vairōk kai vajag: ka nu tagad iz šani vesškūļ karaspāku, to sazalaseiškūļ vysy pogosts, ar mītim sasisškūļ šautenis i īriedņus sasītus aizsyuteiškūļ keizaram. Nu mīrynōtōji saprūt, ka itā palikšona ir jau beistama, i steidzeigi aizbāg.

Namīri īt plašumā, i zemņiki zyna, kas jūs gaida. Karaspāks bēs klōt, deļtō jī sōk gatavōtīs tū sajimt. Apzabruņōjuši ar mītim, šauteņom i izkaptim, 1841.g. 9.aprilā reitā ap 100 cylvāku sazapuļcāja pi Slobodys bazneicys. Jī gribāja pieški izbrukļ karaveirim, kai tī īš šur, sakauļ tūs i dabōt īrūcus.

Pulkvedš nu kaida zemņika par tū dabōja zynot i aizgōja pa cytu ceļu. Jys pīgōja zemņikim gluži klōt, nūslādza vysus ceļus i īsōka sarunys. Vyspyrms jys pavielāja vysim nūjimt capuris i māsītis ceļūs. Zemņiki apjuka, kū darāt? Tik jūs vadūņš Barans staigōja gar zemņiku ryndom i ar varu uz mudrynōja i īdrūsynōja.

Kod pulkvedš pavielāja stōvāt mīreigim i nūmāsļ īrūcus i mītus, i kas gryb pazadūt, lai atīt molā, tod Barans izbruka pulkvežam i ar mītu nūsyta capuri. Sōkōs nykna ceinā. Zemņiki i karaveiri ceinājās veirs pret veiru. Sōvā i syta, i syta i sōvā. Zemņiki tyka izvarāti. Nu šīm beja krytuši 21 i īvainōti 24 (kas beja palykuši iz zāmis).

Sōkōs vaineigūs tīsōšona. Sūdāja ap 200 cylvāku. Pīsprīdā paļ leidz 8000 sitiņu ar reikštom. Otkon dzyna caur ryndom, kur daudzējī kryta i myra. Storp tīm ari namīru vadeitōjs M.Timofejevs. Vīnai dalāi pec nūpieršonys pīsprīdā katorgu i aizsyutāja iz Sibireji.

Bez tō vāļ sūdāja vysus Janovolis i Nierzys zemņikus nūperūt nu jīm kotru dasmytū. Strōpis izpīldāja publiski Janovolī.

Pec tō 2 godus vāļ karaspāks tyka turāts namīru apgobolūs. Tai zemņiki, kas meklāja taisneibu i lobōkū dzeivi, daudzi par tū samoksōja ar dzeiveibu, daudzi sajamā lelys strōpis, daudzi tyka aizsyuteiti prūjom nu sovejīm i sovys sātys, atlykuši tyka nūpūsteiti

leidz pādejai nabadzeibai. Tai beidzās Nierzys i Janovolis zemnīku sazaceļšona.

9. NAMĪRI CYTŌS MUIŽŌS

Namīri ir nūtykuši i cytōs muižōs. 1855.g. taidi izacālā Marcinopolī. Tī, kod vacīs muižnīks sovu muižu beja pōrdevš, zemnīki jaunijai muižneicai na tik nagribāja klausāt, a sazapuļciejuši stōjās celā priškā i atgrīzā jū ar vysim vazumim atpakaļ. Šī klauseiškūt voi nu leidzšinejam kungam, voi keizaram. Ari tá policeja naspāja nikō leidzāt. Atsyutāja 320 karaveiru, sōkōs pieršona i panōcā paklauseibu.

1857.g. sazadumpōja Riezeknis vaļstš muižys zemnīki i Dlužnevys muižys zemnīki.

Kai nu tīsu aktim radzams, tod sazaceļšonys ir nūtykušys ari cytōs muižōs.

Zemnīku namīri i protesti, kaut ari tī zemnīkim pōrōk dōrgi moksōja, tūmār pamosam spīdā dūmot par zemnīku stōvūklā grūzeišonu. Tys nōcā ar dzymtbjšonys atceļšonu 1861.godā. Kaidys pōrmainis tys zemnīkim nāsā i voi zemnīku cereibys apmīrynōja, pi tō bjš jōpazakavej atseviški.

Seņōk ir bejš cytaidōk

*Etnografiskys pīzeimis
(Vacu ļaužu atminis)*

Vacī ļaudš vysod mādž sacāt, ka seņōk ir bejš cytaidōk kai tagad.

Tai ņaizi kaidš siermgalvš, bolts kai zīduša ōbelá, stōstája, kai bejš jō jauneibys godūs.

Kaut gon jys lobprōt runōja par vysim vaicōjumim, tūmār par mežim jam patyka runōt vysvairōk. Par tīm vōrdi gōja ar sajiusmu.

MEŽI I ZVIERI

Baļtinovys apgobolā seņōk mežu bejš daudz vairōk. Kūki gon auguši tī poši kai i tagad, a kas tagad par mežim! Vysur ciersts i ciersts. Prīdis, áglis, ūzuly, ūši, kļovi gon kai bolkys, gon kai lītys kūki pōrdūti lelym daudzumim. Tai vysi lelōkī meži izciersti i iznycynōti. Kas palicš pōri? Lai gon ari patņaiz vāļ nav lels mežu tryukums, tūmār gryuši saleidzynōt ar tīm mežim, kaidi bejuši agrōk.

Zvieru ir bejš daudz vairōk. Mozynōjās meži, gaisa zvieri. I vacīs veirs stōsta par lōču medeibom.

LŌČA MEDEIBYS

Lelyjūs mežūs bejušys 2 lōču sugys: skudru lōči i leļ̄ lōči. Pyrmī nav bejuši beistami, a ar ūtrijīm ir klōjis slyktōk.

Jī na viņ ir «braukuši» auzys, a i nav miļōjuši, ka cylvāki staigoj pa mežu.

Ŗaizi kaidis P. cīma Donats, lels i styprs puisš, aizgōjš iz Ruskulovys mežu ierbu medeibōs. Aizgōjš sameklāja lobu vītu. Sviļp i sasviļp ierbi. Blisá pīlōdeita ar mozijīm škrotim — gaida, kod varās sauļ.

Tá izŖaiz nazkas storp atlašom īzačaukšt. Atsaver — lōčs: pavysam tyvu. Kū darāt? Ni vairs izbāgt, ni atsaturāt, ni ar smolkīm škrotim nūsauļ. Dūmoj, beigys viņ bjš. Tá lōčš pazaceļ iz pakal kōjom i izstīpš pīšskdejōs lāpys īt viersā.

Donats ōtri aiz kūka. Lōčš klōt. Navarādams sovoidōki nūgiuļ, lōčš aptver kūku. Donats satver jō lāpys i pīvalk cik spāka. Tai jī ilgi staigoj: vīns vīnā pusī kūkam, ūtrs — ūtrā. Obi pīkusuši i nazyn kai tys beigsis.

Tod Donatam rūnās taida dūma. Vajag lōčam sasīt lāpys i tod jū jimļ i nūsauļ kai zvieri. Tai i izdora. Lōčš ir pīkusš, i patš ir pīkusš, tūmār satver lōča lāpys ar vīnu rūku, ar ūtru atraisa sáv nu bikšom jūstu i laimeigi sasīn lōča lāpys. Tai teik breiveibā.

Tagad D. nu molys nūzaver, kai lōčš apčierš kūku stōv ar sasītom lāpom. Pa ilgu ceīņu kūkam saknis apskrombōtys i nūplāsta myza. D. pōrlōdej sovu blisi, īlik lūdi i nūsaun sovu pretinīku.

Tod izjiemš lōčam īkšys, lik jū par placim i nas mediejumu iz mōjom.

Bez lōčim na mozums ir bejš cytu zvieru. Tá vacīs veirs stōsta, kai jō draugs Benš mediejš lopsys.

LOPSU MEDEIBŌS

Beņš na jau slykts sōviejs. Lopsai trōpej par lelu gobolu. Tei ir beigta. Pīit klōt: beigta, kas beigta. Beņš pajem jū par placim i nas iz mōjom. Tik jys kaidu gabaleni paīt, izražais lopsa jam cyskā cop — Beņš pi zāmis, i lopsa prūjom. Ar bliedi naasūt vīgli tikļ golā.

VYLKI

Kai mežu daudz, tai i vylku daudz, i kod vylku daudzi, tod jī staigoj «vilksņōs».

Bet ar vilksņom sazatikļ nav jūks. Tá ir vysaidi nūstōsti: ŗaizjom apād zyrgu, ŗaizjom celinīku i zyrgu, a ŗaizjom tik apkiezej i aizīt. Tá vāļ klōt nōk vylkači! Cik drausmeigu pīdzeivōjumu nav ar tīm!

Kaidis vacs veirs, kas bejš pōrvārsts par vylkaci, vāļ rōdiejš, ka jam iz kokla augūt vylka spolvys.

Tys nūticš taidā veidā. Vylkačš kūpā ar vylkim gōjš suņu medeibōs. Parostī vylki āduši vysus līsūs suņus, a vylkačš nav variejš tūs āstļ. Jys mekliejš pīsītūs suņus — tī treknōki. I ŗaizi ceinūtīs ar šaidu pīsītū suni, šam iz kokla tykusá pōrsysta ōda. Kod rāna aizdzejusá, pōrzavieršūt par cylvāku, tī augūt vylka spolvys.

Bet tī ir vacu ļaužu pastōsti!

Parostūs vylkus vīgli variejš nūmedāt šaidā veidā. Medeibōs izbrauc ar zyrgu. Syvānu tur vazumā, a viervis golā pīsīn sīna veikši. Kai vylks, dzierdeidams syvāna kvīkšonu, kreit pi veikša, tai tod jū i nūsaun.

Slyktōk ir klōjis ar ierglim.

IERGLI UZBRUKUŠI CYLVĀKIM

Tagad iergli reši kas ir redziejš, vāļ ratōki gadīni, ka tī kam uzbryuk. Seņōk iergļu ir bejš vairōk. Slykti ir klōjis tīm, kas ir gribiejuši tikļ pi jūs pereklā.

Vyss ir labi cikom iergli naatskrīn, a leidz kū ir klōt, tod vairs naizaceinātīs. Ierglis nalik mīra. I plieš tik stypri, ka paļ napaspiesi nūkōpļ.

Tai ir dzierdeits, ka daži nūkrytuši pavysam bez samanīs.

Iergli, dāls, nav zvierbuli.

KAI ĻAUDŠ GIERBŌS?

Vacī ļaudš navar rašļ attaisnōjumu dažaidom mūdōm (jaunī taidu nameklej), i iz vaicōjumu, kai gierbās jūs jauneibys laikūs, muns vacīs sarunu bīdrs stōsta ar sajiusmu.

Tūŗaiz drābis nosōja pašu austys i pašu šyutys.

Veirīšim zōboki, postolys voi veizis — pec vajdzeibys, biksis, gars kraklys leidz paļ celim. Veirīšu krakly beja raksteiti. Izšyuta zamejō mola i placi. Vydā sajūzts.

Sivīţom raksteitys blūzis i krōšni brunči.

Raksteiti cymdi, zāčīs i dvīli — tī jau vysim zynomi.

Vot, beja mūdis, kas gōja nu paaudzis iz paaudzi i nazamaināja — tōs beja sovys. A tagadejōs nazyn nu kureinis nōk!

Tai paļ ar daņčim. Voi tūŗaiz skrāja iz taidom »večerinkom»? Beja kaidys gūdeibys: ļaudš pazaprīcōja i otkon mīrs. A kur tagad: skrīn pa 10 kilametrū.

SVĀTKU SVINEIŠONA

Iz vaicōjumu, kaidus svātkus svināja i kai pavadāja. vacīs veirs pasmaida.

Svātki katōļticeigim jau vysod tī poši. I svineišona zynomā: Dīva lyugšona bazneicā voi sātā, tod cīmōšonōs.

Tai kai naseņ beja pagōjuši Jōni, to as īzaminieju — kai ar leigōšonu? Tei līta ir bejusá sovaidōk. Jōnā dīna — bazneicys svātdīnā, deļ tō i Dīva lyugšona pyrmā vītā. Vokorā pret Jōnā dīnu pīguli gon nabraukuši, a nagōjuši i prīcōtis. Tō vītā ļaudš pulciejušis pi krysta.

Daži dzeidamīs pec vacom īražom, gūvim lykuši dažaidys zēimis nu zōļom; bet kas lai vysus šūs vacūs sīvu nīkus pīmiņ? — nūsoka siermgaļš.

Tod runōjam par gūdeibom.

«GŪDS»

Baļtinovys apgobolā ir pījymts nu senejim laikim kōzys saukt par «gūdu» (býš gūds, gūdu nūtaisāt). Kai taiseits «gūds»? Kaidys kōzu īražys? Ari tá seņōk vyss ir nūritiejš sovaidōk.

Svōtūs jōjuši iz zyrgim. Pi kam svōtūs jōj tik jauniča tāvs i krystāvs. Tī vysu nūkōrtoj jaunūs lobā.

Laulōšonōs ir nūtykusá catūrtdiņ. Jaunovom škidrautu nav bejš. Tik zaļš vaiņucenš.

Pec laulōšonys leigova i leigavainš braukuši kotrs iz sovu sātu. Kōzu svineibys nūtykušs sekojušā svātdīnī.

Tod leigavainš, kas klivš jaunīs veirs, ar kōzu gostim brauc rotūs pec leigovys (ražjom ir braukuši jōšus). Leigovys sātā cīmōjās vīnu dīnu i tod pyrmūdiņ jū atvad veira sātā. Tá vāļ svineibys turpynoņās kaidu dīnu i tod «gūds» ir pagōjš.

Gierbšonōs i cyti dažaidi seikumi ar laiku stypri mainiejušis. Dažaidūs apgobolūs īražys ir bejušys stypri dažaidys. Kur vysus seikumus pīmināt!

Viesturis atminis

Šōs viesturis atminis maņ pastōstāja Teklā Ciša dzymusā 1850.g.; myužu nūdzeivōjusā Lelūs Kleperu cīmā, Vōrkovys pogostā. Tai ka jōs atmiņu vairums, kas tá saraksteits, atsatic iz jauneibu, to tōs skotamys par piļņeigi tycamom. Kai vīnpadsmīt godu maitinā stōsteitōja ir bejusā muižā, kod nūlaseits manifests par zemņiku breivatlaisšonu. «Zemņikūs manifests atstōja lelu saviļņōjumu; ļaudš tik par tū viņ runōja. Daži raudōja prika osorys. Kaidu dīnu mýsu muižinīks sasaucá sovus ļaudš i paziņōja, ka nu kienená gon asūt izgōjš manifests, bet zemņiku pīnōkums asūt vāļ trejs godi kolpōt muižā, strōdojūt trejs dīnys nedelī. Ļaudš sōka kurnāt pret taidu nataisneibu i ībylda, ka šī skaidri dziediejuši "manifestu, kur saceits, ka zemņiki atbreivōti nu kolpōšonys kungim". Muižinīks naļōvā runōt i pīdraudāja ar sīkstom. Tod kaidis Jākubs Upinīks nu Aizpūrišu cīma atsasaucá: mās vairs nakolpōsim nivīnys dīnys i ka mýsim vāļ likš muižā strōdōt, tod mýsus nūsisš i pec treju godu vairs nabýš nivīna dzeiva. Par taidu Upinīka runu muižinīks ciž sazadusmōja i lyka īlikš sīkstōs. Tei beja lela bolka ar divejim caurumim, kur īlyka kōjis. Pec tam Upinīku nūpārā i vāļōk stōstāja, ka jys ticš aizvasts i pīsīts soltā viejī, jo tūlaik beja agrs pavasarš. Tī jam davuši āšt iudini vōreitys lynsāklys; vāļōk jys palicš vōjprōteigs i tīpať rejī mirš. Muižinīki beidōs, ka atbreivōti zemņiki nasaceļ dumpi, tō pec prasāja atsyutāt karaspāku; tys ari īzaroda i dzeivōja zemņiku ustobōs. Zemņikim vajdzāja karaveirus borōt. Tī runōja tik

krīviski i latviski nasaprota ni vārda. Tūlaik agri izastōja pavasarš, palyka sylts i beja atskriejuši jau starki. Bet tod otkon izgōja soltums i pīkryta daudz snīga. Starki saleida ustobōs. Mýsu ustobā dzeivōja trejs starki i mōtá tīm dāvá tūpaļ iedīni kū cyukom. Ustobys tūlaik nabeja taidys kai tagad. Tūlaik ļaudš dzeivōja rejōs. Sīnys beja nu rasnu, natāstu bolku; grīsti nu kōrtim i nūbārti ar spalim, knūtōjim i lopom, apakšdejō greida nu mōla, kū saucá par podu. Grīsti beja ļūti augsti. Viers golvom beja sejis i iz tōm stumamys ōrdis, iz kurom kaļtāja labeibu — pīsārā soru i tū izkiulá pībyuvātā kulā. (Dažūs pogostūs vāļ tagad ustobys priķstelpys sauc par kuleni, kas aizrōda iz tū , ka tá nazkod kulta labeiba). Pi mōjis beja pījums vīnā i ūtrā pusī, kur stōvāja palovys, labeiba i roti. Ustobys vydā beja lels ceplis; dažim tys beja īmyurāts zámī tai, ka ceplá vierss nadaudž pazacālā par greidu. Škūrstyna nabeja. Tai ka grīsti beja augsti, to dyumi sazalasāja augšā i ti pošā vydā beja aizbōžams caurums, kuru attaisā kurynojuť. Lūgu ari nabeja. Beja tik vīns ar dieli aizsaunams lūgs. Par aizsaunamū lūgu beja šaida meiklā: žyds iz vīnys slīcis brauc. Atminiejums: aizsaunamīs lūgs. Kod sōka ustobom taisāť stykla lūgus, taidi ar dieli aizsaunami lūgi palyka vāļ rejom, klietim i pierťom. Tagad jau taidu vairs nav. Ap cepli apleik krīvu soldoti sūļōja i taisāja sovus kara vyngrynōjumus. Māš, mozōkī bārni, vāramās iz jīm, sakōpuši iz ceplā i ōrdim. Garum sīnom beja bīzs sūls, izlykts iz blučeišim.

Mýsu cīmā beja 24 saiminīki, a grōmotnīka nabeja nivīna. Tāvs atvādā kaidu sīviti nu tōlīnis i tei gavienī vuicāja skaitāť grōmotā. Nabeja katōļu grōmotu. Katehisma vuiceišonu bazneickungs tai ikōrtōja. Jys beja nu pūļu volūdys pōrtulkōjš i ar lelim burtim ar rūku sarakstiejš iz papeira. I īvuicāja vīnu zemnīku skaitāť; tys beja kaidis Maskalāns nu Plōciņu sādžys. Tīm, kas gribāja katehismu vuicātis, vajdzāja bazneicā izarasť svātdiņ agri. Maskalāns stōvāja augšā pi kōrim i pōrzalīčš par aizžūgōjumu spieceigā bolsā skaitāja

nu papeira, a ļaudš bolsā atkōrtōja. Tai mās īzavuicājam desmit Dīva bausleibys; pīcys Bazneicys bausleibys; septeinus sakramentus, vysys atsaceibys i daudz cytu gobolu. Bazneickungs īteicā īt i vuicātis, i ļaudš lobprōt gōja; seviški jaunī gōja. Vieļōk kai padzierdā krīvu žandarmi sōka vojōt i nagribāja atļaut, Tod vīnu ņaizi mēsū bazneickungs, kuru saucā Čegis, lyka mēsīm vysim sazalasāt pi skolys, jo atbraukšūt gubernators. Mās sazapuļcājam i nūzamatušī iz celim gaidājam, a bazneickungs stōvāja priškā ar lelu zalta krystu iz kryutim. Pi skolys pībraucā gubernators i vaicōja bazneickungam: kas jiuš taidis asot? — As asmu katōļu bazneickungs. — I kō šī ļaudš gryb? — vaicōja gubernators. — Tī gryb, kab atļautu drukōt katōļu grōmotys, sacāja bazneickungs. Tod gubernators mēsīm prasāja: voi taisneiba, ka jiuš grybot katōļu grōmotys? — Da, mās grybom; tai mās vysī klīdzām kai vōrnys borā. — Nu, labi, to dabōsit, sacāja gubernators. I patīši dreizi pec tam pazarōdāja grōmotys i avīzis.

Ūrsta tūlaik nabeja nivīna; kur-nakur beja kaidis feļdšerš. Vīnu godu daudz bārnu slymōja ar pokom. Mēsū cīmā vīnai mōtāi ņaizi nūmyra četri bārni. Ļaudš cīži sazabeida i meklāja ilikṭ pokys. Daži beja sovus bārņus aizvaduši pi feļdšera i īlykuši pokys; tod mōtis tōļōk izjāmā poku drupanenis nu tūs bārņu rūkom, kam auga i pošys īlyka sovīm bārņim. Tai pasorgōja nu slimeibys. Ka nūmyra bārni, to tūs īlyka leidzeigi sileitāi izcierstā šķierstā; razgalī beja izciersts golvys gols i tīvgalī kōjis. Šķierstu ciertā nu prīdis voi āglis kūka, a krystu pagatavōja nu ūzula. Pīaugušīm rešōk lītōja izcierstus šķierstus, vairōk gon nu dielim. ņaiz nūmyra kaidis vacōks cylvāks i jō dāls aizgōja pi muižys kunga lyugṭ kūka deļ šķiersta. Muižys kungs pateicš lai cārtūt mežā pošu lobū kūku. Nu tō ari izciertā šķierstu, nu pōrškalta bluča — vīnā silī īlyka, ūtru izlyka viersā kai vōku. ņaiz gadājās, ka vīns patš sāv голу beja padariejš; tū īlyka šķierstā i krystu iztaisāja nu čārmyška kūka. Tū lyka ar razgalī iz

augšu; parosti dora ūtraiz. Dabeigā nōvī myrušīm nikod nalyka
čārmyuškyš krysta.»

M. Apels

Kai m̄ysu cīmu jaunatnā izlītoj breivū laiku

(Bīldeitis nu dzeivis)

I Kōzōs

Zimys laiks. Kōzys. Jauni puīši i m̄aitys sagōjuši iz kōzom par vairōkom verstom, naskaitūt tōlejūs gostus, ar kurim pārpiļdeita vysa sola. Doncoj divejōs ustobōs. Tāpaṭ kur naviņ „samagonkys” pārdeviejs, kuram šūvokor sīna pļōvā. I patīši, jys ar sovom buteleiṭom jau „nūpļōvā” vīnu ūtru dūšeigu veiru, kurs īdams pa īlys vydu i dzīdōdams „vyspīklōjeigōkys” dzīsmeitis, rokstin-roksta voi „rysavoj” ar kōjom pa dziļu īlys snīgu, koleidz napakreit kur sātmalā molā. Pakriṭš, nūplieš kaidu řaizi „ōzi”, celās i it otkon maklātu „samagonkys” buteleitis, jaunu m̄aitu... — „Ōzi nūpliešu, vīgļōk, paļdis Dīvam, palyka” — soka jys.

Vīna nu ustobom, kurā doncoj. Ustabená, kai i vysys solu ustobys; tik šudiņ tymā tik ļaužu, ka paṭ pazagrīṭṭ nav kur. Lai gon

ōrā dīsgon lels soltums, bet ustobai durovys stōv vysu laiku atvārtys i par tōm tvaiki celās, kai nu piertš, kod tymā perās. Cylvāku desmit laimeigōkūs sād, bet tīm „laimeigīm i laimeigōm iz kliepim sād, div ņaizis vairōk vāļ laimeigōku... Pōreji stōv kōjōs, gaideidami, koleidz pīnōkš jūs kōrta doncōt. Iz poša ustobys vyda nalels laukums, kur četri pōri doncoj ar kōjom pīsysdami, nūsveiduši. Muzykys gon nav, bet labi var iztikt i bez muzykys, kod vysi laiž sovys stabulis valī.

Taids koncerts paņ kara muzyku pōrklīgtu. Vīni nūdoncoj, jūs aizmej ūtri, tod treši itt., koleidz vāļ sōc pyrmī doncōt. Koktā vīns, ūtrs sazarunoj ar jaunkundzom: stōsta taidus „skaistumus”, ka ausš dag nu kauna i gribīs bāgņ nu ustobys ōrā. Stōsteitōjs sāvķuru teikumu pastyprnoj ar „matušķu”... Bet jaunkundzeitis navar nūzaturāt nu smīkla. Taids „tukls” stōsts jōm rōdīs pīvīļceigi jauks!

Vysu tū ziņķōreigi nūvāroj, krōj sovā prōtā, mōcōs nu vacōķim brōlim i mōsom vysu rādzūši i vysur teikūši bārni, jo vacōķi tūs ar labpatikšonu atlaiž iz šaidom kōzom i saišonom. Lai mōcōs, sok, dzeivōt!

Loba šķola, lobs pīmārs jaunai paaudzāi, mūsu nōķūtnāi!..

Cytōs kulturalōs vaļstīs — par taidu gryb sauktīs i mūsu zámá — zemņiku jaunatná pavoda breivu laiku pi grōmotom, avīzjom voi lītišķōs sarunōs par saimņiceibys vesšonys lobōķim pajieminim, par šķolom, par tū, kas ir skaists i lobs mūsu dzeivis paceļšonai.

A pi mūsu cytaiž nūteik. Kod mūsu cīmu jaunatná taidūs kavieķļūs izlītōš sovū breivu laiku?

II Voi mežūni?

Solys jaunī puiši it pulkā iz tierģu tivleļā mīstā. Kū gon jī īdami sovā storpā tai dedžeigi pōrrunoj? Pazaklausāsīm i ar izabreinošonu dzierdāsīm, ka runa it ap tierģa kauji storp gōjiejim nu vīnys pusis i ūtrys solys puišim nu ūtrys pusis, ar kurīm gōjiejī jau seņ dzeivoj tai kai naidā. Kauja sagaidama nūpītna, vysī jī, paņ 16 ģodu vacī puikys,

apzabruņojuši kas kai varādams: pi vīna revolvers kešā, pi ūtra „svincovka”, pi treša vīnkōršs oss nāzš, pi catūrta paṭ duncš (kinžals). Tūmār jī veļ ilgi mōjōs pōrsprīdā: voi nabyš tik jūs inaidniki apzabruņojuši lobōk par jīm?

Jōdūmoj, tā ļūti lelam īmešlām vajag bīt, kas sacālā taidu naidu storp diveju solu jaunatni, kas spīdā jūs jimtīs paṭ pi īrūcim. Ka mās izzynōsim šūs īmešļus, mēsīm rōdāsīs natycams, ka tō pec jī jāmās aiz īrūcim, ka tō pec jī riskej ar dzeiveibu; mās naticāsim deļtō, ka ti īmesli pōrōk jau nīceigi. Vīnys solys puiši ar nycynōšonu atsasaucā kaidā večerinkā par puišim ūtrys solys, izsmāja tūs, ka ti nimoz namōkūt dzārt i nu pōrs glōžu apreibstūt kai vucyni, ka pi tīm kešys tukšys kai klietš pavasar, — izsmīti apzavainōja par taidu izsmīkli i apzajāmā pi pyrmō izdeveigō gadiejuma vaineigūs labi viņ atpārt. — I nu itō naidš jau gotovs.

Cytuŗaiz naida īmeslis ir maita, kurā īzamīļōja vīnys solys puiškins (tai mēsū solōs vysod sauc jaunus naprecātus ļaudš) i skaita tu par sovu „īpašumu”, a ūtrā solā atsaroda taidš drūšinīks, kurs nacīnej sveša „īpašuma” i maitu īmīļoj sevī. Diveju sacenšū storpā naidš īzastōj paṭš par sevī. Bet tō vāļ moz vīnys i ūtrys solys puiškini skaita par vyslelōkū pīnōkumu paleidzāt sovam solys bīdram. — I šys jau ir īmeslis naidam storp diveju solu jaunīm puišim.

Koleidz obeju solu sazanaidōjuši jaunī puiši nadzāruši, skaidrā prōtā, toleidz naidš pavysam namonams. Tī dzeivoj sadereīgi, tik ar vōrdim vīns ūtru īkūsdami. Bet atīt tiergs kaidā mīstenī voi kōzys kaidā tivlejš solā, kur vysī: jauni i vaci skaita par vyslelōkū pīnōkumu pīzadzārt leidz samanis pazaudeišonai, (deļkō tod iz tiergu īt, kod iz mōjom atsagrīzīs skaidrā prōtā!) Sāvkurs pīdzārušīs zaudej vyslelōkū cylvāka īpašeibu, kas jū atšķir nu lūpa: spieji dūmōt, samani i sevā savaļdeišonu.

Tod naidis i bezprōteiba pōrspiej vysys cilvēciskōs jūtys. Sōcās grīžšona, sisšona, saušona, pakaušu lōpeišona, ašná i zornu laiššona. Dažam lobam pec taidom kōzom voi tierga jōnūt iz tū pasauli pošā myuža zīdūšā laikā; dažam jōpasiež kaidu godu cītumā, dažam jōpalik iz vysa myuža par krūpli. Caur mežūneibu i bezprōteibu nūdareitō nalaimá lela, a vysy kōzu voi tierga daleibniki runoj par tū, kai par vysvīnkōršōkū lītu. Vāļ vairōk, tū skaita kai varūneibys zeimi... Palykuši sveikā bejuši leļy naidiniki vairs naida iz zynomu laiku vīns pret ūtru najiut, paļ sazadraudzej.

Voi na izlitīs ašnis jūs samīrynoj?!...

Cytōs molōs, kur gaismys sauleitá speid, cīmu jaunatná natai kavej laiku. Tī ļaudš, ejmūt iz tiergu voi iz kaidu cytu saišonu, runoj par tū, kaidys avīzis kurs pierkš, kaidu grōmotu jimš palasāt, kai dorbojās jūs bīdreiba, kooperatīvs, banka, kaidu lekceji voi prišklykumu kurs klausājās voi klausāsīs par napīcīšamōkōm dzeivis vajdzeibom, par gaišōkys i vīglōkys nōkūtnis sasniegšonu. Tī runoj navys par naidu i atribšonu, a par kūpdarbeibu i sadereibu, kai personeigā, tai vyspōrejā lobā. —

Voi tai nūteik pi mýsu? I voi navar mýsu cīmu augšā nūrōdeitū jaunatni saukļ par mežūnim saleidzynojuť tū ar kulturalu zámu jaunatni?

III Večerinkā

— Kur svātdīņ býš večerinka? — Šys vaicōjums aizjem solu jaunatni jau nu pušnedelis, nivīns šō vaicōjuma navar izsprīš leidz svātdīnái. Svātdīņ, sazalasiejuši pi bazneicys, puiši sovā pulkā, máityš sovā, (sorgoj Dīveņ sait māitom i puišim kūpā!) šū vaicōjumu pamateigi pōsprīž, tai ka ejmūt iz mōjom jau sávkurs skaidri zyna, kur býš lasātīs pavadāt vokoru i nakti. Atgōjuši nu bazneicys, jaunī steidzeigi aizkūž i dūdās iz nūrunōtū vītu, sazalosa tymā nu mozōm solys ustobom jauni puiši i máityš treju-četrū apkōrtejuš solu. Puiši,

voi jau izīdami nu mōjom, voi, vysvairs, tāpaṭ iz vītyš, vysī pamateigi īvyļkuši, vysī „gradusūs”, jo, redḡ, skaidrā prōtā nikaida lobuma nu večerinkys naīgiusi: doncōšonā īṭ lōgā navarās, ar maitini nāparunōsi, naatsadrūšynōsi tū pasādynōṭ kliepī, labi tū „mīlynōṭ”... A kod izmasta butelā — ūtra, tod vyss atļauts, tod var sōktis eistō večerinka, tod doncojūt skombys grīstūs var sist, tod var „nūmīlynōṭ” maitys. Večerinkys sōkumā vāļ daḡš lobs nāispieḡ „īpumpāṭ” samagonkys, deļtō patš večerinkys cymuss, patš makteigums — daḡaidys spielis ar vyspōrejū bucōšonūs, parosti atsalikās iz večerinkys голу, kod vysī puīši i dalā maitu bḡš „pylnā prōtā i samānī”. I tod sōcās...

Lobōk pazavārsim, kai ļusteigi blokus mōjī pavoda laiku. Tī ari speiḡ guntenā vysu nakti, jōdūmoj ka ari prīcojās jaunī ļauteni. Drūši var pascāṭ, kai tī dorōš kas sovaids, partū ka tī nadzierḡ garmoškys čaiksteišonys, bez kurys nivīna solu jaunatnis saišona naapzaīt. Kas to tī vysu nakti dorōš pi guntenis? Varbḡṭ, apzineigōkī tautiši, nagrybādami pīzadalāṭ pīdzārušūs orgejī, sazasasiejuši koč kai lobōk laiku pavoda? Pavysam nā! Tys, kas solōṇu svātdīnis izprīcys rādḡ jau na pyrmū řaizi, nāidams ustobā var pascāṭ, ka tī padzeivōjuši saimis tāvi blokus ar godu 18—25 jauneklīm prīcojās pa sovam: spielej kartōš grīzdamīs leidz pādejam, — grīzdamīs, lai prospielāṭ pādejōš kapeikys, kurys vysa saimā ar gryutim svīdrim peļnāja. Tá ir na viņ prospieleitōjī, ir i peļneitōjī voi peļneitōjs — tys gunš turātōjs (ustobys saiminīks), kuram nu sāvcura „banka” moksojās zynomō naudys summa. Tai par garu nakti uzjiemeigīs gunš turātōjs salosa vīnu naudys dali par gunš tureišonu, ūtru par samagonkys buteleiṭom, kurys drūši viņ pi jō atsarasš kaidā skreineitī, tai ka pi spielātōjim leidz reitam moki palīk vīgļy, a golvys, kōjis i prōts — smogi. Lai koč ar kū atgrīzṭ dusmys par iztiereitū naudu, jaunekli tāpaṭ sōc plyukōtīs sovā storpā, a cīnejamī

saimis tāvi steidzās dreižāk iz mōjom, lai tī labi atdzeiļ sovys
dusmys iz nalaimeigōs sīvys i bārnim...

* * *

Tā jaunatnis breivō laika pavadeišonys izprīcu biļdis. Cytōs
vītōs biļdis drusku par tysu jyntys, a cytōs tōm vajdzāja bīt
daudz, daudz timsōkom. Alkoholā, kūpā ar tū natykumeibā i
vysaidūs nadorbūs grymst mīsu cīmu jaunatnā.

Kōzys Latgolys cīmūs

„Kū dīna, tū tyvōk da groba”, soka latgališu paruna. Lai vairōk baudeitu dzeivī prīcu i lai ilgōk tei tevi aplaimōtu, vajag nakaviejuši gōdōt sāv dzeivis bīdri. Dažs lobs tū ir sasniedzš, cyts dūmoj izdarāt tū vysdreizōkā nōkūtnī. As pasceišu: kū agrōk, tū lobōk. Taipaṭ kai as dūmōja Pīterš. (Jō uzvōrda as nazynu i jiuš maná partū navarot apvainōt: as naasu pogosta skrīverš). Kotru svātdīņ Pīteri varāja rādžāt pi bazneicys durovom stōvūt i caurejūšos jaunkundzis aplyukojūt. Pīterš gribāja atrašt sāv pīmārōtu maitini: skaistu, strōdeigu i lobu saimineicu.

„Loba Teklá, a ka naiš, brauksim iz Madali”, tai runoj Pīterš sovam krystāvam, kuram pīnōkums bīt par svōtu. Tys pīkreit braukt i jī nūlīk dīnu, kurā braukš svōtūs. Bryugonam jau ir šaidam nūlyukam struceitš, kurs gaida kab tū iztukšōtu. „Ka jau tāv aizdzereibom ols ir, to brauksim šōs sastdīnis vokorā.” — „Bet”, soka bryugons, „as jū redzieju tik pi bazneicys. As gribātu vyspyrms rādžāt jū jōs paṭ sātā”. — „Aiz itō līta nastōvās”, gudrojās svōts,

„aizbrauksim šudiņ paņ jōs apzavārtu. Brauksim iz jōs tāvu kai lynu kupči, tod i rádžāsim”. — „Labi”. Saceits, darīts. Pec pušdīņom svōts i bryugons brauc iz Teklis tāvu. Na par ilgu laiku jī Teklis pogolmā. Svōts sīn pi vadža zyrgu, bryugons grīž ūsys. Pogolmā jūs gūdeigi sajem divi leli raibi suni, kuri tai i lovōs pi svōta kai pi vacōkō zōboku kaļovys. Suņus apsaukt izīt poša Teklá. Jei aizdzan suņus i lyudz gostus ustobā. „Vasala, cōleiņ!” apsveic jū svōts, „jiusu suni pōrōk grozni, tik kū maná nasaplásá.” — „Nav jī tik dusmeigi kai izarōda. Koč i rej, a nakūž. Lyudzu, ejmit ustobā”, aicynoj Teklá. Gosti paklausa i saīt ustobā. Ustobā pylna ar pokulom i stryčim. Teklis tāvs vej pokulys, mōtá i cytys mōsys spriež, ka torkš viņ. „Lai bīj Jezus gūdynōts!” apsveic sātņikus svōts. „Lai myužeigi myužam”, atjem sveicīni sātņiki. Saimineica tivleņ celās nu ratená i, nūraususá pokulys nu sūla, aicynoj gostus apsāš. Obi nūsāst. Sōcās sarunys. Saiminīks apvaicoj par sovīm rodīm i pazeistamim, par cytom ikdīniškom lītom. Runoj vysi, ustoba viņ skaņ. „Ak jau, cīmeni, par veļti taida lela celá nabraucá?” apvaicoj saimineica. „Mýsim šūgod pītryuka siejai linsāklu. Kraukļu Jurš stōstāja, ka jiusim asūt pōrdūdāmys,” soka svōts. „Ir gon taida druska, a pōrdūt sābrim as nagrybu. Iz atdūšonu gon kaidu pyuru varu īdūt”. Svōts ir ar mīru jimņ i iz atdūšonu. „Vajag tak cīmeņus pamīlōt”, soka saimineica i meklej pa skapi trauku. Gosti krotōs ar rūkom i kōjom, saceidami, ka šī āduši sātā i tagad nazagrybūt, a nīkas naleidz. „Taidu garu ceļu atbraukuši i vāļ nagryb īkūš; vokors tak vāļ tōli, cikom aizbrauksit — nakts.” Saimineica aizīt iz kieki pec iedinim. Maitys aizīt lūpu borōtu. Dreiz saimineica īnas škeivi bīzpīna ar svīstu i maizi. Gosti sasāst aiz golda. Saiminīks mīlōdāms gostus pīsāst pi golda. Pīterš gryuž sōnūs svōtam, pa klusam saceidāms: „Runoj tagad, kō mās patīsu braucām. Navajdzās ūtru řaizi zyrga dzonōt. Maņ Teklá pateik”. Svōts saglauž ūsys i grīžās pi saiminīka:

„Jõņ, seņõk mās bejom draugi, koč i na radinīki, a pi vacuma b̄ysim par rodim. Muns krysdāls, vot Pīterš, gryb dabõť sáv ļaudaveni.

Ka Dīvs b̄yš licš, as dūmoju, tova Teklá b̄yš Pīteram loba saimineica i sīva.” — „Da”, soka Pīterš, „Teklá maņ pateik i ka jei tik gribās palikt maņ par sīvu, to cyts nikas naatlīk, taisāsīm kozys.” — „As jau jõs ni turu, ni dzanu; kai gryb, tai lai dora. Pīteri as zynu kai gūda puisī. As ar mīru. Vajag pavaicõť i Tekli, voi jei ar mīru.” Tá par laimi, ustobā iit Teklá. „Nu, maitiņ, grīžās pi jõs tāvs, Pīterš tevi svõtoj, voi esi ar mīru iť pi jõ?” Teklá nūsorkst. Jei beja dūmõjusá par Pīteri. „Ka jau tāvs gryb... I... I mani palaiž, as asmu, asmu ar m...mīru.” — „Kai grybi, maitiņ, áj, nab̄yš kauna izejmūt nu tāva sātys, pyurs b̄yš lobs.” Teklá pīkreit. Pīterš ari. Tāvs ar svõtu prīcojās par tai dreizu lītys nūkõrtõšonu. Jīm aizamierst i lynsāklys i sābri. Lai sapeļ lynsāklys, lai apmierst sābri! Jī b̄yš rodi!!

Vyss labi. Teklis tāvs atnas skrūzi ols, mõtá sīru i svīstu viņ, jau bez bīzpīna. Saskrīn vysa saimá ustobā. Nu prīcys aizamierst i lūpi, kuri mauroj pec vakariņom, i vyss cyts. Pīterš nazyna, kai ticš pi Teklis, lai gon pi golda sādāja aiz svõta i pādejīs jõ nabeja laidš nu golda nūst. Obi ir laimeigi. Atīt iz aizdzereibom daži kaimini i vysi prīcojās nu jaunõ põreiša. Svõts izvalk nu sovīm rotim prõvu bucenī, kuru beja ilicš gadiejumam. Nu zam maisa izvalk trejs butelis „pierktõ” i vysu sanas ustobā.

Pīteram ar Tekli ir jõizdzer pa glõzái tõ i tõ ols. Saiminīks jīm atnas pa glõzái sova ols. Tõs rōvīni iztukšoj. Svõts otkon vīna i ūtra sorta pa glõzái sova. Iz nõkušūs laimi ir jõiztukšoj i tõs. Aizsādynoju obus jaunūs blokum aiz golda. Tai turpynojuās leidz vālam vokoram. Vacõkī ir jau apsprīduši, kod braukš iz bazneickungu raksteitūs i kod b̄yš kōzys. Raksteitūs braukš reit, kōzys par trejs nedelis; pec Jura dīnys tū svātdiņ. Vokorā svõti aizbrauc iz mōjom i nu prīcys i reibulá izbušavoj vysus sātņikus: „Celitās, pogõni”, bļaun svõts, „par trejs nedelis b̄yš Pīteram kōzys. Sasvõtõjam Vonogu Tekli! Aleluja!!”

Vysi sazaceļ kōjōs. Tivleņ aizsyuta puiku iz sābrim, lai ceļ vysus kōjōs i sauc iz aizdzereibom. Szalosa sābri, labi sadzer i it otkon gulātu. Reitā brauc svōts i bryugons „iz roksta”. Sazaroksta. Obi jauniči it iz mīstu, lai sapierktu gradzynus, jaunivái sukni i tam leidzeigys lītyš. Pīterš sáv izpierk „brili” i tagad ir kai kungs, — taidš kungs, ka pazeiņ navar. Tod aizit vāļ iz bazneickungu, nūmoksoj vasalu tyukstūšu, lai dzie salauloj kai kungus. Atbraukuši mōjōs, kai vīnā tai ūtrā pusī, sōc gatavōtis iz kōzom: mārc, kaļtej i maļ īsolu, dora olu, cap peirāgus, kaun syvānus, vucynus, teļus, diej dasys itt.

Bryutá sōc adāť cymdus, zácis, aust jūstys. Kō poša navar īspāt, tū padora cytys draudzinis i mōsys. Tai gatavejūtis proīt div i pi beigom ir trešō nedelá. Kōzu dīna klōt. Kōzu dīnys reitā sabrauc vysy bryutis ponōksni pi Teklis tāva, lai ŗaizī dūtūs iz bazneicu. Iz ōtru rūku sasāst vysy ībrūkastāť. Laiks braukť, vysy ir sazataisjejuši. Saimineicys nūjem nu golda traukus i apszadz goldu ar boltu goldautu. Izlīk iz golda mūku, maizis kukuli i sōlá trauceni. Vysi atsamat ceļūs i sōc dzīdōť: „Atáj, Svāts Gors, Dīvs Radeitōjs”... Dzīdōšonys laikā bryutis mōsa izlīk bryutái mozu miršu vaiņuceni. Dzierdis bryutis i dažu cytu raudōšona. Lyugšonys beidzās. Vysi pīzaceļ. Bryutá atsasveicynoť ar kotru klōtasūšu, pasnāgdama rūku i nūbučōdama lyupōs. Tūpať dora i bryugona golā.

Pīterš gon nagribāja skaitāt kaidu tī lyugšonu. „Pīteik, ka tik atsasveicynoť”, jys sacāja, a cyti, bōbys vysuvairōk, pať klausātis nagribāja. Pīterš golā pīzakōpá i, lai gon nagribādams, skaitāja pōtorus. Tod braucá iz bazneicu. Bryutis gola ponōksni jau jūs gaidāja. Dreīž vajdzāja sōkť laulōť. Szalāsāja vysy pa pōram i, lai pazeitu, kuri ir ponōksni, pīspraudá pi sōnim puču puškus. Tod garā vārtinī sagōja bazneicā. Lauleibys beidzās. Kod jī gōja nu bazneicys ōrā, tod par Pītera „ūzulu” varganists spielāja tik brīšmeigu maršu, ka ponōksnim i vediejim kōjis pi zámis nazadyurá.

Sātā palykuši otkon pīvádá bārzu i cytu puču deļ ustobu i pogolma puškōšonys. Teklis sātā gaidāja kōzinīku atbraucom nu bazneicys, a tī naskrāja vys tai pieški: cikom paádá lauleibys řaizi, cikom sapierka mīstā puiši „Tip-Top”, „Reigu”, konfektis i cytus gordumus. Beidzūt, mōjinīki ģraudzāja tōlumā braucieju ryndu i izdzierdá zvonu skaneišonu. Vysi sazagatavōja kōzinīkus sajimt. Muzykants sōka rauņ prīceigu maršu, nūreibāja sōvīnš!.. ūtrs... trešs... Zyrgi sōka škurynōt ausš i beja tik kū valdami. Nūreibāja ūtrreiz trejs sōvīni. Zyrgi nabej vairs valdami i saskrāja gubu gubom pogolmā. Dažam bej pōrrauta atseja, dažam nūlauzts „lineikai” spōrns, vyss tys kōzu laikā ir nīks. Īstōja klusums... Jauničus sagaidāja Teklis tāvs ar mōti ustobys durovōs. Sōka dzīdōt: „Atāj, Svāts Gors, Dīvs...” Jauniči pījámá nu vacōkim svieteibu i gōja ustobā. Sasāda vys i aiz golda i sōka āšt lauleibu maļteiti. Sōcās apdzīdōšona. Vyspyrms, apdzīdōja tautu máityš dzeivi pyrms lauleibys, tod pec lauleibom. Tai mīreigi nūturāja lauleibu maļteiti. Par nalelu šaļti ādá otkon pušdīnis. Tī jau sōka apdzīdōt patisai. Kotram ponōksnim atroda koč kaidu tryukumu i tū tivleņ lyka dzierdāt vysim. Pīm.:

Pīteram(i) plyka golva,
Kai mozam(i) kucalānam:
Ni jam prōta, ni jam laimis,
Ni matená gaļvenī.

Pītera jaunōkō mōsa Aná beja pyrmū řaizi ponōksņūs i deļtam ļūti sorka. Jai kryta šaida daina:

Kur, Aneiņ, zōlis jiemi,
Ar kū byudus malávōt?
Riezeknī(i) kabakā(i)
Vaca žyda kadakā.

Puiši otkon navarādami dagaidāt, kod máityš beigš, bļōvā, pōrtraukdami:

Itai dzīsmái lai ir gols,
Ponōksnīki, dūdit ols.

I patīši dažam patyka, deļtam ka svōts bīži stīpá rūku ar glōzjom dzīdōtōju vydā. Vysuvairōk tyka apdzīdōti ūtrō gola ponōksni. Pīm.:

Kū tī mýsu gaili losa,
Pa pasūli staigōdami:
Jezupam(i) nabogam(i)
Vutu kulá pabyrusá.

Sagōja stōmuči; ti beja vāļ lelōki dzīdōtōji i blōvieji. Pīm.:

Nadūd, Dīvs, taidys dzeivis,
Kaida dzeivá stōmučam:
Sausa mutá, slápnā pīrá,
Kauna nosta mugorā.

Lai atvīglynōtu gryutū stōmuču liktini, saiminiks pavielāja izváltļ iz pogolma vasalu „sorokovku”, nu kurys varāja dzártļ, kurs gryb i cik gryb. Labi samatuši, stōmuči dūmōja, ka laiks ir izariekinōt ar koč kuru porōdnīku. Vīnam nazkod ūtrs beja īmetš ar kulāku, tys atpakaļ nabeja sitš, i tai tod pyrmīs ūtrijam beja porōdā, kū tagad atdává. Tys dāvá atpakaļ. Vīnam i ūtram rodōs aizstōvi i draugi. Golā iznōkums beja tys, ka veiri, skaitā apmāram 20, mátá vīns ūtram ar kulākim i tronkōja tys tū pa pogolmu. Cālās brīsmēigs tračš. Suni gaudōdami saskrāja pūrā, bārni saleida zam sūlym i goldīm. Aizmyguši sōka runōt i varbūt sapņōja kaidu sovaīdu sapni. Ustobā mátá pogostu. Svōts saucá saiminīkus pec vōrda i vielāja mástļ pogostā. Metiejs dabōja glōzi ols i „paļdis” nu jauničim. Tō jam pītyka. Dažs, kurs gribāja dabōt vairōk glōžu ols i vairōk ŗaižu „paļdis”, mátá pa druskai, vairōk ŗaižu. Kod beidzá mástļ pogostu, beja jau lela nakts.

Vysi gōja gulātu. Ūtrā reitā pabrūkastiejuši, izlaidá lūpu gonus i pyura vediejus ar montu. Kod jau lūpu goni varāja bīt bryugona

sātā, ari ponōksni soka dūmōt par braukšonu. Pi jūs rotim sāja akmiņus i vacys skalinis, smierāja zvonus ar taukim lai naskaneitu itt. Ponōksni otkon gribāja kū naviņ nūgiuļ i aizvāst iz ūtrū голу. Piedeigi vysi izbraucá. Jūs sajamá i mīlōja ūtrijā golā taipat kai i pyrmijā.

J.Rupajs

Druponys nu Latgolys kulturys i školu viesturis

Maņ jir laimiejis sarakstāt storp cytu vairōkys Latgolys latvišu gareiga satura tautys dzīsmis nu tīm laikim, kod tautā vā| moz beja izplateitys drukōtys lyugšonu grōmotys i pavysam moz beja lasāt pratieju. Tūlaik šōs dzīsmis dzīdōtys gon sātā, gon bazneicā. Tys senejūs laikus i pi cytom tautom nabeja nikas neparosts, Latvejis ļuterāņu gareigūs dzīsmu grōmotā atrūnom vāļ tagad storp cytom vairōkys vōcu tautys dzīsmis.

Energiski pi lasāt mōceišonys i drukōtu grōmotu izplateišonys jir čārusās katōļu bazneica pagōjušō godu simtená pyrmijā pusī, par kū stōsta ar gūdu pīminamīs Osyunis, vielōk Kaunatys

bazneickungs Jezups Maculevičs sovys 1849. godā Viļņi drukōtys grōmotys «Pawujcieszona i wyssajdi sposobi diel' zemniku latwiszu» priškvōrdā. Tūlaik pi kotrys bazneicys jir pastōviejušys «školys», kur jaunī puisāni i maitinis pyrms pyrmō sakramenta pījimšonys apmōceiti laseišonā, katechizmā itt. Kod vieļōk Krīvejis valdeiba šōs skolys slādzā i latgališim kūpā ar leišim nūlīdzā latiņu alfabetu, drukōtis vōrds jau beja tautā dzilis saknis laidš i 50 godu laikā krīvu «činovniki» tū navarāja izskaust.

Nagrybu šūražiz pi šō tymsō laikmeta aizakavāt, par tū jau daudz raksteits. Teikšu tik: kab na katōļu bazneica, nazyn voi Latgolā tagad vāļ skaneitu latvīšu volūda. Kod mūsu volūda beja izdzeita nu školys, nu vysom īstōdōm, patš latgalitš vysur nycynōts, vīneigi bazneicā jys atroda sāv apmīrynōjumu, dzierdāja mōceibu sovā tāvu volūdā, ka Dīva priškā vysī ļaudš, voi augsti voi zami, jir vīnleidzeigi. Kur tys dažaidu apstōkļu deļ nanūtyka tī mūsu dīnōs latvīšu volūdu vairs nadzieržom, pīmāram Ludzys aprīnkā austrumu pogostūs, kur izplateita pareizticeiba (pravoslavije). Pustinis, Pīdrujis i vysūs Drisys aprīnkā pogostūs leidz pošai Drisai, kur latviski palykuši tik daudzi vītu nūsaukumi i uzvōrdi, lai ari vītom sagrūzeiti. Vāļ lobōks pīmārs: teiri latviskijā Osyunis pogostā 7 sādžys pyrms pasaulā kara turājās pi Rosicys bazneicys, kur litaneja i mōceiba nūtyka pūļu voi boltkrīvu volūdā: šū sādžu īdzeivōtōji tagad jau ūtrā paaudzī sovu volūdu aizmiersuši, eistyn naprūt nivīnys volūdys lai gon pašōs par latvīšim atzeimāti. Lelys cīnis pārnejā godā nūtyka ap vītejū Apoļu školu, kurū Reigys «boltkrīvi» gribāja sāv pajimt.

Kai zynoms, nu 1861-1901. godim vysā Latgolā pastōvāja pa vīnai skolai kotrā pogosta. Nazaskotūt iz tū ka šymōs školōs na viņ grōmotys i mōceibys pīdarumi, a i uzturs beja breivs, reši kurs beja ar mīru ar lobu prōtu bārnus skolā sytāt. Parosti pogosta sapuļcā (shodka) pazeimāja 50 bārnus, kuru dzymdynōtōjim tūs grybūt voi

nagrybūt vajdzāja «krīvu skolā» atdūt, par nūkavātōm dīnom vajdzāja moksōt lelu sūda naudu, a ka kurs pavysam nagribāja paklausāt, tū sādynōja cītumā. Nagativi, prūtams, tymā laikā pret školom izaturāja i katōļu goreidzneiceiba, par kū tai jōizsoka pateiceiba, na pōrmatums. Krīvu skolys vysā sovā pastōveišonys laikā nav mūsīm nikō pozitiva snāgušys. Bārnus mōcāja nycynōt na viņ sovu volūdu, a i ticeibu, spīžūt mōcātīs i skaitāt krīvu lyugšonys. Krīvu valdeiba olgōja sevišku misionari, kurs braukōja pa školom pareizticeigys aizlyugšonys nūturādams. Bykovys školu slādzā iz vairōkim godim partū, ka klasi pi sīnys atroda katōļu krystā systō tālu (mūku). Atzeimeišu vāļ kuriozu gadiejumu. Jau vālōkūs laikūs vīna Stirnīnis pogosta skolā Riezeknis aprīnkā inspektors klasi prosa, lai skolņiki losa krīvu lyugšonu pyrms mōceibys. Školōtōjs, latvītš — vidzemņiks, aizrōda, ka vysī skolņiki katōli i taidys lyugšonys nazyna. Inspektors pavieļ, lai losa patš skolōtōjs, a izarōda, ka tys lyugšonu aizmiersš. Tūlaik losa inspektors, nateik leidz pusāi, sajukst i atmat ar rūku.

1901. godā atcālā skolānu borōšonu iz pogosta sabīdreibys riekina i obligatoryskū skolānu pazeimeišonu pogosta sapuļcōs. Leidz ar tū krīvu valdeiba stōjās pi školu skaita pavairōšonys Latgolys pogostūs, pi kam atvārtijōs školōs skolōtōji olgu sajāmā nu valstš, a par telpom, apkurynōšonu, mebelim, grōmotom i mōceibys pīdarumim gōdōja tūŗaizejōs aprīnku saimņiceibys valdis, leidzekļus nūdūkļu veidā sajēmūt nu īdzeivōtōjim. Pogostu sabīdreibom, lai gon tōs pīzadalāja školu iztureišonā, par školom nabeja nikaidys nūteikšonys. Tai tys turpynōjās ari pec tam, kod 1911. godā Latgolā īvādā tai saucamū Stolypina zemsti, kurā vysa nūteikšona beja vītejīm krīvu «zubrim», latvīši i pūli beja mozōkumā. Vyss vairums školu tyka atvārts laikā nu 1906.—1914. godim, pasaulā kara sōkumā jau dažūs pogostūs školu skaits beja tikpaļ lels kai tagad. Jōatzeimej, ka krīvu valdeibai beja izstrōdōts

nūteikts plans izvāst obligatoriskū vyspōrejū pyrmmōceibu leidz 1928. godam, a tagad m̄ysu izgleiteibys ministrejai attīceibā iz Latgolū nūteikta plana nav, lai gon pec lykuma Latveji «jōzamōca vysim bārnim nu 6—16 godim».

Tymāpaṭ laikā, nu 1906—1914. godim stypri pazalelynōja školānu skaits Latgolys školōs, rodōs tīksmā pi īdzeivōtōjim dūṭ bārnim koč kaidu izgleiteibu. Sōka syutāṭ školōs ari m̄aitinis, kas seņōk beja naparosta lita; leidz tam pastōvāja izskots, ka krīvu volūda puisānim b̄yṣ vajdzeiga kara dīnastī, a m̄aitinis varās pa klāvu brodōṭ, taipaṭ bez krīvu volūdys. Ar gondariejumu dzymdynōtōjim i katōḷu goreidznīkim jōatzeimej, ka tūmār reṣi kaidis laidā bārnū školā, cikom tys sātā voi pi kaidys «monaškys» nabeja izmōceits lasāṭ «sovā grōmotā» i pījiemṣ pyrmlū sakramentu. Taiṣni ar šū praseibu, kai ari vieḷōk tū poṣu prosūt pi aizraksteiṣonys iz lauleibu saukṣonom, tymsijā pōrkrīvōṣonys laikā pasorgōta latvīṣu volūda Latgolā.

Pyrmlū latvīṣu tauteibys školōtōji tagadejā Latgolā pījymti ap 1870. godu, tod pastōvāja nūdūms īvāṣṭ vītejōs školōs latvīṣu volūdys pasniegṣonu, litojūt grōmotys krīvu burtim. Vacūs školu bibliotekōs vāḷ tagad varās atrāṣṭ J. Sproḡa tautys dzīsmu krōjumu, krīvu burtim drukōtu ar blokus tekstu krīvu volūdā «Pamjatniki latyṣskogo narodnogo tvorčestva». Vidzemī i Kurzemī tymā laikā nabeja daudz školōtōju — krīvu volūdys pratieju, tik kaidi 6 atnōcā iz Latgolū, daži nu tīm nūstrōdōja leidz myuḷa golam (Balodis, Kalniṣṣ). Kod naizadāvā krīvu burtu īvesṣona, taipaṭ kai pi leiṣim, latvīṣu tauteibys školōtōju pījimṣonu pōrtraucā.

Tagadejō godu simtenā sōkumā školu teiklu paplaṣynojuṭ, rodōs lela vajdzeiba pec školōtōjim. Pec lykuma Krīvejis vokoru gubernōs katōḷticeigī navarāja ījimṭ školōtōju vītys, tai tod poṣim latgaliṣim nabeja izredzis tikṭ par školōtōjim, nivīns ari specialy iz tū nazagatavōja. Bejuṣā Baltejis školōtōju seminarā, Kuldīgā, varb̄yṭ

vīneigā vysā Krīvejī, gon pījāmá katōļticeigūs, bet tī mōcājās tik Kurzemis katōli (pīm. grōmotu izdeviejs Jessens — seņōk Jasenas — bejušis Latgolys deputats Zvaguļs, Sangovičs, Brūklis i.c.). Iz Latgolu plyudá krīvi, pa lelōkai dalái «barišnis» nu austrumim, biži viņ ar 4 klašu progimnazejis izgleiteibu, tūmār pamozam dává vītys ari kurzemnikim i vidzemnikim, i ap 1914. godu jau apmāram 1/4 dalá nu vysim Latgolys školōtōjim beja latviši.

Kai to tūlaik strōdōja šī mýsu tautiši Latgolā? Atbiļdá býtu: kai kurīs. Beja daudzi, kas strōdōja latvisku kulturyš dorbu školā i sabīdreibā, ceņtās mūdynōt, tautiskū pošapzini. Daži mōcāja paslapyn latvišu volūdu, šymā «nadorbā» pīnōkti paņ vītu zaudāja (Laiņnieks Borkovys pogostā). Natryuka taidu karjeristu, kas lykōš sovu volūdu i tautu aizmiersuši, na viņ ar školānim i jūs dzymdynōtōjim latviski narunōja, ari sovim kolēģim iz latvisku uzrunu tik krīviski atbiļdāja. Par vairōkim školōtōjim vīteji īdzeivōtōji godus divdesmit nazynōja, ka jī latviši, cikom pec Latgolys atbreivōšonys 1920. godā par jīm nūzalaidá itkai «svāts gors» i jūs mutá sōka latviski buldurāņ. Kai vaci školōtōji ar diplomim jī tod sajāmá pylņys pamatškolys tīseibys, vīns laulōts pōrš paņ vairōkus godus vadāja vydsškolu Latgolys piļsietenī, bet interesantys lītys atsaklōtu, kod cenza komiseja šīm tautišim nūzeimātu pōrbaudiejumu... latvišu volūdā!

«Latgolas Školā» i cytūs izdavumūs vairōkkōrt atzeimōta pyrmūs atmūdys darbinīku pošaižlīdzeigō darbeiba, sagōdojūt leidzekļus drukōta vōrda izdūšonai latgaliski, par sovim rokstim nasajemūt ni mozōkū atleidzeibu, taipaņ izcalti mons. Rancāna nūpalni pyrmūs latviskūs školū Latgolā, — Riezeknis tierdzeibys i Romys katōļu draudzis školys iztureišonā. Gribātūs vāļ aizrōdāņ iz tūražejū Pīterpilš studentu Fr. Kempa, V. Seiles i A. Laurinovičas pyuļom, sareikojūt periodiski dažaidūs Latgolys styurūs pyrmōš latviskōš teatra izrōdis. Vyspōri sokūt, tys laiks beja sajiusmys

laikmets, kod kulturys darbinīki naprasāja: kaidu olgu par sovu dorbu sajimšu, bet strōdōja ar prīcu idejis i tautys lobā, nataupeidami spākus. Kaida lela starpeiba storp tīm i tagadejīm laikim!

Lels nūtykums beja 1910. godā Riezeknī sareikōtō 1. Latgolys lauksaimnīceibys, ryupnīceibys, mōjryupnīceibys itt. izstōdā, leidz ar tū plašōkō par vysom vālōkijōm izstōdōm. Pymū ņaizi nu vacō Riezeknis piļskolna atskanāja kara orkestra izpiļdiejumā «Dīvs, svieter Latveji», izstōdis laikā nūtyka izrōdis, izvadūt Zeibolta «Trejs sūli iz laimi» videja i Čehova «Lōcš» latgalīšu izlūksnī. Izastōja ar labi sagatavōtom dzīsīnom dzīdōtōju kors Runika vadeibā.

Sōcūt ar 1907. godu rūseiga darbeiba atsateista Varakļōnūs. Vairōk ņaizis godā nūteik teatra izrōdis, izvadūt lobōkōs Blaumaņa i cytu lugys, mōkslinīku koncerti, kursi itt. Izrōžu daleibnīki iz mieginōjumim īzarūn paņ nu 30 kilometru attōluma, nu taida paņ attōluma brauc apmeklātōji, — vītejī sādžu ļaudš pi teatra gryuši beja pīradynojami. Varakļōnūs 1911. godā izrōdāja ari pymū originallugu nu latgalīšu dzeivis, tūņaizejō Borkovys pog. darbveža J. Sprūga «Naasu mīrā», skotu lugu 4 celiņūs. Luga beja jōatzeist par labi izadavušu, raksteita zam Blaumaņa īspaida, i vālamš bītu, kab autors, tagad kara izmekleišonys tīsness Līpōjī, nūdūtu tū atklōteibai, cikom mīsīm moz lugu, kurys bītu lobōkys par «Naasu mīrā». Vīsojās Varakļōnūs ari Borkovys kors vacō sabīdriskō darbinīka, varganista Ed.Krustāna vadeibā. Cik populari beja Varakļōnu izreikōjumi plašā apkōrtnī, līcynoj, pīm., tys, ka kaidā izrōdī pymijā krāslu ailī varāja saskaitāt 9 bazneickungus.

Tūmār vysā Latgolys pogostu lelumā leidz paņ atbreivōšonai nu lelinīkim napazarōdāja koč kaidš latvisks kulturals pasōkums. Mīsū dīnōs Latgolys krīvi, baudeidami piļneigu kulturalu autonomeji, biži viņ skaita sevi par apspīstim. Atgōdynōsim tīm

pōrs nūtykumus natōlā pagōtnī, kuri bez jau agrōk pīvastīm, raksturoj krīvu izatureišonu pret Latgolys latvīšim.

1913./14. mōc. godā Zīmyssvātku breivlaikā Pīterpilī nūtyka 1. Vyskrīvejis tautys izgleiteibys kongress, kurā pīzadalāja apm. 7 000 daleibnīku, paņ nu vystōlōkīm Krīvejis apgobolym. Kongresa vadeibai beja pīteicš referatu par motis volūdys vojōšonu Latgolys školōs šō rakstená autors. Iznāgdams atļōvi kongresu apmeklāt, (tūlaik tys beja napīcīšams), Riezeknis apr. pamatškolu inspektors Šako cīži pīscāja turāt kongresā muti, napīzadalāt debaņōs. Bet kas gon kongresā, kar vaļdāja vyspōreja sajiusma, varāja prōtā paturāt inspektora draudus? Referats tyka nūlaseits i to saturs vysōs lelōkōs krīvu avīzjōs seiki atstōsteits. Riezeknī, prūtams, tys sacālā vātru, dreizā laikā sajiemū «vylka pasi» atsvabynojuť mani i nu olgys sajimšonys par vosorys mienešim. Šymā lītā, apvīnojuť ar cytom leidzeigom, maņ piļneigi sveši deputati beja īsnāguši pīprasiejuumu vaļstš dūmī, partū, ka krīvu izgleiteibys ministreja beja apsūliejusá nivīnu školōtōji naatlaistš nu vītys par referatim voi runom kongresā, a «vara iz vītys» reikōjās cytaidi. Prūtams, krīvu sabīdreibys lobōkō dalá vysod beja apspīstu tautu pusī, tik Latgolā taidu krīvu vajdzāja ar guni meklāt.

1914. goda pavasarī Daugavpilš aprīnká zemstis sapuļci delegati Yubuļs i Šachno īsnādzá prišklykumu, tymōs školōs, kur školōtōji latvīši, pīlaistš iz dzymdynōtōju vieleišonūs latvīšu volūdu, kai naobligatorisku priķšmatu. Iz tū sapuļcis priķsādātōjs, vaļstš dūmis lūceklis Jermolajevs, pateicá: «As šū jautōjumu iz apsprīšonys navaru likť, taidā kōrtā šudiņ pīlaissim školōs latvīšu volūdu, a reitā jau katōļu» (!?) Kaida tei katōļu volūda, mineitīs kungs napaskaidrōja.

Godu agrōk, 1913. g., beju par licinīku šaidam gadiejumam Daugavpilš apgobola tīsā. Syudzātōja — latvītá nu Ungurmuižys pogosta, naprosdama krīviski, grīzās pi tīsys latviski. Tīsys

prišksādātōjs izkōrā māli i sīvīti izmiedāja: ļe, ļe, ļe... Tulks natyka pīaicynōts, taida vyspōr i nimos nabeja. Leidzeigu pīmāru pa vysu Latgolu varātu salasāt naskaitamu daudzumu.

Gadājās maņ satikt̄ sovū «labdari», insp. Šako pasaulā kara laikā. Pyutā jau cytaidi vieji, beja parādzāts ari Latgolys školōs īvāst̄ latvīšu volūdu. Mýsu saruna beja draudzeiga i lītiška. Šako kgs. pateicā, ka munys praseibys izpiļdeišūt, tik beja nasaprasšonā, deļkō as kongresā sovā referatā pīprasiejš Latgolys školōs īvāst̄ pasnīgšonu latgalīšu dialektā, na vyspōrejā. Atbiļdieju, ka pec munim īskotim tys napīcīšams nu pedagogiskō vīdūklā.

Nōcā tōlōki nūtykumi i nūslaucāja aizmiersteibā Latgolys bejušūs spāka veirus. Vyskonsekventōkīs tūmār beja Riezeknis zemstis valdis prišksādātōjs Nikolškis, kas vāļ atbreivōšonys karam turpynojūtīs tik izaicynōjuši izaturāja pret jaunū Latveji, ka valdeiba sekvestrēja jō muižu, nanūgaidūt lykumu par agrārreformu.